

M. Irod **0**

12371.

19.

Magyar

I R O D A L M I
R I T K A S Á G O K

Szerkeszti Vajthó László

19. *20*

P É T E R F Y J E N Ó
D R A M A T U R G I A I
D O L G O Z A T A I

NEGYEDIK SZOROZAT

A Magyar Irodalmi Ritkaságok eddig megjelent számai:

1. Bessenyei György: A törvénynek útja. Tudós társaság. Sajtó alá rendezte és kiadta a *budapesti Berzsényi Dániel-reálgimnázium* 1929/30. évi VIII. osztálya.
2. Péterfy Jenő dramaturgiai dolgozatai. Sajtó alá rendezte és kiadta a *budapesti Berzsényi Dániel-reálgimnázium* 1930/31. évi VIII. osztálya.
3. Benyák Bernát: Joas. (Piarista iskolai dráma, 1770.) Eredeti kéziratból sajtó alá rendezte s bevezetéssel ellátta dr. *Perényi József* tanár. Kiadta a *budapesti kegyes-tanítói rendi kath. gimnázium*.
4. Bessenyei György: Egy magyar társaság iránt való Jámbor Szándék. Bécs, 1790. VII. oszt. tanítványaival sajtó alá rendezte dr. *Várady Zoltán* tanár. Kiadta a *budapesti Verbőczy István-reálgimnázium*.
5. Károlyi Gáspár: Két könyv... Debrecen, 1563. VIII. oszt. tanítványaival sajtó alá rendezte *Jablonowsky Piroska* tanár. Kiadta a *budapesti Ev. Leánykollégium*.
6. Szemelvények Temesvári Pelbárt műveiből. Fordította s tanítványaival sajtó alá rendezte *Brisits Frigyes* tanár. Kiadta a *budapesti ciszterci-rendi Szent Imre-gimnázium*.
7. Péterfy Jenő zenekritikái. Sajtó alá rendezte és kiadta a *budapesti Berzsényi Dániel-reálgimnázium* 1930—31. évi VIII. osztálya.

AKADÉMIAI
KÖNYVTÁR

M. uod. 6. 12311/101.

MAGYAR IRODALMI RITKASÁGOK
SZERKESZTI VAJTHÓ LÁSZLÓ

————— XIX. SZÁM. —————

PÉTERFY JENŐ
**DRAMATURGIAI
DOLGOZATAI**

NEGYEDIK SOROZAT

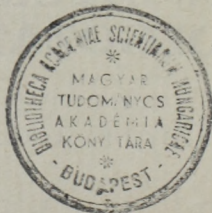

—————
KIRÁLYI MAGYAR EGYETEMI NYOMDA

867496

~~020.008~~

MAGYAR
TUDOMÁNYOS AKADÉMIA
KÖNYVTÁRA

M. T. AKAD. KÖNYVTÁRA
Növ. osztály
1772 2537.

A *Berzsenyi Dániel-reálgimnázium* 1930—1931. évi VIII. osztálya, *Bessenyei György Hunyadi* c. eposzának s *Tariménes utazása* c. regényének sikerén felbuzdulva, két kisebb füzetet hozott nyilvánosságra (*Péterfy Jenő dramaturgiai dolgozatai*. Magyar Irodalmi Ritkaságok 2. száma. — *Péterfy Jenő zenekritikái*. U. o. 7. sz.). A színházi bírálatok kiadását két iskola folytatta. Intézetünk ezek után kötelességének érezte, hogy a megkezdett munkát be is fejezze. Így jelent meg a sorozat negyedik része.

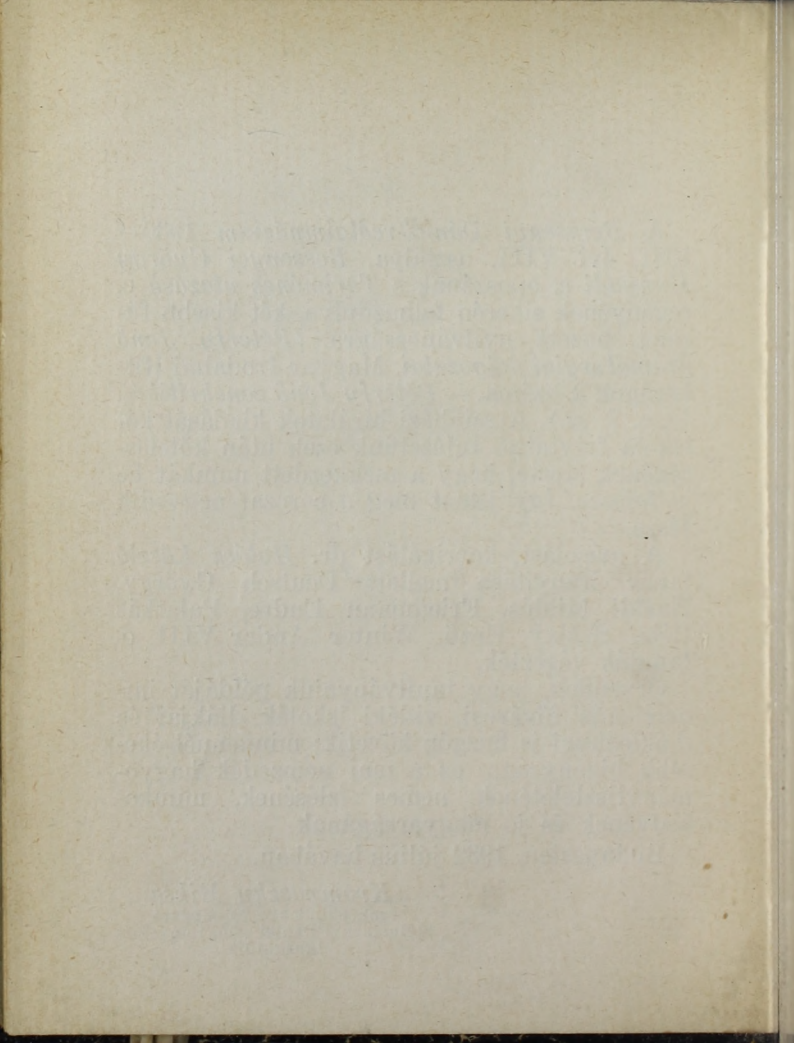
A másolást, korrigálást dr. *Halász László* tanár irányítása mellett *Deutsch György*, *Emödi Miklós*, *Friedmann Endre*, *Palatkás Béla*, *Szalay Ernő*, *Winter Andor* VIII. o. tanulók végezték.

Örvendek, hogy tanítványaink példáját immár más fővárosi, vidéki iskolák diákjai és diákleányai is buzgón követik; mindennél ékeőbb bizonyosága ez a mai nemzedék hagyománytisztletének, nemes ízlésének, munkakedvének és jó magyarságának.

Budapesten, 1932 július havában.

Krompaszky Miksa
tankerületi kir. főigazgató,
a Berzsenyi Dániel-reálgimnázium
igazgatója.

Iskolánk 1930—31. évi VIII. o. tanulói ki akarták adni *Péterfy Jenőnek* minden színházi bírálatát (Egyetértés, 1878—1882.), de csak harmincnégyet közölhettek, tetszés szerint válogatva az öt évfolyam anyagából (Magyar Irodalmi Ritkaságok 2. száma). A megmaradt anyag kiadását három iskola vállalta: a debreceni fiú felső kereskedelmi iskola (M. I. R. 13. száma), a budapesti Bolyai-reáliskola (M. I. R. 18. száma) és a budapesti Berzsenyi-reálgimnázium (M. I. R. 19. száma). Az anyag így is nagy volt, ezért az egyre rosszabbodó gazdasági viszonyok miatt arra határoztuk magunkat, hogy a Kisfaludy-Társaság háromkötetes Péterfy-kiadásában már megjelent színi bírálatokat elhagyjuk. A második füzetből ezért maradt ki néhány bírálat. A harmadik s negyedik füzet kiadásakor, szinte az utolsó pillanatban, hely jutott a könyvalakban már megjelent kritikáknak is. Angyal Dávid és Szilágyi Sándor bibliografiája alapján (Péterfy Jenő összegyűjtött munkái, a Kisfaludy-Társaság kiadása, III. k. 576—588. l.) most már együtt van Péterfynek minden színi bírálata, a nagyobb dramaturgiai dolgozatok kivételével, melyeket nem színházi előadásokkal kapcsolatban írt.

E négykötetes sorozat egy része forgács. Kiadásukra az ösztönzött, hogy Péterfy tollából valók s hogy a gazdag anyaggal összefüggő képet nyújthatunk ifjúságunknak s a színházlátogató műveltebb közönségnek a magyar színházi esték egyik érdekes korszakáról.

Dr. Halász László.

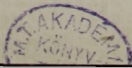
1881 augusztus 14.

Bessenyei „Filozófus“-a.

Szentjóbi Szabó László „Mátyás király“-a.

A Nemzeti Színház tegnapelőtt kezdette meg a régibb magyar színművek sorozatát Bessenyei 1777-ben írt „Filozófus“-ával. Nemzeti intézetünk e kísérlete sok tekintetben érdekes. A nagyközönség elé hozza régibb idők emléket s a tisztelt nézők a legcsekélyebb fejtörés nélkül élvezhetnék helyeikről a „tempora mutantur“ példáit. Hanem legtöbbször a történeti ciklust „unalmas kuriózumok“ sorozatának tekintik s ha van is látcsövük, nem hozzák magukkal a kellő perspektívát, melyből az ilyen „nagyapáink jószágát“ örömmel, értelemmel tekinthetnék. S így azután drámánk fejlődéséről alig lesz annyi képzetük, mint a solferinói csatáról van annak, aki egy panoráma üvegén nézdeli.

Tulajdonkép alig beszélhetünk kezdetben drámánk fejlődéséről, sok ideig csak időről-időre megújuló kísérletekről lehet szó, melyek folytatása abban marad. Csak egyes embereink vannak, kik drámákat írnak, de nincs drámánk. Innen az a csoda, hogy egy Katona József

támad, majdnem előzmények nélkül, az írók közt s az a természetes dolog, hogy követők nélkül marad. S az egyesek, különösen ha gyöngébb tehetségek, keresik az érintkezést a közönséggel a maguk módján. Tradíció hiányában kölesönzik a formát, a tartalmat, ahol találják, gyakran a hozzánk származott idegen irodalmi divatot követik s még szerencsések, ha aközben a műveltebb közönség ösztöneit tökéletesen kifejezésre hozhatják. Különben is irodalmunk fejlődése egy ideig oly mesgyén jár, mely a drámáétól messze esik; a feltételeknek még egész sora hiányzik, hogy drámai irodalomról is s annak fejlődéséről beszélhessünk. Kisfaludy Károlyig a dráma tengődik, igazi irodalmi hors d'oeuvre. Azt lehetne mondani, hogy majdnem véletlen dolog, ha valamelyik magyar író drámát szerkeszt.

Bessenyeitől Kisfaludyig ezért hiányzott a drámai irodalom terén minden egységes tradíció, szerves összefüggés. A dráma gyökereivel a levegőben függött. A multnak nem volt hatása a jelenre s ebből nem fejlődött a jövő. S mert a drámának az egész nemzet irodalmi fejlettségében nem volt alapja, nem is volt — ha szabad mondani — rendes iskolája.

Bessenyei akarta először „iskoláztatni“ a magyar drámát; elküldte formát tanulni a franciákhoz. Nagyon messze; irodalomhoz, mely oly társadalmi életet és műveltséget tükrözött, melyről a magyar közönségnek néhány finomabb fón kívül képzele sem volt. Természetes

dolog, hogy törekvése kísérlet maradt. Ami pl. „Filozófus“-ában életre képes, a magyaros íz, a dialóg tösgyökeressége, éles ellentétet képez a darab vézna, ügyetlen alaprajzával, melyet kezdő kézzel idegen minta után vázolt. Azon alak pedig, mely a vígjátéknak életet adott, az már be sem fért a darab formájába. Annyira kívülről esik, hogy egészen el is maradhatna. S nagyon jellemzőleg mégis „Pontyi“-ról nevezték el később a vígjátékot. Ez csakugyan „ad oculos“ bizonyítja, mennyire lehetetlen volt magyar vígjátékot francia formában adni. Ami a vígjáték szerkezetébe szervesen megfér, az kezdettől halott volt; ami pedig benne érdekelt, az a művészi formán egészen kívül esett. A szerkesztés szempontjából mulatságos biggyeszték. Idegen nép művészi formáival a hazai élethez nem közeledhetünk s különösen akkor nem, ha a két nép műveltsége közt oly áthidalhatatlan ür tátong. Bessenyei föllépése amily hatásos, nagyjelentőségű volt irodalmi szempontból, a dráma terén meddő maradt; nemcsak azért, mert Bessenyei nem volt drámai tehetség, hanem már irányánál fogva is. II. József reformjai nem voltak erőszakosabbak, mint a törekvés, a magyar drámát francia formára fogni. Bessenyei maga sem tudta. Újból kellett kezdeni az utat.

Azután Bessenyei idő előtt is lépett fel. A drámai irodalom megizmosodása kiműveltebb irodalmat kíván s a nemzeti érzet erős ébredését bírja föltételül. Politikai öntudatos-

ságunkkal szemben azonban az irodalmi vajmi későn ébredhetett.

A történeti ciklus második darabja is érdekes. Szentjóni Szabó László „Mátyás király“-a bizonyos tekintetben későbbi történeti drámáink embrióját mutatja. Tulajdonképp a hazafias pátosz terméke, nem pedig drámaíró műve. Meglátszik rajta, hogy a drámai forma csak olyan „ad hoc“ készített állvány; csak arra való, hogy ráüggeszthesse azon érzelmek, reflexiók, ideálok rajzát, melyekkel keble telve van. Itt is a hazafias tárgy egészen kívül marad a drámai formán, mint Pontyinak az akkori társadalomból vett alakja a Parmeniók és Szidaliszok körén. Hanem mind a két darab egy problémát, a magyar drámairodalom lényeges problémáját foglalja magában: épen azt kell elérni, mit e két darab el nem érhetett; itt a társadalmi viszonyok képét, ott a nemzeties pátoszt művészileg a dráma szervezetébe kell bevezetni; így támadt magyar vígjáték, magyar tragédia.

A darabok előadásáról a többit is összefoglalólag akarunk megemlékezni.

1881 augusztus 18.

Kisfaludy „Iréne“-je.

A magyar drámák történeti ciklusában a negyedik darab Kisfaludy „Iréne“-je volt, melynek hősnője itt-ott még most is rokon-

szenvre talál. A költő drámája tárgyát Bolyai Farkas „Mahomed“-jéből meríté, de nemcsak a tárgyat: ez a régibb darab befolyást gyakorolt „Iréne“ tervére, egyes jeleneteire is. Kisfaludy művének aránylag egyszerű alaprajza is részben e forrásra vezethető vissza. Bolyai Farkas „Mahomed“-je különben a bombaszt terméke, egy dilettáns rapszodiája, lehetetlen nyelvezettel. Még sincs egészen a tehetség csilláma nélkül, mit már az is mutat, hogy Bolyai — bár ködös fővel — kiérezte hősében a tragikumot. Sőt, mondhatnám, Bolyainál az sokkal mesterkétebb, mint Kisfaludynál. Amott Iréne csak alárendelt szerepet játszik, Mahomed az egyedüli hős. Bolyai előtt az lebegett, hogy uralkodás és idilli boldogság egymással meg nem fér, hogy a szerelem és dicsőség útja nem egy. Csak ezt akarja mutatni drámája. Iréne nála forrón, rajongón szereti Mahomedet; a hősnél tehát minden föltétel teljesül arra, hogy boldog legyen. S Mahomed mégsem lehet azzá! Ellene támad természetete, a hódítóé, a korlátlan úré. Midőn észreveszi, hogy szerelméért „ki van a piacra téve, hol mindenki hajgálhatja“, föláldozza Irénét, mert érzi, hogy nem a „világ sokasága közé, hanem föléje való“. Mahomed jellemében benn van tehát a tragikum magva, csak az kár, hogy a bombasztikus sallang úgy ellepi, akár a Nestroy „Holofernes“-ét.

Kisfaludy a Mahomedet szépen kicsinosítva, meglágyítva átvitte költeményébe, hanem hő-

sévé inkább Irénét választá. Aligha a darab előnyére. Iréne élettelen alak, több: mesterkéltséggel, hamis. Mit tesz Iréne? Átadja magát Mahomednek; átadja magát, bár lelkében egy görög ifjú képe él, mint áldozat, azon reményben, hogy így népe nemtője lehet. Mily pompásan, nemesen hangzik ez, csak oly hamis ne volna! Mindjárt azt gondolom, hogy ily hősnővel csak absztrakt, a történetnek hátat fordító, patétikus vagy lírai sémákat mozgató drámát lehet megírni. Úgy látszik, maga Kisfaludy sem volt megelégedve művével: újra akarta dolgozni, elevenebbé, mozgalmasabbá, talán igazabbá akarta tenni.

A töredékben előfordul az a jelenet, hol a törökök Mahomeddel élükön Sophia templomába törnek. Itt látja meg a szultán Irénét először.

Hassán: Fogás, gyönyörű fogás!

Mahomed: Megállj! Minő szépség! (*Nézi Irénét.*) A képzelet
Szebbet nem alkot s szégyenülve elpirul
E szép valón.

Iréne: Te vagy Mahomed? Ó, te vagy!

Ím lábaidnál fekszem — a tört,
A tört add vissza s hálakönnyel
Aldom kegyelmedet. —

Ez jó kezdet, hanem itt megszakad a dráma. Csak a következő lehetőségekre gondolhatunk: Ha Iréne passzív lélek, a tört szívébe mártja; ha szenvedélyes, módot keres annak élet Mahomeden megkísérteni; vagy ha démoni, észrevéve a szultán gerjedelmét, ezt Juditként hasz-

nálja bosszúja eszközéül. Negyedik út nincs; s ép ezt a negyediket választja Kisfaludy „Iréne“ drámája. Természetes, hogy ily módon a szenvedély minden méregfogát le kell törnie a költőnek hőseiben, aztán beszéltetheti tetszése szerint. A dráma mesterkélt fikciókon alapul, olyanon is, mely telivér drámaíró eszébe sem jutna. Bejutunk a sémák világába, az almanachok költészetébe. Iréne azután kénytelen ilyeneket mondani:

Ez a romlékony test legyen
A szultáné, hazám javáért
Öneki áldozom, de e szív stb.

Beszélhet így egy leány? ártatlan, szűzies nő? Ez oly magasztos önfeláldozás, hogy tiszta hazugság. Honnan tudja az eszményi Iréne, hogy az ő teste s az ő szíve olyannyira elválasztható portéka? Már a gondolatnak, ha oly angyalban meg is fogamzhatnék, az örüléssel határos izgalmat kellene keltenie, ha Irénének lelke, vére volna. De nincs, azért „spricht sie das grosse Wort gelassen aus“. A legkörmönfontabb bizanci okoskodó elméje bujt Irénbe, úgy látszik, csak azért, hogy drámai hősnő lehessen.

Midőn a drámai tervezet szükségéből folyólag ily szavak lebbennek el a hős ajkairól, előttem nem létezik tragédia s nincs az a művészet, mely azt velem megkedveltesse. Ama ponton, hol Irénében a női természetnek egész szenvedélyességében föl kellene lázadnia, a

szent diplomácia a legtermészetellenesebb. Iréne csakugyan nem is alak, hanem drámai kalkulus. Az nem kifogás, hogy Mahomed nemeslelkűsége, csodálatos eszményisége lefegyverzi a görög nő ellenszenvét. Irénének legelőször is azon benyomást kellene erősen éreznie, amint Mahomedet gyilkoló seregei élén látta. Egyáltalában sajnálom, hogy Irénének oly kevés nőisége s oly hideg esze van. Annyira túl van minden előítéleten, hogy Byzanc rombolójában mindjárt észreveszi a „nagy, nemes embert“, akár valami történetprofesszor.

Hanem így kívánja a dolgot Iréne hamis tragikumá. Nem jöhetne arra a gondolatra, hogy testét a szultán nagyrabecsülése mellett hazájáért feláldozza, ha Mahomedet nem „kellene“ nemes férfiúnak tartania. S a „kell“ a dráma szerkesztésében nagy úr; egy hibás lépés vonja a másikat maga után, mint a fátumot. Azt nem is említem, hogy a „haza veszélye“ nagyon absztrakt indok arra, hogy valaki úgy cselekedjék, mint Iréne.

Mert a hösnő ilyen, Mahomed alakjának is veszítenie kell erejéből. Tulajdonkép egy lírai hőstenor, ki néha nagy szavakat hallat. Ha csak egy pillanatra is egész férfi volna Mahomed, az igaz szenvedély csak egy kis fuvallata érintené: megrepedne ezen dráma minden léce s Iréne kazuisztikus helyzetéből igazán válhatnék tragikai. De így nem indít meg, midőn az ötödik felvonásban Mahomed törét Iréne szívébe döfi; nem embert ölt, hanem öt fel-

vonáson keresztül életben tartott absztrakciót. Csakugyan lehet vele tenni, amit tetszik. A költő meg akarja mutatni, hogy Mahomed nem kényszernek hódol, midőn Irénéről lemond. „Coup de théâtre“ gyanánt ráruházza tehát a leányra az ellenállhatatlan szépség varázsát s ezzel elérte az író a célt. Mahomednek csak a fátyolt kell levennie Iréne arcáról s a „nagy államférfiú“ Zagán, a durva, elégületlen török katonák olvadnak, mint a vaj. Most már kényszer nélkül ölheti meg a szultán — kedvesét.

Irénenek ez a mindenkit egyaránt nemessé tevő szépsége (épen nem a beauté du diable), ez a mindenkire epidemice ható angyaliság még másként is kerék a drámai küllön. Arra való, hogy Mahomed „színeváltozását“ megérthessük. Mert Kisfaludy e darabjában mindent indokolt, csak nem drámai módon. Egyáltalán tagadhatatlanul kitűnő ügyességgel és következetességgel épült fel „Iréne“ drámája. Csak a kiindulópontokkal kell egyetértenünk, a hamis, szenvedélyük-vesztett, elhorzsolts motívumokkal s nem lesz ellene kifogásunk.

Az igazi drámai lélek hiányát mutatja a darabnak nyelvezete is. Midőn Mahomed Irénét megölte, így kiált fel:

Most csodálj, világ!

Halandó ezt nem tette; im, örök

Dicsőségért hamvába dőlt

A földi jónak minden foglalatja stb.

Ez nem drámai szó; az ilyen hősre szoktuk

mondani, hogy könyv nélkül tanulta mondókáját.

Az olvasó nem fog haragudni, ha „Iréne“ hamis drámaiságáról néhány megjegyzést tevék. Hanem ezen irány történeti drámáinkban a legutóbbi időkig kísértett s azt még a mult példáiban, egy korszakos írónk művében sem szabad helyeselnünk.

És másként is, ha egy ily régibb darab színpadra kerül, pillanatra feledhetjük irodalomtörténeti méltóságát, hogy tisztábban számot adhassunk annak közvetlen hatásáról.

1881 október 16.

Amerikai párbaj.¹

(Eredeti dráma négy felvonásban. Írta Balázs Sándor. Először adták a nemzeti színpadon 1881 október 14-én.)

Ne kívánja az olvasó, hogy a párbaj irodalmát néhány elmefuttatással gazdagítsam; azon-

¹ 1881 október 15. A Nemzeti Színházban ma Balázs Sándor „Amerikai párbaj“ című négyfelvonásos drámáját adták; az olvasó meg fogja bocsátani, ha a végzetes fekete golyó következményeiről csak holnap tudósítunk. A darab az első felvonásokban néhány nem ép válogató hatásokra számított jelenetével tapsokat aratott; az utolsó felvonás azonban, hol a fekete-golyós hős szíves menyecskeje a halálkandidátusokat jó „magyar“ ebédre hívja, a nézőt érezen csendes derűtséget keltett. Hálás szerepe csak Márkus Emilia kisasszonynak volt, kit nyílt jelenetekben is kitüntetett a közönség; a többi szerep csakúgy „játsszódik“, tulajdonképp játszani nem lehet.

nal a darab meséjére térek. Mert a darabban nincs tulajdonképen tendencia, nincsenek alakok, annál kevésbé van drámai motiváció, csak durvácska szálon szőtt mese van benne, melynek drámai következményei egészen másfelé fejlődnek, mint merre a szerző akarta. Különb en azt sem tudom bizonyosan, egyáltalán akart-e a szerző vele valamit? Legvalószínűbb, hogy a mesét csak drámai vaktöltésnek használta; puffog vele, de célt nem talál.

A darab finom pszichológiai érzékkel, éjjél után a vigadó termében álarcos bállal kezdődik. Az ily bál halálos unalma közben a legképtelenebb gondolatokat megbocsáthatjuk az unatkozó áldozatnak; egészen természetesnek találjuk, hogy éjjél után hamarjában rendezett amerikai párbaj a mondott körülmények közt az álmos idegekre úgy hat, mint frissítő ital rekkenő melegben. A szerző kiindulópontja ellen tehát nincsen kifogásom: teljesen felfogta vigadótermeink tragikumát. Hanem mégis vegyük egy kissé szemügyre a társaságot. Ott van Hársfalvi Kálmán (mily illatos név!), a szerencse fia, híres ügyvéd, kinek holnapután lesz esküvője Romeo jegyesével, Júliával. Nyomon követi őt egy sötét dominó, kinek — nem lehetetlen — az életben már annyi kalandja volt, hogy bátran egész egyszerűen csak „Ernesztin“-nek nevezhetjük. „Uram! ön elhagy? ön nősül? A sötét órákban engem nem talált otthon, azt hiszi hűtlen

vagyok? Vagy gyanuja talán csak tettetett?" Az illatos nevű ügyvéd hideg udvariassággal köszöni meg a további ismeretséget s jegyese után indul. Ernesztin a faképnél marad. Íme az egyik csomó. S meglehetősen kemény csomó, mert ez az Ernesztin nem is Ernesztin, hanem a Medeák véréből kelt legiszonyúbb drámai furibunda, amint azt a dráma — Lancelot Gobbo szavaival élve — majd bővebben specifikálni fogja. Ezalatt a vigadó veszélyes termeibe lépett báró Cserlaki Gyula is, ki Zürichben tegnapelőtt tette le a mérnöki szigorlatot, csak egy órája érkezett s most már, alig hogy átöltözött, az álarcosbálon van. Miért? Azt ép most meséli egy pohár citromvíznél orvosbarátjának. Amennyire a párbeszédből kivehető, kitűnő mérnök lehet, de nem ép finom műveltségű. Gyöngé novellák zsargónját beszéli. Elmondja tehát, mily jól érezte magát négy hétig a genfi tónál egy imádott nő, távoli rokona társaságában, kitől csak akkor vált el, midőn „jó éjt“ kelle mondania. A dialóg szellemességét legjobban bizonyítja az orvos felelete: váltál volna el tőle akkor, midőn „jó reggelt“ kell kívánni. Kitűnő! Hanem érdekesebb az, hogy az imádott hölgy, a kedves távoli rokon nem más, mint — Ernesztin. A fiatal Cserlaki gyöngéd érzelmét semmi sem jellemezheti jobban, mint az, hogy szíve szerelmét az álarcosbálon reméli föllelni. Hanem hát a vigadó a drámaírónak pompás találka s azért erről többé ne szóljunk.

A kifejléshez! mely az éjféλι óra után gyorsan közeledik.

A faképnél hagyott Ernesztin meglátja Cserlakit s amint meglátja, megfogamzik benne egy pokoli terv, melynek valószínűvé tételére közönséges drámaíró a legkörmönfontabb pszihológia és hosszú felvonások segítségével folyamodik. Az ilyen Ernesztin-féle levegőbe kormozott ördög a drámában nagyon unalmas és ízetlen. Ernesztin tehát Cserlakit akarja Hársfalvi megsemmisítésére eszközül használni. De mivel sértette Hársfalvi e nőt? A szörnyű bosszút csak szörnyű sérelem magyarázza. Ezzel nem igen törődött a szerző; indokolja a vigadó terme — gondolta magában. A drámai expozíció ez a része így egészen önkényen alapszik. De fogadjuk el a könnyedén odavetett indokolást.

Hátra van a nehezebb dolog. Hogyan bírja tervére Ernesztin Cserlakit? Következik egy jelenet, mely, ha nem volna nevetséges, merészebb, mint az, hol a gyilkos Richard Anna kezét kéri meg. Ernesztinnek csak három-négy perce van s itt meg kell győznie Cserlakit szerelméről, véres bosszúra gerjesztenie egy idegen férfi iránt, anélkül, hogy Cserlakiban holmi kellemetlen mellékgondolatok támadjanak. Tour de force, olvasóim, méltó a szerző tollára. Csak képzeljék el: a szép Ernesztin e párbeszéd alatt éppen nem szeretetreméltó, nem hódító s a megszólamlásig hú másolata egy közönséges cselszövő asszony-

nak. Száz férfi közt kilencvenkilencben ily körülmények közt menthetetlenül gyanu támadna s minél szerelmesebb volna, annál féltékenyebbé válnék. Világosságot, világosságot! — kiáltanak Othellóval s a néző is hálás volna érte. Azonban a szerző szavára el kell fogadnunk e nő észrontó hatását, azonkívül Cserlaki — mint Ernesztin mondja — még „gyermek“ s az ilyennel könnyű boldogulni. Különbben ez utóbbi vonás világosan mutatja a szerző rossz lelkiismeretét. Igazán egy gyerkőc cselekvéséből indul ki drámája.

Azaz — majdnem elfelejtettem volna — van bíz még egy oka a Csernek a Hársra haragudni. A kígyó-asszony elhitesi vele, hogy az ügyvéd atyja vagyona és becsülete megrontója. Íme egy új és fontos motívum. Az öreg Cserlaki az első felvonásban még Kaliforniában van s az itthon elpazarolt vagyon helyett ott most aranyat keres. A szerző így teszi el a derék embert láb alól, hogy csak meg ne vallja az igazat; mert utóbb az sülné ki, hogy Hársfalvi tulajdonkép becsületének megmentője. Most már képzeljék el olvasóim ezt a borzasztó asszonyt. Vigyázó Laci is elmondaná róla, hogy „csúnya néni“. Cserlaki junior így már igazán haragudhatik Hársfalvira; s mivel a női szív pszichológiájában nem járatos, el is hisz Ernesztinnek mindent, mint vak a vezetőjének.

Ha Cserfalvi beszámítható ember, most kétszeres vággyal fogja a felvilágosítást ke-

resni; most már nemcsak bosszúról, hanem — amennyire lehet — atyja becsületének megmentéséről is szó van. Szerző azonban még jobban beköti szemét s nekünk nem lehet szavunk ellene. Egy más kérdés is merül fel itt: Cserlaki, a világtalan szerelmes meg van győződve atyja ártatlanságáról; következőleg az ügyvéd galádságáról. Lovagias ember léteére meg kellene előbb győződnie, pisztoly elé való-e Ernesztin vádja vagy a törvényszék elé. De mit fecsegek? Ha csak egy nyílt szót is ejtenek az ellenfelek, nincsen amerikai párbaj s elmaradt volna tegnapról az előadás. Hogy pedig ily nyílt szó a két ember között lehetetlen: azt távolról sem bizonyította be a darab szerzője. Az egész expozíció így önkényes csinálmány.

Egymásra tör tehát a két ellenfél. Hársfalvi Cserlaki erőszakos megrohanására az amerikai párbajt választja. Meg sem kérde előre az ellenfél nevét, egyszerűen azért, mert ez a felvonás végére való „csattanónak“. Ő, a férfias, a párbajt megvető ember holmi „feltűnés“ elkerüléseért, mindjárt a párbaj leg-rútább, leglovagiatlanabb nemére határozta el magát. A párbajok esztelenségéről beszél s — így cselekszik. Ha szerző darabja iránydarab, rosszul teszi, ha a legindokolatlanabb oldalán ragadja meg a dolgot. Azonban a mese a tendenciát el nem bírja s itt a párbaj ezen módja is indokolt. Hársfalvi nemcsak derék, de szeretetre méltó ember is. A szerző többi fel-

vonása kedvéért amerikai módra verekszik. Nincs szavam ellene, sőt optimizmusom új erőre kap. Ha az élet emberei jóakaratóban kételkedem s nagyon önösnek nézem a lelket, csak némely drámaíró hőseire gondolok s bizalmam újra éled.

Mennyi önfeláldozás van bennük, némelyike még jelleméből is kivetkőzik, sok lehetlenségeket is elkövet pusztá hálából nemzője iránt! A komikus megilletődés ilyenkor mindig jótékonyan szívembe száll. Hársfalvi Kálmán tehát párbajoz, a „halál“ céduláját húzza ki a Vigadó éttermében ellenfele cilindereből s így kénytelen lesz magát 1882 február 24-én (Werner tragédiája napján) éjfél egy és két óra közt megölni. És Kálmán végény és két nap mulva van esküvője! Ó társadalom, o tempora, o mores!

Íme a dráma első felvonása, melyet a „vigadó titkai“-nak lehetne nevezni. A második felvonás több hatást csinált, már azért is, mert a rút Ernesztin nem mutatja magát. S e második felvonást minek nevezhetjük? Idillnek, mielőtt a villám lecsap; szerelmesek Arkádiájának, mely fölött legörgő szikla van. Szeretik olvasóim az olyan esztétikai „mixtum compositum“-féle hatást, midőn a halál szörnyű képével a szívben, a hátralevő pillanatokban gyönyörről álmodozunk? Szép költeményben, elbeszélésben igen, — de drámában, — felvonás-hosszant, — ott félek tőlük, akár az indokolatlan szörnyetegektől. Egy rossz költő

úgy megríkáthatja vele az embert, hogy színte szégyen. Nos, ilyféle hatásra számít a második és harmadik felvonás. Én, hogy meg ne induljak, bármennyire fájjon, inkább hamis spekulációnak nézem a dolgot, mellyel a drámai kiskereskedők szeretik vagyoniukat növelni. — Hársfalvi tehát rendezti ügyeit, szívében a halál sebé, mely mélyebben fáj, mint hajdan Philoktetesnek az, melyet mérges nyíl ejtett. Lemondó levelet ír Júliájának, kinek se anyja, se testvére s most már völegénye sem lesz. Hársfalvinak eszébe juthatna, mit fog majd mondani erre a világ, hogy fogja gyanúsítani az ő egyetlen Júliáját. Azonban ügyvédünk, ki az első felvonásban azért választá az amerikai párbajt, hogy „feltűnést“ ne keltessen, most hamarjában erre nem is gondol. Szeretetreméltó, következetességre mutató feledékenységgel! Azalatt — probatum est az ilyen eszköz — örömhír éri örömhír után. Épen tegnap választották meg a jelzáloghitelbank jogi tanácsosává, épen tegnap kiáltá ki kerülete követjelöltnek, s amilyen szerencsefia, egyet köhint s miniszter lesz. Borzasztó, és neki meg kell halnia! Ez — bocsánat a trivialitásért — ez az egyetlen „pech“. S most jön Júlia, ki szerencséjére pozitív teremtés. Egyik zsebébe teszi a lemondó levelet, a másikba a méregüveget s így jelen meg Kálmán előtt. A szentimentális varróleány tudja legalább, hányadán van. Ha Kálmán nem változtatja meg szándékát, „jövel édes halál“.

Ez a határozottság meg is teszi hatását. Kálmán kivallja, hogy párbaja volt, amerikai párbaja, egy évi szabadságidővel. — Egy év! Egy végtelenség! Júlia kész ennyi időre is Hársfalviné lenni, — hisz szerelmeseknek egy pillanat is örökkévalóság, így válik a második felvonásban két ember boldoggá s így lesz a halálnak egy helyett két áldozata. Az idill kezdődik s a szikla gördülni kezd. Én azt hiszem, hogy ez a szikla színházi kartonból van, s ha majd minden jóra fordul, költői emlékül elkérem Júliától a méregüveget.

A harmadik felvonás megint tanuskodik a szerző finom tapintatáról. A két szerelme, kiknek „még egy évük van“, — elhozza fürdőhelyre. Pál és Virginia, a szép toalettes, begyeskedő asszonyságok közt, cigányzene mellett nyilvános ebédlőkben, hangos mulatók örökös zajában. A lehető legillőbb tartózkodási hely olyanok számára, kiknek oly egyetlen „titkuk“ van. Vagy ez nem hiba? Igazán csak szentimentális varróleány Júlia? Hársfalvi még most is szívességeket tesz a szerzőnek s valójában nem komoly ember? Az más, akkor a szerelmes pár akár minden héten új fürdőhelyekre mehet mulatni. Különben, úgy látszik, „kákán csomót keresek“, túlságosan érzékenykedem.

Nincs is elég időm rá, mert íme a szikla már félúton van. Ernesztint is a fürdön találjuk jegyesével, br. Cserlakival. S most a kígyó tragédiája kezdődik. Nem bírja el-

viselni, hogy ellensége, Hársfavi oly boldog. Júlia mosolyát különösen nem állhatja. Egy levelet írt tehát a boldog párnak s figyelmezteti a lejáró váltóra. Hanem Júlia helyre menyecske s egy pár sort írt vissza az útálatos nőnek, melyben naív nőnöveldei stílusban tudatja a tisztelt asszonysággal, hogy Júlia paradicsomában a kígyónak nincs helye. E levelet Júlia nemcsak elküldi, de férjének, illetve a közönségnek fel is olvassa. Büszke a levélre s valóban Mme Sevigné nem kapott a maga soraiért oly tapsokat, mint tegnap vetélytársa. A közönség zöme szerencsére még naiv s oly jól semmi sem esik, mint a gonosznak amúgy igazában szemébe mondani az igazat. Különösen levélben, hegyes vonásokkal.

Ez az első törszúrás, mely Ernesztint éri. Nyomon következik a második. Mint bizonyos színházban egyszerre csak feltűnik kalapáccsal kezében egy fekete alak, úgy tűnik elénk a darabban az öreg Cserlaki, ki ép most érkezett Kaliforniából. Ott találja Kálmánt és fiát. Kiderül a való: Kálmánt, mint a jótevőjét, becsülete megmentőjét köszönti. Most veszi csak észre az ifjú Cserlaki, hogy egy rossz nő játékszere volt. Eltaszítja magától Ernesztint, ki pedig ép most — a tempo — szerelmes kezd lenni mérnökébe. A szerencsétlen nő végre megöli magát: mi pedig hagyjuk a lomtárban békével nyugodni. Forduljunk mosolygóbb tájak felé; megtudjuk, hogy Júlia érdekes állapotban van, hogy a várt örökös

majd annakidején fiú lesz, s hogy a pre-
zuntív papának eszeágában sem volt, hogy
ily valami bekövetkezzék. A szerencsétlen em-
ber, kinek most már csak nyolc hónapja van,
menten kétségbeesik. Mi azonban elmondhat-
juk, hogy ez a születendő gyerek csak olyan
szégyenlős drámai motívum, melyre a szerző-
nek némi kis dolgok elintézésénél szüksége
van. Először jobban sajnáljuk a két szeren-
csétlent, azután Júliának most már nem sza-
bad meghalni, mert ki örködnék a kicsiny fe-
lett? Csak az atya megy Amerikába, Júlia
élni fog. S egy halállal kevesebb is nyereség
a drámában. A gyermeket még egy harmadik
ok is létrehozza, amint az majd ki fog tünni.

De hát kell-e halnia Hársfalvinak? A félre-
értés kiderül, Ernesztin vétke bebizonyul,
Cserlaki bocsánatot kér. Hársfalvi a becsület
kódexére hivatkozva azonban nem fogad el
kegyelmet. Neki agyon kell lőnie magát min-
den áron. A duellum szabályai szerint — csak
azért is. Íme, azon pont, hol a tendencia ma-
gát felüti. Az egész közönség, józan esze után
ítélve, Hársfalvit kötelezettségétől feloldott-
nak tekinti. Don Quijote-iádnak nézi ezt az
egész büszkeséget. A társadalmi előítéleteken
túllevő jogtanácsos jól megmoshatta volna a
szeleburdi „gyerek“ fejét s úgy sokkal férfias-
sabban cselekszik, mintha ép ő hódol vakon
az előítéletnek. Ezt a tanulságot vonhatjuk le
talán szerző akarata ellenére e helyzetből.
Mert a szerző, úgy látszik, az ügyvéd nyakas-

ságát helyesli. Annyira imponál neki Hársfalvi halált kereső merevsége, hogy mellékutakon, fogásokkal iparkodik azt megkerülni, nehogy — az Isten szerelmére — tragédia legyen a színműből és pedig végkép a szerző tragédiája. Így aztán megoldja a csomót, bár nincs köszönet benne. Csak azáltal menti meg Kálmánt a haláltól, hogy Cserlaki becestelen tett színét veszi magára. Ez azt hazudja, hogy a sorshúzásnál hamisan járt el. Most már Kálmán szabadnak tartja magát. De rendesen ily végtelen nemesek-e az ellenfelek? S mi lesz akkor Kálmánnal? Helyesen, nevetségesen, botorul vagy tragikusan cselekszik-e akkor, ha meglövi magát? Mit felel erre a dráma? Semmit! Miért? Mert maga a szerző nem is gondolt rá. A kérdést egyszerűen kikerülte, ami nem zseniális dolog ugyan, de ügyesség.

Vagy gondolt reá? Talán mégis. Júlia azonnal észreveszi, mit Kálmán nem tud látni, hogy Cserlaki nemes önfeláldozásból ölté magára az alávaló tett színét. Biztatja, hogy majd annakidején, a kellő alkalommal mindent fölfedez férjének. Tudjuk már! Majd ha a második felvonás babája megszületett s Kálmán fején hálósipka lesz. Akkor majd nem lövi magát többé agyon Kálmán. De megoldás ez! Hol a női diplomácia dönt, ott még homályos a kérdés. Mi azonban e szerencsés végnek teljes szívünkből örülünk, annál inkább, mert az ifjú Cserlaki is majdnem oda jutott, hogy búskomorságból agyonlövi magát.

Mennyire szebb látvány, midőn a dráma hőseit kibékülve, Júlia vendégszerető asztalánál, igaz magyar ebédnél képzelhetjük — mint a hideg sírban. S az egyiknek köztük nagy jövője van. Hársfalvit bizonynal megválasztják követnek s a rendkívüli ember rövid időn miniszter lesz. A nézőtérrel egyik republikánus képviselőnk erősen szemügyre vette s ki tudja, mit rejt a jövő.

Elfelejtettem még szót ejteni a darab igazán tréfás alakjairól. Igazán szomorú, hogy ami az írónak tréfás beszédeiben jól sikerül, oly avas ízű a drámában.

1881 október 30.

Cifra nyomorúság.

(Színmű négy felvonásban. Írta *Csiky Gergely*. Először adták a nemzeti színpadon 1881 okt. 28-án.)

A „Cifra nyomorúság“ a „Proletárok“ valamivel világosabb árnyéklatú pendant-ja. Az új színmű léggömbje nem oly nyomasztó; szintén kézzel fogható a különbség, ha a két darab pimasz emberét, vulgo gazemberét egymáshoz mérjük. A „Proletárok“-ban Zátonyi Bence ártatlan nőekkel kereskedik, Poprádi Endre pedig csak uzsorával; amaz rabszolgapórárt csap a hálójába került áldozatokkal; emez körülhálózni iparkodik egy szép leányt, hogy — nőül vehesse. Zátonyi Bence epés filozóf, Poprádi Endre pedig egyszerű svihák, sikk-

gyerek. Az a sötét gazemberek szalónnyelvét beszéli; ez szerencsére már fölvidéki dialektusban beszél. Nincs már méregfoga. Nem undorító többé, csak nevetséges. Ez más szóval annyit tesz, hogy Csiky nem vegyít többé annyi szurkot festékébe, mint azelőtt. A „Cifra nyomorúság“ e tekintetben határozottan jobb, mint a „Proletárok“. Ha a szerző kritika nélküli bámulója volnék, azt mondanám: nézzétek, a „Proletárok“ tiszta Rembrandt, a „Cifra nyomorúság“ pedig igazi Rubens. Hanem ettől távol állunk; nálam a tehetség tisztelete mélyen rejtőzik; s ez a tisztelet a kritikai hajlamot nemhogy megölné, inkább fokozza. Csiky Gergely ma egyetlen számottevő drámaírónk, kinek darabjai tartós színpadi sikert érnek; őt tekinti a közönség Szigligeti drámai örökösének; illik tehát, hogy vele szemben legőszintebbek legyünk. Először is a szerző drámai recipéje ellen van kifogásom. Az ő drámái is olyanok, mint bizonyos nemzeti ételek, melyeket csak autochton gyomor bír megemészteni. Nem tudom már, hogy hívják a piemontiak kedves ételét; de van abban sajt, vaj, maccheroni, olaj, datolya, különféle fűszerek. A „Cifra nyomorúság“-ban is így fő és ropog egymás mellett bohózatos, tréfás, válogatott és nem válogatott élce, komoly és hóbortos. Csiky darabjában az esztétikai hatások vegyeskereskedésével találkozunk; az árak nem drágák s a kedves publikum olesón juthat ahhoz, mit szeme — nem mindig művészi ízlésű — szeme

s szája — nem mindig kényes szája — csak kíván. Nem is hinné az ember! Csiky talán Mosernél, Benedixnél vagy a franciáknál járt iskolába? Korántsem. Goethénél vagy legalább annak színházi igazgatójánál. Íme ennek tanácsa:

Die Masse könnt ihr nur durch Masse zwingen,
 Ein jeder sucht sich endlich selbst was aus.
 Wer vieles bringt, wird manchem etwas bringen:
 Und jeder geht zufrieden aus dem Haus.
 Gebt ihr ein Stück, so gebt es gleich in Stücken!
 Solch ein Ragout, es muss euch glücken... stb.

Ilyenféle „darabos“ hatásokkal szeret dolgozni Csiky. És tud is velük dolgozni. Szereti a „Schlager“-eket; darabjában annyi a fordulat, hogy szinte sok. Most megindít, majd kacagtat, most élcel, majd prédikál — a kérdés a körül forog, mi módon.

A tapsoló közönség azt állítja, hogy a helyes módon — and Brutus is a honourable man. Különösen mióta a szerző nyilvános helyen is kimondta, hogy műértőbb közönség nincs is, mint az édes magunké.

A „Cifra nyomorúság“ hősei nagyobbára a hivatalvilágból kerülnek. A dráma azonban nem a hivatalnokok nyomora körül forog, hanem egy szerelmi történet képezi tárgyát, hol egészen mellékessé válik, milyen állásúak hősei. Bálnai lehetne földesúr, tengerészkapitány, kereskedő, mint most számtanácsos. A szerelmi dráma azért nem változnék. A hivatalnokok cifra nyomorúsága tehát tulajdonkép csak a

darab előszobájában marad. Ott lóg az első felvonásban a fotografiája; a második felvonás már a szerelmi történet expozícióját hozza, míg végre a harmadikban a cifra nyomorúság egészen eltűnik szemünk elől. Hogy még egyszer a konyhába térjünk, e hivatalnokélet rajza csak az olaszsaláta a drámai pecsenyéhez.

Sodró Antal irodatiszt szegényes lakában vagyunk. Épen foglalnak. Épen azon napon, hol a család a hivatalnok születése napját ünnepli. Meg fognak érkezni a család barátai s a lefoglalt irodatiszt örül, hogy az egyszer legalább „jóllakik“. Azalatt hazaérkezik rokona, Eszter is, egy növeldében nevelt leány, ki most atyja halála után pénztelenül, árván maradt s harminckrajcáros órákban tanítja a „házmester-kisasszonyokat“ zongorázni, franciára. Legmélyebb részvétünkkel nézünk a szép leányra, ki oly önmegadó, szerencsétlen s nemesb álmait feledni nem tudó. Ő a darab hősnője. Drámája nem nyomorából fejlődik, hanem — mint látni fogjuk — azért, mivel „szeme egyszer elkáprázott“. Egy délceg uracsra veté szemét s annak képe azóta onnan szívébe szökött. Ápolja e képet, arany helyett egyetlen kincsét, egy szebb világnak a sötétbe vetett csillámát. S most ezen kedves lény körül csupa groteszk alak forgolódik. Van mit nevetnünk. Megérkezik Poprádi Endre, ki svihák lényét felfödi, dialektusával teszi drámailag ártalmatlanná. Szédelgő vállalatok tervezője, uzsorás, kit azonban a bíróság bizonyítékok

hiányában fölmentett. Szóval rehabilitált gazember, kit szerző találó vonásokkal rajzol. Pénzbeli működése különben ügyesebb, mint drámai eljárása. Épen nem érthetni, miért veti magát annyira Eszter után. Mindenáron nőül akarja venni: itt kezdődik Eszter drámája. Poprádi foglaltatott Sodrónál is; meg akarja az öreget puhítani, kényszeríteni, hogy tegyen érte jó szót a leánynál. E csodálatos szerelmet egyik lapunk „fixa ideá“-nak nevezi; ez a kifejezés euphuismus annak kijelentésére, hogy ez a vonás nem érthető Poprádi jelleméből. A szerző könnyen segíthetett volna a dolgon; egynéhány vonással élesebben rajzolhatta volna a „nagyúri passziót“, melyet a sikk-gyereken Eszter arisztokratikus lénye fölébreszt. Számít-suk most az esztétikai hatás elemeit: foglalás és születésnap, nyomor és vendégség; egy nemes nő, kinek elkáprázott a szeme; s egy élc-lapi alak: a kockásruhás domine Svihák, ki e nőre áhitozik. Ily hatásokkal oly ügyes ember, oly színpad szerint gondolkozó dramatikus, mint Csiky, hogyne gerjesztene érdeket. De ez csak kóistoló. A jelenet mindig burleszkebb, a hatások mindig fokozottabbak, élesebbek lesznek. Ugyanegy dolognál soká időzni nem szabad; mindig foglalkoztatni kell a nézőt, ha másként nem, ismételnünk kell oly élcet, melyen már nem egyszer jóízűt nevettek. Íme a drámaiság egyik főkelléke. Az első felvonásban különben még nem kell ismételni: ez az élcet és élcet alakoknak csak expozíciója. Föl-

vonul tehát a többi mellé a vidám uzsorásné, Zebernyegi Zenóbia, egy ötvenéves kisasszony, ki folyton Romeo és Juliáról álmodozik, csókra vágy, fiatalemberekkel kacérkodik; egy tiszteletbeli segédfogalmazó, teljesen ártalmatlan, szőke Herr Müller, kit a lányok „csak úgy szeretnek, nem pedig amúgy“; egy kasznárból lett napidíjas, a darab kómikus Atlasa, öt leányával, kik közt kettő ikergyermek; végül — segítség! — egy ci-devant szakácsné, kinek ura pallér, majd építész lesz, most meg két ház birtokosa. Die gebildete Köchin most már klavéroz és Ahn grammatikájából néhány lapot is elolvasott. E szemenszedett közönségvidító urak és hölgyek ama drámai csapat, melynek élén Csiky a siker várát megívta. Mulattató, durva, vastagon élő alakok, kiknek élcében van ugyan só, de konyhasó. Pszichológusok azt mondják, hogy ezt a közönség jobban nyeli az attikainál. Csiky pedig eléggé szellemes ember, hogy a rossz vicceket szeresse. Nem tudom, ki mondta, kiváló műveltség jele, ha valaki hébe-hóba kap valami rossz élcen. Csak nem kellene kultiválni oly előszeretettel! Csak nem kellene azt az „igazság“ és realizmus nevében a drámai kódexben ünnepi helyre feltolni! Így kénytelen az ember azt hinni, hogy Csiky emésztés közben gondolja ki tréfás alakjait. Különben rendkívül kellemes állapot lehet, minőről egy szegény kritikus nem is álmodhatik. Hanem a sarivari még nem teljes. A társaságba, igen vegyes, szokatlanul, majdnem

lehetetlenül vegyes társaságba belép még Bella, Eszter növeldei barátnéja s ennek bátyja, Bálnai Gusztáv számtanácsos. Ez azért számtanácsos, hogy komoly legyen s azért komoly, hogy szívügyeiről maga ne tudjon beszélni. Pedig a nagyságos úr is szereti a szegény Esztert, ki most ott a sarokban ábrándozva zongorázik, míg az egész társaság Zenóbia vezérlete alatt zálogosdit játszik. Drámai hősnőnek most két kérője s egy szerelme van. De szabad-e egy szegény leánynak szeretni? Csak álmodozni lehet a szép Tarczali Jenőről. Eszter tehát — helyzetének teljes tudatában — kikoszarazza a bolondos svihákot s kezét nyújtja a számtanácsosnak. Fogad neki hűséget, tiszteletet, szeretetet. Szerelmet? Ah, az az Eszter titka marad. Hogy fejlődik ebből dráma? Azt még nem tudjuk. Csak a svihák mond annyit: „mégis enyém leszesz, habár drágábban“. Csakugyan Poprádi „fixa ideá“-ban szenved. Ez az első felvonás; a „Cifra nyomorúság“ cifrája s kár, hogy a végén a komoly számtanácsos Zenóbiával, a segédfogalmazó Bellával, Poprádi Eszterrel, Bálint bácsi a művelt szakácsnővel keringőt nem jár. Anélkül is csattanósan végződik az első felvonás.

A másodikban kezdődik a szerelmi dráma s annak is csak utolsó jeleneteiben. Még egy ideig a tréfás alakok mulattatnak. Az öreg Bálint bácsi, a napidíjas, számolgat s mókázik jóízűen; fel-feltűnik a férfiszámba nem menő segédfogalmazó, a művelt szakácsné, Zeber-

nyegi Zenóbia stb. Ezalatt megtudjuk, hogy Bálnai csőd szélén áll, a svihák befonta azért, hogy majd Esztert így könnyebben nem is hálójába kerítse, hanem elválásra csábítsa. Mint látjuk, van benne „point d'honneur“ és óvatos számítás. De most fordul a kocka, belép negyediknek a játékba Tarczali Jenő, egy kissé homályosan rajzolt dandy, akiről nem tudni, csábító-e, gentleman, járdataposó vagy mind a három. Csak az bizonyos, hogy gazdag ember s a francia drámai szerelmesek gyöngé másolata. Nincs benne lélek; tűz sincs benne, akarat sincs, szenvedély sincs. Egy tedd-ide, tedd-oda ember, kit a szerző ezért oda tesz, ahová neki tetszik. Ez a Tarczali ajánlkozik rá, hogy Bálnait a hinárból kimenti. Először nemeslelkűségével akar Eszterre hatni, később majd következhetik a többi. Mert mióta Eszter előkelő nő lett, azóta Tarczali szereti. Fél éven át eljárt házához s ott, úgy látszik, a „persona muta“ szerepét játszotta. Hogy járhatott volna különben gyanu nélkül Bálnaiékhoz? Hogyan engedhette volna meg azt Eszter? Egyáltalán a szerelmi dráma nagyon ingó alapon nyugszik. A jellemek nagyon erélytelenek, ingadozók; minden történhetik velük és semmi sem.

A legnagyobb baj az, hogy a viszonynak Tarczali és Eszter között nincsen semmi expoziciója. A pisztolyból van kilőve. A második felvonás végső jeleneteiben kerül a néző elé s sok-sok előzménye van elhallgatva. Eddig csak azt tudtuk, hogy Eszter, a tapasztalatlan, szo-

morú körülmények közt élő Eszter mint eszményt rejtette szívében Tarczali emlékét. De azóta férjes nő, egy nemes férfi, vagyona neje rokonaiért odaadó férfi neje lett — mi történt szívével? Másoktól halljuk, hogy Tarczali fél éve jár Bálnai házához. Ez az egész, amit megtudunk. S mit látunk? Amint Eszter Tarczalival először a színen találkozik — az igaz, hogy mentőkörülmények közt — Eszter Tarczali nyakába borul, kisvártatva majdnem szerelmét is megvallja neki. Ezt Eszter önfeledtében tette, hanem a dolog mégis erős, nagyon erős. Már két felvonása múlt a drámának; s most egy egész új dráma kezdődik; a tulajdonképeni dráma, de már nem az elején, hanem a derekán. Csiky ez új színművével megmutatta, hogy tudja mulattatni a közönséget, tud csattanós helyzeteket rajzolni; hanem kompozíciója, motiváló ereje hiányos. Mint már említém, a darab elejét s végét a személyek azonossága kapcsolja egymásba. Eszter és a svihák viszonya fölött határozott az első felvonás. A másodikban a svihák újra ismétli nyomorult cselét, hogy Tarczalinak alkalmat adjon a színen megjelenni, mint megmentő. Csiky ezt mint a dráma folytatását akarja adni; e helyett odabiggyeszt egy újdonat új drámát, melynek expozícióját nem ismerjük. Innen van aztán, hogy igazi érdekünk sincs a nő iránt s Tarczaliról sem tudjuk, mit gondoljunk. Sajnáljuk a nemes állatot, a férjet, ki azalatt hiába jár a pénz után. Eszünkbe jut, hogy a szerző

azért nyugtatja Eszter fejét Tarczali vállain, hogy ezt a másodszer kikoszarozott svihák mellássa s legyen majd drága skandalum, párbaj stb. Így motiválnunk a darab fontos pillanataiban nem szabad. A drámaírás művészetét sértjük meg vele. De mi történik most? Tarczali, ha nem vak, láthatja, hogy Eszter még szereti, szereti most, vállára borul most, édesen beszél vele most, midőn férje — épen az ő rokonai miatt — a csőd szélén áll. S mit tesz Tarczali? Eszter kéri, utazzék. Tarczali azt mondja: utazom. Hát nem nemes férfiú ez a Tarczali? De akkor mért kerülgeti Esztert? Valószínűleg csak gyáva szerelmes, ki nem tudja, mit tegyen. Egyáltalában hiányzik a viszonyból a szenvedély, az igazság. Egy kissé sűgő után beszélnek. Tarczaliban egy szerelmeshez sok a számítás és kevés a szerelem. Eszterben meg sok a szerelem s kevés az igazság. Csiky nagyon jó volt alakjai iránt; Esztert végig, tévedése dacára angyali lénynek akarta rajzolni, — Tarczaliból is minden éles vonást kitörlött, csak a gyávaságot hagyta meg benne kirívóan. Így lett drámájában a dráma egy kissé halovány. Most föllép Bálnai is. Tarczali kölcsönrel kínálja meg. Itt volna most alkalom Eszternek kitörnie; ki is tör: „ne fogadd el“, de azután néma lesz. „Nagyot koppan, azután elhallgat.“ Tudják, mi hallgatott itt el? Megint a dráma; pedig ha igazán nemesség van Eszterben s néhány uncia vér, itt katasz-

trófát hozott volna létre, ha a szerző előleges terve mindjárt semmivé is válnék.

De a komoly alakokban kevés az önálló élet. Egy kissé szépszavú babák. Mit ér nekem Bella haragja, bánata? Mikor szerettem volna, ha Eszternek nem a szeme kápráznék, hanem egy kissé szíve hányna szikrát. Eszter spongyalélek. A férj a készülő drámáról mit sem tud; Tarczali utazik, Bella haragszik, Eszter aggódik, Bálnai pedig mindig csak nyugodt számtanácsos marad. Annál nyugtalanabb lesz már olvasóm s vele én magam is. Végeznem kell. A számtanácsos a harmadik felvonás végén mégis megemberül, kitarja belsejét s a „leo rugiens“ karmait mutatja. Bella függöny mögé rejtőzése, különösen a nagyon is nyilvánosan üzött titkolódzások által Bálnai megtudja, mi történik. Mi történt? Hát Eszter nem őt szereti, hanem Tarczalit. S ő véres szívvel bölcs Salamon lesz. Nem is kétkedik neje erényén, tudja, hogy csak szívét vesztette el. Ezt már a számtanácsos kiszámította. Tehát? Tehát Tarczali vegye el Esztert s ő, a számtanácsos, „vérző szívvel“ bár, visszavonul. Előbb azonban Tarczali által egy reverzálist adat magának, mely szerint ez vagy elveszi Esztert, vagy jellemtelen csábító. A derék ember a reverzálist megírja. Ép oly gyáva, mint nemes, mint indokolt cselekedet Tarczali részéről. Ezalatt az oroszlánszívű számtanácsos és Eszter elválnak. Csak rövid időre. A negyedik felvonásban újra összekelnek. Eszter szeméről a káp-

rázat elszáll s belátja, hogy a számtanácsos különb férj, mint Tarczali. „Love's labour won.“ A derék embereknek kár volt elválniok.

Kissé hosszas voltam s mégis a hosszú darab alaprajzát sem tüntethettem fel egészen. A dialóg ügyességeiről, néhány jó tréfás alakról, a minden ízében jeles előadásról ez alkalommal már nem is szólhatok.

1881 december 19.

Pulszky Ferenc: Felstülés.

(A Nemzeti Színház drámabíró bizottsága által rossznak ítélt vígjáték öt felvonásban; írta és felolvasta Pulszky Ferenc december 18-án az Akadémia dísztermében.)

Egyedül áll a maga nemében az, amit Pulszky Ferenc elkövetett s így mindenesetre újat teremtett. Megappellálta a Nemzeti Színház drámabíró bizottságának ítéletét a legfelsőbb appellátum-fórumhoz, a közönséghez. Az ügyet ma délelőtt tárgyalták le az Akadémia dísztermében, hol a legfelsőbb ítélőszék összeült. Pulszky maga referálta ügyét s az appellátum fórum meghallgatva a terjedelmes előadást, mely után indokainál fogva helybenhagyta az első bíróság feltétlenül marasztaló ítéletét, egyúttal Pulszky Ferencet, mint makacs perlekedőt, az írói szerénytelen-ség vétségében is vétkesnek találta, azonban tekintetbe véve a multjából folyó enyhítő körülményeket, különösen azt, hogy a felolvasás

jótevény célra történt, csak nyilvános rosszalással fenyegette, kimondván még azt is, hogy Pulszky Ferenc tartozik az irodalmi heccre vonatkozó összes ügy iratait hermetice asztalfiókjába elzárni, nehogy azokból a késő unokák kárhozatos példát vegyenek.

Dacára annak, hogy az „irodalmi esemény“-nek hirdetett felolvasás iránt egynémelyik lap szerint rendkívüli érdeklődés uralkodott, az Akadémia díszterme harmadrészben telt meg ma délelőtt. A jelenvoltak legnagyobb kontingensét az egyetemi fiatalság képezte, kik közt a rendezőség 100 darab ingyenjegyet osztott ki. Ott voltak az egyesült ellenzéki képviselők tekintélyes tagjai (a felolvasás tartama alatt megtudtuk, hogy a felsülés házi ügye e pártnak). A közönség sorai között számos hölgyet is láttunk, akik 11 órától délutáni 1 óráig ropant sokszor fedték el kis kezeikkel ásításra nyílt rózsás ajkaikat. Mindazáltal a történeti hűség iránti tekintetből ki kell mondanunk, hogy a felolvasás derült pillanatokot is szerzett. — A máskülönben szellemes, jeles író (de nem vígjátékíró) kitűnő recitátornak bizonyult. Pompásan olvasott fel; valamennyi szerepet önálló alakítással domborította ki. Más-más hangon, más-más modorban beszéltek a lelkes hazafi, berzenkedő feleség, papucshős férj, szerelmes leány, lármás kortes és kacérkodó özvegy. Képzelmű, hogy az öreg Pulszky milyen kedves volt, mint fiatal szerelmes leány, vagy kacérkodó szalónhölgy!

Azután a felvonások végén mindig leszállott a tribünről, s a mellékterembe vonult, hogy alkalmat adjon a hálás publikumnak tüntető tapsokra. Formaliter kihítták, természetes dolog, hogy e parodisztikus jelenetek kacagtató módon sikerültek. Csakhogy a lelkes fiatalság, mely a mai tüntetésre, úgy látszik, rendszeresen szervezve volt, igen gyakran elárulta azt, hogy éppenséggel nem figyel az előadásra.

Minden hangzatos frázis után felharsant a süketítő tapsvihar, s többnyire olyankor, mikor az öreg Pulszky a frázisokat gúnyként alkalmazta; ezek a radikális félreértések azután a látszólagos lelkesedést a laikusok előtt is kellő értékére szállították alá. Maga a felülés igen szomorú dolog, de az ifjúság gondoskodott a komikai háttérről; ez a komikum pedig nétovábbját érte el, mikor Pulszky papa leeresztette a harmadik felvonás után a függönyt s félrevonult. Tapsolás, éljenzés, kopogás támadt, egyes rendezők torkuk szakadtából kiabálták: „Lássuk, lássuk!” — míg végre Pulszky csakugyan láttatta magát... Ekkor a zajgó ifjúság csoportjából kivált három feketebe öltözött, fehérkesztyűs alak s óriási babérkoszorút cipelve, a felolvasóasztal felé közeledtek. Itt az egyik ifjú (Mikesievits Kanut bölcsész, dramaturgiát azonban még nem hallgatott) szót emelt s reszkető hangon adta tudtára Pulszkynak az egyetemi ifjúság ama véleményét, hogy Pulszky írói babérkoszorújához ma egy újabb levelet tűzött s az egyetemi

ifjúság nevében átnyujtották neki a kolosszális babrékoszorút, mely széles nemzeti szalaggal volt díszítve. A szalagon e felirat volt: „Az egyetemi ifjúság dr. Pulszky Ferencnek, a haza kedvelt írójának.“ A koszorú szalagjait „Pulszky fiús“-nek két hallgatója: Reich Károly, Horváth Aladár jogász urak tartották. Mint mondják — nem tudjuk, igaz-e s nem tartozik-e a mai felsülés alkalmából úton-útfélen csinált, többé-kevésbé jó vagy rossz viccekhez ez is —, „Pulszky fiús“ megígérte, hogy katalógust nem olvas, ha hallgatói „Pulszky père“-nek tüntetést rendeznek. Pulszky a koszorúátnyujtás rossz tréfájára jobb tréfával válaszolt; visszaintette a három deli ifjat, mikor már helyükre mentek, s azt mondta nekik, hogy elhamarkodva cselekedtek, mert még hátra van két felvonás (Általános-elszörnyűködés) s így még nem tudhatják, hogy vajjon megérdemli-e a babérkoszorút.

Őszintén sajnáljuk a fiatalság felsülését. Mi nem vettük komolyan azt a hírt, hogy az ifjúság egy bukott s általa nem is ismert darab mellett tüntetést készül rendezni, nem hihettük, hogy az egyetemi ifjúság soraiban annyi titkos drámaíró legyen; különben eleve óvtuk volna a fiatalságot meggondolatlanságtól.

A közönség a második felvonás után már ünni kezdte a dicsőséget s lassankint nagy része kisiklott a teremből. A negyedik felvonás után Pulszky jónak látta nem ereszteni le a függönyt, hanem tovább folytatta az előadást,

nehogy a még ottmaradtak távozásra használják fel a felvonásközt.

(A felolvasás végét különben tudósítónk sem várta be. Nagyon szolidlelkű, irtózik a vértől, s attól félt, hogy az előadás végével a „felbőszült tömeg“ halált kiált a drámapírálókra s nem kíméli a Nemzeti Színháznak azt a drámapírálóját sem, ki az ajtó előtt a pénztárnál foglalt helyet, nem ugyan e minőségében, hanem mint főtitkára az írók segélyegyletének, melynek javára történt a felolvasás.)

*

A „Felsülés“ nem egyéb, mint egy rosszul sikerült komédiába oltott politikai röpirat a mérsékelt ellenzék mellett. A cselekmény (ha ugyan cselekménynek nevezhető) Vörösvárosban megy végbe. A kerület képviselőjét „megütötte a guta“ s most követválasztásra készülnek. A szerző roppant zavaros dolgokat hord össze s a darab telve van programbeszédekkel. Mindenki politizál s a költői igazságszolgáltatás a mérsékelt ellenzéki pártnak szolgáltatja ki az erkölcsi diadal palmaágát. Pulszky megmagyarázza, holmi harmadrangú vidéki lapban s nem Pulszkyhoz, az elismert jeleségű íróhoz illő modorban a politikai konstellációkat, elmondja a fuzió történetét, gúnyolni igyekszik a szélső baloldalt, lehordja a szabadelvű pártot, melleleg odagyújt a Nemzeti Kaszinónak, mindenek fölött pedig szónoklatokat tart az egy igaz és üdvözítő mérsékelt ellenzéki lapok mellett, elmondva szörnyen elkoptatott frázisokat. Kitűnően jellemzi a komédiát a következő kis mutatvány.

VIZI (*szabadelvű kortes*): Még doktor úr is mer beszélni? Adnának csak miniszterséget az ellenzéknek, megszűnnék az mindjárt!

SZOLNOKY (*habarékos*): Ha miniszterségre vágyódnának, nem hagyták volna el önöket. Önök osztják a hivatalokat.

MARÓ: Hallgasson a habarék! Nincs annak helye sehol, két malomkő örli.

SZOLNOKY: Igen, mert ő a búzaszem, melyből a liszt készül, nála vannak az eszmék, tulajdon szavai szerint önök is, a szabadelvűek is, durva, élet nélküli malomkövek.

VIZI: Ha vannak eszméik, nincs programjok!

MARÓ: Nektek sincs!

VIZI: Minek annak program, kinél megvan a hatalom.

MARÓ: Maradjon a habarék az eszméknél, a szabadelvű a hatalomnál, mi megmaradunk az elv-nél. Éljen az elvhűség, mely nem változik soha! Mi nem függeszthetjük fel közjogi alapunkat, úgy állunk, mint a szikla!

És ez ismétlődik Pulszky darabjában vagy másfél tucatszor, mígnem az a felsülés végkifejleményét szerencsésen eléri. Az egész darabban nincsen egyetlen kómikus szituáció s különösen ama jelenetben, ahol Pulszky nemcsak politizálni akar, leghatározottabb naivitás jelentkezik. Humorról szó sem lehet. A legjobb viccet Juliska — egy jámbor libácska — mondja apjának, aki férjhezmenetelre készíti s óhajtását következőleg indokolja: „Lám, a mamád is férjhez ment“, mire Juliska imígyen ríposztó: „Könnyű volt a mamának, hiszen a papa vette el, nem idegen“. Mintha már hallottuk volna valaha ezt az élcet, mely valószínűleg sokkal régibb multtal rendelkezik, semhogy

Pulszky annak apaságát joggal magának vindikálhatná.

Hanem azért mégis ügyes ember Pulszky Ferenc; mégis sikerült neki eredményre jutni. Vígjátékát nem játszhatják el színpadon színészek, tehát eljátszotta ő egymaga az Akadémia dísztermében. Kapott az Athenaeumtól, mely külön 70 kr.-os füzetben kiadta a „Felsülés“-t, 300 forintot, az ifjúságtól babérkoszorút és annyi tapsot, hogy maga is megijedt tőle. S mi is a rendezett „hecc“ folytán kénytelenek voltunk a darabról ennyit írni, amennyinél sokkal többet tán akkor sem írtunk volna, ha a darabot előadják a nemzeti színpadon. A felolvasás az írók segélyegyletének s a hírlapírók nyugdíjintézetének a kiadások levonásával 200 s egynéhány forintot jövedelmezett. Ez ugyan nem annyi, mint amennyit a rendezők vártak, hanem ez is szép, s Pulszky ezért is megérdemli a köszönetet. Bárcsak minden bukott darab ennyit jövedelmezne jótékony célra!

1881 december 22.

Gondinet: Kéjutazás.

— Nemzeti Színház. —

Ma újdonságot adtak, Gondinet „Kéjutazás“-át; egy boulevardi ügyes, de frivol bohózatot, melyet a Népszínház deszkáin ugyan meg lehet tapsolni, de nem szívesen látunk

első műintézetünk repertoire-ján. — Ennek előadatása ép oly kevés művészi ízlésre vall, mint kevés tapintatra mutat az igazgatóság részéről azon meglepetés, melyben néhány lap referense ma részesült. Szépen egymás mellé ültették a szegényeket, jó hátra, közel a kijáráshoz és egymás mellé, hogy mindenki jól láthassa a szörnyű hadat. A nyolcadik zárt-szék sor így mulatságos pellengérré vált a beavatottak számára. Ad oculos bizonyítgatta a színház, mennyire tud előzékeny lenni a kritika iránt. A hálátlan! Pedig hogy megírt az újság mindent a közönségnek! Ha egyik színésznek egy kis köhögése volt: azonnal személyi hír. Ha egyik tenorista szerepét egy másik vállalta magára: e rendkívül érdekes esetről is azonnal hosszú tudósítás! S a színház most kegyelemből — mert hiszen nem szorul az újságokra! — egy utolsó padocskában egy csomóba szorítja a toll vitézeit. Vagy ezzel a színház ítéletét akarja nyilvánítani a lapok kritikája fölött? Erre talán joga még sincs. Ha az igazgatóság megvonja a lapoktól a szabadjegyet, ez tapintatlanság, de nem sértő; ha azonban vendégül hívja a sajtót, akkor becsülje meg azt, amint illik. Hanem oda a hátulsó padokba csődíteni egy rakásra a lapok — gyakran egymással meg sem férő képviselőit, a kóristák szabadjegyesei közé, ez oly színház részéről, melynek deszkáin oly finom franciásan játszanak, vagy ügyetlen gúny, vagy pedig a legmulattatöbb stílszerűtlenség. Hanem

erre megvan a felelet: magunk helyett majd elküldünk iskolásgyerekeket s ezek talán még kezét is csókolnak a szabadjegyért. Ha a Nemzeti Színház műintézet, tisztelnie kell a kritikát. Milyen a kritika, jó-e, rossz-e, az nem az ő fóruma elé tartozik; neki a kritika iránt csak egy kötelessége van: legalább külsőleg az előzékeny figyelem. Csakugyan, ha jövő alkalommal is ily szép „Strafcompagnie“ alakul a színház egy hátulsó zártszék során a mindenrendű kritikusokból: legalább szerkesztőségünk kénytelen lesz oly egyént a színházba küldeni, ki kegyelemnek fogja tartani, ha néha-napján már csak a függönyt is megbámulhatja. Csak még egyet! Sokszor hangoztatják újabban, hogy a Nemzeti Színház nem szorul a lapokra; van már állandó közönsége; s ha egy betűt sem nyomtatnak róla, fulladásig megtelik minden este a nézőtér. — S ebből az a következés: tartsák végtelen megtiszteltetésnek a hírlapírók, ha ingyen oda beeresztik. Csakugyan? Hát a kritika reklám? Arra való, hogy a közönséget a színházba hozza? S ha újságlárma nélkül is megtelik a nézőtér, akkor kuckóba a kritikával!

Milyen abderitizmus! A kritikának először is semmi köze sincs a színház kasszájához; semmi köze hozzá, tele van-e, nincs-e a nézőtér. A kritikának művészi feladata van, az ízlés őre; s a kritika feladata ép oly lényeges, mint maga a színművészet. S mikor egy szín-

ház a közönség egyoldalú tapsaira támaszkodik s a kritikának ily finom módon fittyet hány: akkor bizony nem nehéz megmondani, hányat ütött az óra.

1882 január 15.

Ábrányi Emil: Az első.

(Dráma öt felvonásban. Írta *Ábrányi Emil*. Előadták a nemzeti színpadon 1882 január 13-án.)

Jól jegyezték meg a darab szerzőjéről, hogy már emberemlékezet óta mint „fiatal költőnk“ szerepel s valószínűleg rajta marad e ritka jelző még akkor is, ha a költő majd aranymenyegzőjét üli múzsájával. Fiatalnak kell maradnia, mert eszméi oly megbocsáthatatlanul fiatalok; egy örökké tizennyolcéves ember eszméi; a naívságnak bizonyos specifikus zamatja árad belőlük, mely ép annyira bélyegük, mint a tükrös rajnai bornak a virágillat.

Ez a kedves, ritka, bizonyos fokig szeretetreméltó s minden kritikát lefegyverző tulajdonság fekszik előttünk dramatizálva Ábrányi színművében. Ó, én is szeretem a fiatal-ságot, a világra ártalmatlan önbizalom s hihetetlen naívság nyilatkozatait s azon kevesek közé tartoztam, kik a drámát élvezték s nem unatkoztak rajta.

Jólesett látnom, hogy a dráma egyik főhőse művész, költői lélek. A prometheusi szikra nélkül drámaírónk hőse el nem lehet.

S így történt, hogy költői ihletről, inspirációról, „alkotásról“ s több ily szerencsétlen tantusról az első két felvonásban oly sok szépet hallottam, hogy szinte elementáris erővel ébredtek bennem régi, régi emlékek. Különben egyenesen mesteri vonásnak mondhatjuk, hogy írónk hősét művésszé tette. Ezáltal mindent megmagyaráz. Miért nem szereti Zágonyi az ő önfeláldozó, nemes egyszerűségű nejét? Mert művész. Miért kerül a kokett Zalkay Helén hálójába? Mert művész. Miért oly egészen semmi ember, oly üres, léha, frázisdaráló báb? Mert egészen csak művész. Közönséges ember azt gondolná, hogy az írónak épenséggel semmi képzelet sem volt az alakról, melyet drámájába visz; azt gondolná, hogy az csakúgy találomra, olyan „beleestem, benne vagyok“ módra csinálódott; de az, kiben a művészi lélek misztériumai megnyíltak, az újra csak hallgatni és élvezni fog. S később, midőn a felvonások alatt két ízben is megcsendülni hallja Chopin akkordjait, akkor már egészen érti a költőt s vele gondolatban melegen kezét szorít.

Bátran mondhatom, hogy ki a darabból nem érezte így ki a költészetet, csak nagyon keveset élvezett. Mert egyébként a dráma biztos alapeszme nélkül való, összezezzadott, nehézkesen fűzött öt felvonás, egyéb semmi. Ami benne drámai volna, mindúntalan megszakad, a darabon kívül esik, a színre belőle csak annak unalmas facitja kerül. Nevezetes

vonása, hogy elemezni nem lehet, nincs benne gondolat s nincsenek tagolt részei. Az egész egy drámailag felfújtt rossz novella, melynek nincsen semmi pointje. Mi is tárgya „Az első”-nek? Egy művész megúnja (hogy miért, azt a „művészből” kell divinálnunk) nejét; meghódol egy kacér hölgynek. Erre elvál első nejétől s elveszi a másodikat. A második megcsalja, most elhagyja ezt is és — talán nőül vesz egy harmadikat? Fájdalom, nem, ez legalább új motívum volna, hanem lelkében — visszatér az elsőhöz. Íme a dráma; megtanuljuk, hogy két asszony közül az, ki nem csal, mégis különb, mint az, ki megcsal. S ilyen banalitás kedvéért nézzünk végig öt felvonást!

De még ily mese mellett is lehetne legalább drámai jeleneteket „alkotni”. Hanem itt is mutatkozik, hogy Ábrányi a hivatottság minden nyoma nélkül írta meg drámáját. Kevés puskaporát elropogtatta az első felvonás egy jelenetében, azután már vaktöltésre sem marad. Az első felvonás végén, úgy-ahogy, kissé bombasztikus, körmondatos módon összetűz egymással az „első” és a jövődöbeli. „El akard férjemet tőlem ragadni?” „El, mert nem hozzád való; te közönséges nő vagy, ő pedig művész.” E drasztikus argumentumra a derék asszonynak nincs mit válaszolnia. A kacér Zalkay Helén pedig diadallal távozik; tudja, hogy a művész követni fogja. Ez a darab egyetlen drámai puffanása; több nincs benne egyetlenegy sem! Hogy is lehetne

olyan bábokkal, mint a darab személyei! „Az első“ egész tisztelettel terjeszti Zágonyi elé, hogy maradjon mellette; midőn Zágonyi körülbelül annyi megindulással, mintha felperes ügyvéde beszélne alpereshez, e kérést megtagadja, visszaesik, sír, tőr, szóval unalmaskodik s később csak elbeszéli, hogy a dolog őt mégis bántja, sőt hogy el is ájult, nem is aludt, stb. Zágonyi egy teljesen haszontalan ember, ki midőn brevi manu elvált első nejétől s a második csalárdságáról meggyőződik, egy monológban shakespeareileg dühöng, azután agyon akarja magát löni, végre visszakullog első feleségéhez egy csókért, „mely eltart a sírig“. Zalkay Helén drámai akciója pedig az, hogy a negyedik felvonásban estélyt ad (már a második felvonásban megtehetette volna) s kacérkodik. Ilyféle alakokkal, ilyen felfogással igazán tilos dolog drámát írni. S azután milyen szerkezet! Cselekmény tulajdonkép csak az első és negyedik felvonásban van, a többi felvonás haszontalan töltelék. Amit a szerző az első felvonásban csomóba kötött, azt megint felfejti a másodikban; a negyedik felvonásnak pedig a harmadikban ad szükségtelen előzményt. Az első felvonásban tisztán áll a helyzet: Zágonyi első nejétől el fog válni. Hogyan jajong e miatt az „első“, hogy keresi össze a szükséges papírokat a művész, hogy megy ki, mély pillantást vetve az „elsőre“, az ajtón, ez édes-kevéssé érdekel. Pedig ez az egész második felvonás. Midőn a

függöny harmadszor felgördül, türelmetlenségünk csak fokozódik; szeretnők látni a drámát. S miből áll a harmadik felvonás? Elbeszélésekből, Chopin nocturne-jéből, az első feleség könnyeiből. A drámai cselekmény abban pontosul egybe, hogy Anna, „az első“, köpenyegét ölti magára s keresni indul hűtlen szerelmét, volt férjét. Keresi pedig azért, mert meghallja, hogy az szerencsétlen, hogy a Dunába akarja magát ölni. Mikor kiment az ajtón, legördül a függöny.

Hova megy Anna? Természetesen a rivális termeibe. Így kívánja a dráma s a nemes lény önfeláldozó szeretete. Kevés részvéttel kísérfjük.

Szinte szeretnők, ha az az unalmas, érdektelen Zágonyi ott veszett volna. A negyedik felvonásban a jó és rossz principium, Anna és Helén újra találkoznak. Hogyan változott Helén és a festő közt az első együttlét méze ecetté, arról nem tudunk semmit. Ami a negyedik felvonásban történik, csak ennyi: Anna elbújt egy mellékszobába, Zágonyi megereszt dörgő hangon egy monológot, majd beleköt a kacér hölgybe, végül s most talán a nézők szemeláttára, meg akarja magát gyilkolni. Ekkor előre lép Anna. Helén kiutasítja, Zágonyi eléje áll, Anna elájul s a függöny legördül. Az ötödik felvonásban Helén elutazott, Zágonyi utazni készül, Anna megbocsát s egy sokat jelentő csókot nyom Zágonyi homlokára vagy ajakára, már nem tu-

dom. „Ez eltart a sírig“, e mélyen érzett szavakkal távozik a festő talán Olaszországba, midőn a függöny ötödszörré is legördül s az író győzelmesen megmutatta, hogy a költő is olyan mint a nagy alkotó: ha világot nem is, de drámát teremt semmiből.

Shakespeare szerényebb volt; ő tudta: nothing will come of nothing.

A drámát különben elítéli már stílusa. Tárcaszólásmódjai vegyülnek nehezen egymáshoz illesztett, a hangulatból mindúntalan kibiccenő kérdésekkel, felkiáltásokkal. Szerző dialógja e darabban lánchoz hasonlít, melynek minden szeme szakadt. Néhány jelből azt is következtetem, hogy írónk a dramatikusok azon iskolájához tartozik, melyben azt hiszik, hogy egy patetikus „ó“ vagy „ah“ sokkal kifejezőbb, mint az ügyesen szőtt dialóg. Vide Shakespeare.

1882 január 23.

Trifkovics: A szerelmes levél.

— Nemzeti Színház. —

Ma egy korán elhalt szerb író, Trifkovics Konstantin egyfelvonásos darabkáját adták elő. Címe: „A szerelmes levél“. Kis „tévedések vígjátéka“, mely egy hálóköntösbe elrejtőzött levél körül forog. A vígjáték meg lehetőszen elhasznált motívumainál többet ér az a mesterkéletlen jókedv, mely róla önkén-

telen a nézőre is átháramlik. A színpadon benne sokat kacagnak s a kacaj mindannyiszor a nézőtérben is visszhangra lel. Legközelebb áll olyan „gemütlich“ német vígjátékcsoportokhoz, melyek házias jókedvén pointeket nem kereső, naív helyzetűek egy félórászként olcsón, de jól elmulathatni. Szinte megörült a közönség, hogy ott lenn Belgrádban ilyen Roderich Benedix humorához hasonló hangulat is létezhetik. A kis vígjátéknak az a jó oldala is megvan, hogy a már-már vígjátéki lomtárba került motívumokat rövidséggel fűzi egymásba; fordulat követ fordulatot úgy, hogy ha az elején tudjuk is már a végét, a vége valóságban sem esik messze a kezdetől. A vígjátékíró megnyerte pörét; az elégedett, helytelen címhez jutott levéllel a már ezerszer színre került vígjátéki szerelemföltökkel oly jól elbánik, hogy — nem érünk rá unatkozni. A darab meséje röviden ez: Éva, a szerencsére teljesen ki nem fejlődött naiva, titokban levelet ír Milán úrfinak s átadására postául felhasználja a darab humoristáját, a ház szolgáját, ki speciális belgrádi viccel elmélkedik arról, mit tenne, ha miniszterre lenne. A szolga a levelet egyelőre ura hálóköntösébe rejti s azt így a darab egy fontos néma személyévé avatja. A hálóköntös most rákerül birtokosára, egy belgrádi orvosra. Ekkor kopogtat be hozzá (az orvoshoz) egyik barátja, egy belgrádi ügyvéd, ki hasonlóképp levelet hoz. Ez a levél egy régi szerelmi vi-

szony emléke, még az ügyvéd nőtlen korából. Az ügyvéd papucs alatt van s szeretné a veszéyes „corpus delictit“ titokban visszaküldeni oda, ahonnan került. A bonyodalom érdekében ezt a levelet is egy „Éva“ írta. Most már van két Évánk s két levelünk. Az orvos e második levelet ép lepecsételni készül, midőn neje belép. Megint a bonyodalom érdekében, e levelet gyorsan hálóköntösébe rejti. Titkolni kell azt neje előtt a vígjáték miatt, mert egyéb józan oka nincs reá. Legyen! Ekkor egy beteghez hívják s a vészes hálóköntöst fogásra akasztja. Elég szeretetreméltó azonban, a leveleket annak zsebében otthagyni s ezen újra nem kell csodálkoznunk, mert a vígjátéki személyeknek privilégiuma a feledékenység. S most már kezdődhetik a tréfa. Neje kikutatja a hálóköntös zsebeit, megleli benne az egyik levelet, nem Éva asszony, hanem kis sógornéja, a naiv Éva levelét. Természetes, hogy az írást meg nem ismeri; Belgrádban, úgy látszik, a nők nem igen törődnek egymás írásával, természetes, hogy azt hiszi, hogy a levelet férjéhez annak valamelyik betege írta. Szörnyülködés, melyet még emel az a gúnyos közöny, melyet egyik barátnéja, az említettem ügyvéd neje mutat bánata iránt. Jön az ügyvéd, aki megtudva a furcsa „quidproquo“-t, ugyancsak bemártani törekszik orvos barátját. Jön az orvos, a helyzet még bonyolultabbá válik s most az ügyvéd kerül a hínárba. A két nő közt most is-

méltódik az előbbi jelenet, cserélt szerepekkel; aki előbb nevetett, most sír. A darabkában csak az az ismétlés unalmas. Ekkor jó az ügyvéd segítségére az „Éva“ név; ráfogja a levélre, hogy találta, az orvosnál találta s valószínűleg Éva, az orvos huga írta. Az ügyvéd hazudni akart s nem tudva, igazat mondott. A való kiderül, csakugyan a kis Éva a bűnös. A nők kibékülnek, hanem a férjek nem értik a dolgot. Ők csak „Éva asszony“ leveléről tudnak. Az orvos végre is azt megtalálja hálóköntösében. Önfeledten fölkiált: „Itt van a levél“. Szerencséjére a nők a féltékenységből egészen kigyógyultak s tréfára veszik a szót; ezalatt az ügyvéd újra zsebébe rejtheti. Ezzel végződik a jobb kedvvel, mint leleménnyel, de mégis ügyesen írt vígjáték. Arra pedig nem is szabad gondolnunk, hogy a bonyodalom csak úgy lehetséges, ha az orvos neje férje hugának írását nem ösmeri s ha a szóban forgó levelet, a „corpus delictit“ az érdeklettek, az orvos neje kivételével, meg sem nézik a darab vége előtt. A már jókedvű siker érdeme különben elsősorban nem is annyira a vígjáték, mint a kitűnő előadás érdeme. Megint élveztük a kerekded, összevágó előadás minden előnyét. A darabka után Dóczi „Csók“-ja került színre.

1882 március 25.

Csiky Gergely: A kaviár.

— Nemzeti Színház. —

Csiky Gergely egy új darabja került színre, háromfelvonásos bohózata: „A kaviár“. A színház színig megtelt közönséggel; este már a zenekari zártszékek is el voltak adva; a Csiky-féle première-ket a közönség már-már színházi ünnepnek nézi. Biztos felőle, hogy jól fog mulatni. „A kaviár“-ban Csiky egy vidéki gyógyszerészt tesz hőségvé, Poroszkay Oszkárt, kinek elég szép neve van arra, hogy legyenek romantikus vágyai. Már tíz éve csinálja a pilulát s eszi délben három-négy tál „otthon főztét“; szeretne egyszer javában kirúgni, eljönni a fővárosba, kalandot keresni, szóval megízlelni a „kaviárt“. Erre alkalma nyílik. A fővárosban egy új patikát nyitnak, Poroszkay a pályázók közé áll s feljön Pestre, otthon hagyva „kedves Cilikéjét“. A városerdőben egy zugvendéglőben kezdődik a vidéki „Don Juan“ drámai játéka. Egy magános szépség kávézik egy asztal mellett. Bomba Lilly, ki ezelőtt Gyurgyevóban léghajósno volt s a közönséget görög istenek jelmezében gyönyörködtette a levegőből. Poroszkay megtalálta a „kaviárt“. Hanem nem könnyű megízlelnie. Ugyanazon vendéglőbe jön Barlanghy Achilles hajóskapitány, hajóján az „élet, halál ura“ s mert Achilles, tehát vígjátéki polt-

ron a javából. Ez a kalandvagyó patikárust kiűzi a vendéglőből: egyedül akar itt maradni az ő embereivel. Három testvére, három vén leány, a bohózat három gráciája érkezik meg fogadott leányukkal, Mariskával. A vén kapitány a leánykát nőül akarja venni. A három testvér, Brigitta, Márta, Miranda, csak úgy egyezik a házasságba, ha a kapitánynak eddig még legesekélyebb szerelmi viszonya sem volt. Mert Mariska az ő szemefényük, az ő nevelésük, kit csak tiszta kézre bízhatnak. A három vén leány „állítólag“ szűznek maradt, hogy egészen e leánykának élhessen. Az egyik praktikus életnek neveli s Marcsának nevezi, a másik nagyvilági nőnek s „Marie“-nak hívja, a harmadik ábrándosnak s a kedves Mici néven szólítja. S a leányka most a halászlé készítéséről úgy beszél, mint valami Marcsa, majd bókol, mint Marie s ábrándozik, mint Micike. E kitűnő leánykát akarják az öreg nénik testvérükhöz, Achilleshez nőül adni. De Achilles egy kis zavarban van. Lilly, a gyurgyevői léghajósnő, az ő hajóján jött Budapestre s most a kapitány nyakába varrja magát. Ettől szabadulni kell s az öreg gráciának e kalandról nem szabad tudniok semmit. Szerencsére itt van a patikárus, ki negyvenhárom éves, fiatal, nőtlen embernek adja ki magát. Ha ez a gyurgyevői művésznőt, ki minden áron férjhez akar menni, elveszi, a kapitány mentve van. Ezért egyszerre „tisztelet kedves barátom“ válik a gyógyszerészből,

kinek Lilly másnap hat órára légyottot ad a „Delfin“ hajó hálótermében. Azalatt megtörtént a szakértői szemle is „Mariska“ felett. Achilles kapitány két bajtársa, kik a világot körülhajózták s Japánban is voltak, távcsőn is megvizsgálják a leendő menyasszonyt s úgy találják, hogy oda illik az ő Achilles barátjukhoz. Erre aztán zápor támad, a vendéglői társaság ázva, sikoltozva fedél alá vonul, a patikáros neje, Cilike is váratlanul, férjet keresve megjelen s a függöny legördül. A második felvonásban kezdi Poroszkay ízlelni a „kaviárt“. Majd megbánja, hogy ilyen különös ételre vágyott. Megjelenik a kitűzött időre a hajón. Ásítva. Már harminchat órája nem aludt. Felesége miatt nem mehetett szobájába, a vendéglő udvarán töltött egy álmatlan éjt. S most itt van a hajón. Szegény már megúnta a kaviárt, szeretne menekülni. Bomba Lilly nem engedi, azután meg a kapitány jön, ki elől Poroszkay egy függő ágyba vonul vissza. Hanem Lillynek is el kell tűnie. Achilles kapitány három testvére érkezik a hajóra s ha ezek Lillyt meglátnák, vége volna a kapitány nősülésének. El vele egy kabinba. Hanem a hajó termében maradt a lég-hajósnő bőröndje. A praktikus Mártha mindjárt kiszimatolja, mi van benne. S kezdődik a kapitányra a haddelhadd. Szerencsére Achilles egy érzékeny történetet mesél el egy vízbe ugró hölgyről, aki nála hagyta a bőröndöt emlékül. A három testvér sír a nő szerencsét-

lenségén s hisz a kapitány ártatlanságában. Ezalatt Poroszkay mély álomba merül s erősen horkol. Mire felébred, működni kezd a „kaviár“. A három hölgy, ki a gyógyszerészt eleinte örültnek nézte, most pedig szörnyű nőcsábítónak tartja, azt hiszi, hogy Mariskát elcsábítani jött a hajóra. Poroszkay két tűz közé kerül. Fenyegetik a nők, a kapitány, a matrózok, pisztoly és végre fenyegeti egy zugüggyvéd is. Poroszkay megvallja, hogy nős, ez sem használ; rákényszerítik a válópörre, stb. A legbolondabb hínárba kerül. Egy kis kaviárt élvezni jött Pestre s most válópör, pisztoly fenyegeti; éhség, álmatlanság gyötri s az a szép kilátás kecsegteti, hogy Achilles kapitány hajóján leviszi egész a Fekete-tengerig. A jámbor ember szörnyű nőcsábító hírébe kerül; itt azt hiszik, Mariskát akarja megszöktetni, amott pedig Lillyvel való kalandjával vonják le a szörnyű következményt.

Az ügyvéd kétszáz forintjától fosztja meg s végül feleségétől is csattanós érvek várnak reá. Elég bolondos helyzet, melyet Csiky ügyesen használt ki. Végül a harmadik felvonásban minden kiderül. Még sok tréfás ötlet lel helyet itt is: van benne becsületbírótság, melyben a legvénebb grácia elnököl, egy csapat tréfás quidproquo, melynek végével Poroszkay kibékül nejével, Mariska egy derék fiatalember neje lesz, Achilles kapitány pedig a gyurgyevői művésznőt veszi el. A harmadik felvonás mulattató alakja Maszlagi gyógy-

szerézségéd, kit a principális bajai hasonlókép tréfás bajokba sodornak. Abba a hírbe kerül, hogy főnöke nejébe szerelmes; ezért jegyese visszaküldi a gyűrűt; a szegény, érzelmes segéd kénytelen párbajra, egy csésze ciankálira kihívni „tisztelt főnökét“. Háromszor is a színre jó azon kijelentéssel, hogy „vagy élve tér vissza, vagy sohasem“. A bohózatot, melynek sok tréfás jelenete, sok jó alakja van, a közönség szívesen fogadta. Az est folyamában négyszer hívta a szerzőt a lámpák elé. Az est sikerében igen nagy része van a minden ízében jeles előadásnak. Különösen két szerep nagyon sokat köszön az előadóknak. Molnárné Lillyje és Földényi Maszlagija. Földényi gyógyszerészsegéde képes lett volna egymaga a kissé lankadt jókedvet újra fölélesztetni. Minden egyes megjelenésével nagy derűtséget keltett. A többi szereplő is lehetőleg emelni iparkodott a darab sikerét.

1882 április 2.

Szász Károly: Heródes.¹

Heródes és Mariamna története folyton kísért a drámairodalomban: ez is mutatja, hogy

¹ 1882 április 1. A Nemzeti Színháznak ma tragikus estéje volt: Szász Károly „Heródes“-ét adták elő, melyben sok tragikaj motívum van egy véres szomorújátékká feldolgozva. A darabot, melyre holnap visszatérünk, nem a legjobb előadásban láttuk. Melegebb tapsot csak Fáy Szeréna kisasszony

van benne bő tragikai anyag, mely formájára vár. Már Calderon feldolgozta egy népkönyv alapján, az angol Massinger is ezt a tárgyat vitte be „Ludovico hercegé“-be és újabban Hebbel kísértette meg a nagy „idumeus“ drámai hőssé avatását.

A tárgy kétségkívül nagyon érdekes. A kor egész története féket vesztett szenvedélyek láncolata; a láthatáron feltűnik Antonius és Octavianus alakja és a démoni Kleopatra; birodalmak kelte, enyészte napirenden van. Heródes világtörténeti események kellő közepén áll, sőt uralkodása alatt születik az, ki — nemcsak a biblia tanusága szerint — új evangéliumot hoz a szenvedélyek emésztette világba.

Egy nagy tragédia számára megvan tehát az előtérben a szenvedély és a bűn teljes színpompájában s nem hiányzik mögötte az eszmei tartalom sem. Heródes alakja azonkívül is még jobban meghatározott. A rómaiakkal szemben a legnagyobb diplomaták egyike, ki azonban nem papyrusra véste, hanem vérrel írta jegyzékeit; az otthoniakkal szemben újító, a római műveltség terjesztője, politikai parvenü, ki szétzúzza az ősi arisztokrácia korlátait. Bizonyos tekintetben kozmopolita, ki hatalmát a nemzeti függetlenség árán szerzi meg. A Makkabik függetlenségi álmával szemben ő a könyörtelen siker-politika

nyert Mariamna szerepében. A kisebb szereplők közül néhány határozottan elrontotta a lehető hatást; többi közt egy római hadvezér már megjelenésével derűtséget keltett.

híve. Emeli Heródes drámai helyzetét, hogy a Makkabik nemcsak ellenségei, hanem rokonai is. Neje, Mariamna, Makkabi leány s így politikája sorsával könnyen összekapcsolhatni az egész ember boldogsága kérdését is.

Ez a Heródes, oldalán Mariamnával, ki- nek szépsége a Kleopatráéval versenyez, amint egyrészt nemzeti ellentéteknek közepette, másrészt a római világ s a megszülető kereszténység mesgyéjén áll — kétségtelenül megrázó tragikus alak.

Hanem mégsem könnyű drámába emelni. Története drámai motívumokban annyira gazdag, hogy nehéz belőle egyet mintegy az alak lelkévé tenni s belőle a drámát mintegy kifejteni. Calderonnál Heródes és Mariamna történetéből romantikus szerelmi dráma lett, Massingernél egy véres anekdota. Egyedül Hebbel bírt a megfelelő történeti érzékkel s alkotott egynéhány részletében igazán mély tragédiát. Én legalább nem ösmerek újabban drámát, melynek megkapóbb végjelenetei volnának, mint a Hebbelének. Hanem még az ő drámája is csak részben sikerült: a drámai motívumok erőszakos, majd bonyolult voltán inkább csak eszével győzedelmeskedett, mint képzelme erejével.

Száz Károly „Heródes“-ét nem nevezhetni drámának, inkább csak drámai penzumnak. Flavius „Zsidóháború“-jában volt a feladat, melynek megoldására Shakespeare-reminiscenciák szolgáltatták a kulcsot. Hanem az

eredmény az lett, hogy ez a vérrel bekent szentimentális, alakoskodó Heródes pusztán szánalmat kelt, félelem nélkül. Hajdan kis gyermekek réme volt, a tragédiában is legfőlebb ennyire viszi.

A nagyérdemű szerző e darabjával bátran úgy tehet, mint Polikrates kedves gyűrűjével. Ez a halaknak dobta oda áldozatul; Szász Károly bokros irodalmi érdemei sem fognak csorbát szenvedni, ha „Heródes“-ét a híres akadémiai „cipészinásoknak“ szenteli engesztelő áldozatul. A darabból kitetsző minden tanulmány dacára, első pillanatra világos, hogy jeles műfordítónk legkevésbé drámaíró. Aki darabja nyolc főszemélyét oly hidegen leöletni képes, a gyakorlatban ártatlan dramaturg. Heródes nem a múzsa csókjára lett, hanem mint a Homunkulus, kályha mellett készült valami esztétikai görebben. Miért való tehát Heródest tizenhat évi pihenés után újra előadatni? Szülőknél is megesik, hogy gyakran azon magzatuk iránt legengedékenyebbek, melyre legkevésbé lehetnek büszkék. Egy kissé a „Heródes“ is ilyen hamis gyémántja szerzőjének.

Már a drámának főhőse sem egységesen gondolt s keresztülvitt alak. Az első felvonásban nagy terveket forgató, uralomvágyó, zsarnok ember; a második felvonásban jön jelleméhez egy új vonás —: lelke szerelemre is képes s ez a szerelem az Antigonostól menekvőt még egyszer visszahajtja a palo-

tába, hogy Mariamnát klasszikus stílusú tragédiába nem illő földalatti folyosón magával elvigye. A harmadik felvonásban megint egy új vonást nyer: rút, erőtlen alakoskodó; a negyedikben hóhér s csupa elnyomott, szótlan szenvedéllyel egyelőre három ellenséget küld a másvilágra. Az ötödikben szerelemföltő, függöny mögött rejtőző Othello, végül pedig szentimentális öngyilkos. Az első felvonásbeli uralkodói párosszal eltelt Heródes minden esetre nagy utat tesz meg öngyilkosságáig. S elmondhatjuk, hogy ezt az utat nem önerejéből teszi meg, hanem shakespeare-i remiszcenciák segélyével. Heródes recipe szerint készült: Heródes és a Makkabik közti harc nagyon hasonlít a piros és fehér rózsaversengéséhez: Heródes pedig egytized rész Macbeth, egytized rész III. Rikhard, egytized rész Othello. Gyilkos, mint Macbeth, alakoskodó, mint Rikhard; szerelemföltő, mint Othello s alapjában mégis indokolatlan alak, mert csak csinált, magasb tragédiára idomított báb. Első pillantásra feltűnik az a nagy aránytalanság, mely Heródes vérszomjas, ellenségirtó haragja s drámai ellenfelei cselekvése között fernáll. Ez az aránytalanság már magában tönkreteszi az egész tragédiát. Heródes az első felvonásban ellenállhatatlan erejűnek, minden ellenzést letiprónak mutatkozik: egy pillantással meghódítja Mariamnát, Hirkan remeg tőle, vagy inkább bízik benne s a nagyhangú Sammai is elhallgat előtte.

Mi indokolhatná, tehetné költőileg valószínűvé Heródes vérengzését, alakoskodását? Az, mi Macbeth vérengzését, Rikhard alakoskodását indokolja s amire szerzőnk drámájában csak nagyon kevés gond van fordítva. A főhős erejét ellenfeleinek erején fogjuk megmérni. Rikhard ellen egy egész vad világ áll fegyverben; Macbethet ellenségek környezik, kik bátorságban legalább is vetélkednek vele, látományok szállják meg, melyek borzasztósága szörnyű tetteit is kellőképp magyarázza. S Heródesselel mi áll szemben? Egy gyöngé, tehetetlen agg s csupa oly egyén, kik nevetséges vaksággal önként Heródes hálójába vetik magukat. Az ilyenekkel szemben a szörnyű ítélet, melyet Heródes végrehajt, nevetséges rodomontád. Az ilyen tehetetlen, nyomorék ellenfelek egymásutáni megölése igazi tragikai csibe-gyilkolás. Nincs nagyobb véték, mint halmozni a halált. Egy szükségtelenül meggyilkolt a tragédiában az, mi a finom vígjátékban egy utcáról szedett „kalauer“. Az egyik úgy tönkreteszti a hatást, mint a másik. Heródes e tekintetben tútesz Shakespeare minden hősen, pedig már Hamlet megmondta a színészeknek, „ha Heródest játszodjátok, ne csináljátok belőle istentelenebb szörnyet, mint amilyen már úgyis“. Az egyetlen Antigonos kísérti meg a nézők előtt magában a *darabban* Heródesselel a szembezállást; a többi veszélytelen ellenfél, legalább a szerző nem tudta kellőleg *szemünk*

elé hozni, hogy veszélyesek is lehetnek. S ezáltal elrontotta a darabot s Heródest a „Caracalla“ iskolájából való drámai hőssé tette. A sok gyilkosság *csak* rajta szárad. De talán azt mondják, Heródest a bosszú vezette a Makkabik ellen, különösen Alexandra ellen, ki atyjának is gyilkosa volt. Igen —, *volt* régen, a darab kezdete előtt. Akkor Alexandra szörnyű asszony lehetett, a darabban kihullott méregfoga; gyámoltalan duzzogó, kit szörnyű büntetés ér oly bűnért, melyről a néző csak hall, de meggyőződést nem szerezhett. Ez a főtebb rajzolt aránytalanság a drámai ellenfelek között kétségtelenül bizonyítja az egész tragédia elhibázott tervezetét. Bizonyos tekintetben nagyon szélesre fogta a szerző; nem elégedett meg vele, hogy a Makkabikat egy vagy két képviselőben élénk drámaiassággal szemünk elé hozza; nem magában az eszmében, hanem a halottak *számában* kereste a tragikumot. Neki nem volt elég Aristobul halála, Alexandriának, Antigonosnak, Hirkának is meg kellett halnia. Azt hitte, minden halállal emelkedik Heródes tragikai alakja; igen, emelkedett: „du sublime“...

E tekintetben például állhatott volna Hebbel; ő is színre hozza a Makkabik s Heródes közti harcot, hanem bámulatos virtuozitással elhagy mindent, mi hőstét színpadi zsarnokká tehetné. Nem csekélyebb nála is a gyűlölet Alexandra s Heródes közt: hanem azért csak egy áldozat esik s a színpadon ahhoz sincs sze-

rencsénk. E tekintetben igazán vészes dolog Shakespearet utánozni; nemcsak oly hatalmas drámát írni, hanem gyilkolni sem tudunk már oly jól, mint ő.

Épöly kevéssé teszi ránk az igazság hatását Mariamna és Heródes viszonya. Az elején majdnem mellékes körülmény gyanánt tűnik fel, a másodikban újra felbukik, a két következőben „lappang“, hogy az utolsóban Heródesre hozza a nemezist. Egyáltalán nehéz feladat Heródes-féle alakban a szerelmet érthetővé tenni: szerzőnk, úgy látszik, itt is azon hibába esett, mint a legyilkoltaknál: nem egy főmotívum megjelenítésével, hanem többek halmozásával akarta a tragikum erejét fokozni. Itt megint sokkal következetesebb Hebbel, kinél kezdettől fogva Heródes és Mariamna viszonya képezi a dráma középpontját. Nem is kívánom említeni, hogy az ötödik felvonásban a csomó megoldása nem egészen illik a történeti tragédia keretébe. A függöny mögött rejtőző Heródes, ki csak azt hallja, amit félreért s az iránt, mi fölvilágosíthatná, süket; azután öngyilkossága is egészen kivezet bennünket a történetből a Dumas-féle regényes drámák légkörébe.

Pedig „Heródes“-ben hiányzik úgy az igazi tragikum érverése, mint a romantikus drámák kápráztató retorikája s hiányzik belőle, a szörnyűségek halmozása dacára, minden költői merészség.

A dráma gondos tanulmány és drámai mes-

terkedés eredménye, melyet irodalmi színvonalra nem annyira belső értéke, mint inkább kitünő nyelvezete emel. Szász Károlynak sok helyen rövidebb, metszőbb kifejezései vannak, mint Szigligeti laposabb nyelvű tragédiáinak. A legjobb magyarsággal s nem egy helyen szerencsés drámai nyelven írt darab. Gyakran azonban a keresett jellemzettség bajt okoz. Legjobb példa rá egy az előadásnál kihagyott részlet. Heródes Hirkant el akarja veszíteni; hamis játék alapján áruhással vádolja.

HERÓDES (*kirántja Pacorus levelét*):

Ez mi? Oh gaz áruháss!

Látjátok ezt ti? Mit tegyek vele?

Még tűrjem ezt?

(*Zúgás a kíséret közt.*)

Siket disznó! (Tört emel.)

A legborzasztóbb mocskolás, mit a zsidó főpapra mondhatni! A keresett shakespeareizmus annyi hasonló után mégis hatást téveszt s mosolyra késztet.

Épöly kevésbé helyeselhetni azt az „ajtóstól berohanó“ modort, mellyel a szerző néha egy-egy drámai motívumot a néző elé hoz. Ez a modor már nem drámai rövidebséget, hanem a feltalálás szegénységét jelzi. Tudjuk, mily fontos szerepet játszik Mariamna és Heródes viszonya a drámában. És hogyan szövődik? Heródes a színedrium előtt áll. Hirkanus lábainál ott látja Mariamnát. Most elő-

ször látja, észreveszi, mennyire csüng Hirkan rajta. Ennyi elég a szerzőnek s ő most erre drámai tervét azonnal tudatja Heródes útján a közönséggel.

HERÓDES (*félre, tulajdonkép a közönséghez*):

Hah! e gyöngé gyermek

Nem válhat-e nagy tervem oszlopává?

Őt bírva, minden Makkabik szívét,

Sorsát kezembe' tartanám. Merész

Játék; de nyerve, kockáin szerencse

És hatalom van!

Az ilyféle szavak után az ember azt hiszi, hogy a színpad alakjai sakk-figurák s a drámaíró tulajdonkép piókokat mozgat. Annál különösebb, hogy a második felvonásban Heródes már szeret. A hideg számító, ki tegnap a fiatal leányban csak „gyöngé gyermeket“, „terve oszlopát“ látta, ma már Othello is tudna lenni. Miért nem mutatta meg az író mindjárt az első felvonásban, hogy Heródesben Mariamna iránt erősebb szenvedély csirái is létezhetnek? Egy picinyke rá-utalás is elég lett volna.

1882 április 15.

Gyenes „Shylock“-ban.

A Nemzeti Színházban ma a „Velencei kalmár“ címszerepével Gyenes László, újonnan szerződött tag próbálkozott meg. Örömmel je-

lenthetjük, hogy színházunk az új tagban derék, szép jövőt ígérő tehetséget nyert. Ma még Shylock szerepében nem tudott egész alakot felmutatni, de néhány jelenetben színészi ügyességének, értelmének, színészi temperamentumának biztos jeleit adá. Tubállal való beszéde sikerült legjobban; egyéb helyen a szerep egy kissé ellapult. Shylockot rendesen túlzó színekben játsszák, az elfojtott szenvedélyek, gyűlölet, keserű gúny démonává tesszik; Gyenes úr egy kissé a másik végletbe esett. Szentimentális zsidót adott, ki majdnem könnyekre fakadt, midőn elmeséli, hogy ő is érzi a bántalmakat, mint egyéb emberfia. Époly kevésbé színezte Gyenes úr Shylock végső megtörését. Az a nagy mérséklet azonban egy még kezdő színészben aligha gáncsot érdemel. Megrovás alá inkább néha-néha feltűnő modorossága esik, melyről különben Gyenes úr könnyen le fog szokni. Beszéde már most is igen értelmes, kevésbbé uralkodik még gesztusain. Azután öles lépései — különösen a darab elején — sem emelték játéka hatását. Egészben véve azonban Gyenes úr fellépése szerencsés volt, s a közönség gyakori tapsokkal tüntette ki.

1882 április 18.

Gondinet: A pacsirta.

Dumas: A bagdadi hercegnő.¹

Tegnap röviden megemlékeztünk a külső hatásról, melyet a Nemzeti Színház drámai művészei és művésznői a „Pacsirta“ című egyfelvonásos vígjátékkal és a „Bagdadi hercegnő“ című drámával értek, most némileg hosszabban kívánunk foglalkozni e két darabbal.

Mindkettő francia termék; két szellemes francia író, Gondinet és Dumas ragyogtatja ügyességét itt és ott. Amit az esprit meghozhat, amit a rutin megadhat, az megvan mindkét darabban. Gondinet a „Gavaud, Minard és társa“ sikamlós vígjáték szerzője, ezúttal kellemesebb feladatot teljesített. Tizenhat éves leányok épúgy gyönyörködhetnek művé-

¹ 1882 április 17. A Nemzeti Színházban ma este először adták a „Bagdadi hercegnő“-t, Dumas színművét és a „Pacsirta“-t, Gondinet élénk vígjátékát. A kis vígjáték, melyben Márkus Emilia, Prielle Kornélia, Halmi és Mihályfi szerepeltek, mindvégig derűtségben tartotta a közönséget. A „Bagdadi hercegnő“ külső sikere olyan volt, milyen ritkán fordul elő a színpadon is. Helvey Laurát a címszerepben nagyhatású, minden ízében művészi játékáért rendkívül zajos tetszésben, szinte tüntetésben részesítették. A második felvonás végén kétszer hívták ki; a harmadik felvonás nyílt jelenetében pedig, midőn megsértett gyermekét védelmezi, percekig tartó tapssal tüntették ki. Mellette Nagy Imre, Náday és kisebb szerepében Vízvári tetszetek. A ház szorongásig megtelt.

ben, mint a kaviár után sóhajtozó dandyk. A „Pacsirta“ tulajdonképen senki más, mint Andrénak, a fiatal férjnek az anyja, tehát az anyós, egy szeretetreméltó teremtés, ki — amint maga megmondja — abban különbözik a többi anyósoktól, hogy nem akar senkinek terhére lenni. Pacsirtának azért nevezik, mert valamint Romeo és Júliában a szerelmes párt a pacsirta éneke zavarja meg, úgy az anyósok is rendesen megjelenésökkel a szerelmes párokat zavarják meg. Ez az anyós is pacsirta tehát, de különben egészen különbözik a többi anyósoktól. Most, hogy fiához és menyéhez, Jeannehoz, ki féléves házas, megérkezett, ezt is csak pusztán látogatásból tette, anélkül, hogy megszállna a fiatal párnál. Itt azonban meg kell valamit tudnia, ami szívét elfoglalja, megdöbbsenti. Saint Hilard közjegyzőnek, egy öregülő agglegénynek, a fiatal pár közös barátjának beszédéből — bármint titkolja is — megérte, hogy fia, André, egy kacér amerikai nőbe szerelmes, kinek a kedvéért másnap el akarja hagyni áldott feleségét, a kedves angyalt, ki szép, jó s úgy szereti, mint sohasem fogják többé az életben szeretni. Az anyós azt is megtudja, hogy André elhanyagolja már régen Jeannet; a közjegyző, ki kedves ember és a mamát, a bárónét régóta ismeri már, titkol ugyan mindent, de a pacsirta énekével: kedves hangjával mindent kicsal belőle, még azt is, hogy a közjegyző a pacsirtát fiatal korában szerette s még most is

szereti. A kedélyes Saint Hilard mindazonáltal figyelmezteti a báróné-anyóst, hogy ne is gondolja visszatartóztathatni Andrét a megszökéstől, mert ehhez többé nincs ereje, szerelme sokkal szilajabb, hogysesm legyőzhesse. A mama mégis beszél fiával; elmondja, hogy az életben mi a legkeservesebb: mikor a férj elhagyja nejét, kitzasztja világ csúfjává, megtöri szerető szívet. Így tett vele is férje, megszökött, elhagyta őt, elhagyta gyermekét; szörnyeteg, aki így cselekszik. A férj anyja fájdalomán látja a saját nyomorúságát és megtér, letérdel neje előtt, fogadja, hogy örökre imádni fogja. E közben a közjegyző is visszatér és jelenti a férjnek, hogy az amerikai asszony, kiben egy fiatalkori kedvesére ismert, még ez este el fogja hagyni Párizst és visszatér Amerikába és a többi helyre, hol kalandjait üzheti. A férj és nő ismét boldog: sőt a közjegyzőnek is kilátása van, hogy a fiatal házaspárnak az anyós mellett egy „apósra“ is lesz szüksége. Prielle Kornélia a kedves mamát, az anyóst, ki azért nem akar gyermekeinél maradni, mert az a meggyőződése, hogy az asszony csak addig ér valamit, míg valamelyik gyermekét férjhez adta s aztán mint anyós kiállhatatlanná lesz, művészetének egész teljességével megélenkítette, valóságos pacsirtává tette, hangja egészen felvidámította a közönséget és a színpadot. A sablonszerű anyósok duzzogásukkal, intrikájukkal, szenvedhetetlenségükkel legalább egy negyed-

órára letűntek a világot jelentő deszkákról s elfoglalta helyüket a megtestesült kedély és szeretetreméltóság. Márkus Emilia a tiszta, ábrándos, szerelemért rajongó jószívű hitvest a legrokonszenvesebb vonásokkal ruházta fel. Halmi közjegyzője méltó párja volt. Mihályfi is a férj szerepében eltalálta a hangot.

A vígjáték után következett a dráma; a pacsirta éneke után a szenvedély szilaj szava, a valóságos mennydörgés. Dumas fils, ki az „Idegen nő“ egy jeleneteért megírta az egész darabot, a „Bagdadi hercegnő“-ben párját akarja szolgáltatni az „Idegen nő“-nek. A bagdadi hercegnő egy herceg és egy kétes-hírű nő tiszta leánya, kiben van azért valami anyja véreből. Jean de Hun gróf neje lesz, ki szenvedélyes és féltékeny. Szépsége megragadja Nourvadynek, egy nábobnak a szívét, s az felfogadja, hogy övé lesz bármi áron, még a becsületes nőnek kompromittálása árán is. Nourvady elmegy Lionette, a bagdadi hercegnő estélyére s ott hidegen, a legnagyobb szemtelenséggel átad egy kulcsot, mely a nőt egy fényes kastélyba fogja juttatni, hol vele boldog lehet. A megsértett nő a legnagyobb megvetéssel utasítja vissza a toladót és a kulcsot az ablakon kidobja. „Szerencse, hogy *csak* a kertbe dobtá, onnan még felveheti egykor a grófnő. Várom!“, ezt rebegi a szerelmes Nourvady és elhagyja őt. Megy egyenesen a nő hitelezőihez és az adósságokba merült asszonynak minden adósságát kifizeti.

Ez fölkelte a férj haragját, szenvedélyét; a legféktelenebb dühvel rohan nejéhez, azt legkíméletlenebbül vádolja, Nourvady kedvesének nevezi, becsületességét lábbal tiporja. A nő megsemmisülten, kétségbeesetten siet a kertbe, fölveszi a kidobott kulcsot, elsiet a nagy palotába, melyet a nábob rendelkezésére bocsátott és követeli a nábobtól, hogy férje előtt tönkretett hitelét állítsa vissza. A gazdag ember ismétli szerelmét, fogadja, hogy szerette rég, a férjét gyűlöli s ha kell, megöli, de Lionette az ő neje lesz. Vita közben zörgetnek, a nő látja, hogy férje rendőrökkel érkezik, hogy nejét tetten kapja s a házasságtörés bűnét rábizonyítsa. Kezd gyűlölni mindenkit, anyja vére tör ki belőle, látja, hogy nem lehet tisztességes nő és a rátört férj s a rendőrök előtt, szétbontott hajjal, meztelen nyakkal, karral, Nourvady tiltakozása dacára, szeretőjének vallja magát és azt állítja, hogy egy millió aranyért adta el magát.

Az utolsó felvonásban Lionetten a közöny vesz erőt, megtört hangon mindenbe beleegyeznek, amit kedvese ajánl, sőt Richard közjegyző kérésére nem akarja azt megtenni, hogy kis fiától elbúcsúzzék. Nincs neki semmire szüksége, az elvetemült nők haladnak, haladnak tovább s elmerülnek a posványba, mondja elkeseredetten. De a kis gyermek befut, átöleli anyja térdét, százféle kérdéssel ostromolja, kéri: vigye magával. Nourvady, a szerető, megúnja a sok rimánkodást, harago-

san szakítja el az anyát gyermekétől és a földhöz vágja. Erre óriási dühbe tör ki az „anya“, furiaként tör a férfira, ki gyermekét bántalmazta, meg akarja fojtani, hogy elégtételt vegyen gyermeke bántalmazásaért. „A megsértett anyának nem állhat ellen egyetlen férfi sem, ha Herkules maga!“, tombol Lionette kétségbeejtő elkeseredésében. Közben a közjegyzővel belép a férj; Lionette elébe veti magát gyermekével, igaz ártatlanságát bizonyítja és a gyermekkel együtt a megbocsátó férj karjaiba omlik.

Dumas az utolsó felvonásért írhatta az egész darabot. Be akarta mutatni, a könnyűvérű nőt is mivé teszik, ha gyermekét bántják. Különbén már a férj első gyanúsítására, mint egészen ártatlan, a legkönnyebben bizonyítható volna büntelenségét s akkor másfél felvonás kibukott volna a darabból, melyben csupa excentrikus jellemek szerepelnek. A szerető férj, ki vaktában a fehéret is feketének látja és őrzöngő haragjában szinte komikussá válik, a cinikus Nourvady millióival és a becsületes asszony rendőrellenes üldözésével, a bűnös asszony becsületes leánya, Lionette grófnő, ki ahelyett, hogy kidobatná a nábot, három felvonáson át sértegetti magát, kitör, elalél, jajgat és szidja a világot: mind arra a sorsra jutottak volna, mint Párizsban, hol az udvarias publikum kifütyölte, ha Helvey Laura, a Nemzeti Színháznak e kiváló talentumu művésznője, önmagát és Dumast

nēm mulja felül a címszerepben. Amit lelkiismeretes tanulmány, a legfényesebb tehetség meghozhat egy szerepnek, azt Helvey kisaszszony meghozta Dumasnak. A természetellenes szerepet annyi természetességgel, annyi erővel ábrázolta, hogy a közönség egy-két jelenetben szünni nem akart a tapsban. Ez az este nem a Dumas, de a Helvey Laura diadala volt. Nem egy ujjal, de mindjárt egy araszszal növekedett e szerepben. A közönség tettségése biztosította, hogy a darab repertoiron marad. Nagy Imre Nourvady, Náday Jean de Hun gróf, a férj szerepében, Vizvári Godler, Hetényi Trevélé, Bercsényi Richard közjegyző szerepében oly ensembledt alkottak, mely dícséretére válik nemzeti első műintézetünknek.

1882 április 29.

Csiky Gergely: Anna.

A Nemzeti Színházban ma este került színre először Csiky Gergelynek egy már korábban megírt egyfelvonásos színműve: „Anna“. A szerző e színművében még boldogult Paulaynénak szánta volt a címszerepet, ki azt nagy kedvvel tanulta be; azonban közbejött halála megakadályozá abban, hogy el is játszhassa. Így maradt el aztán színrehozatala egész idáig; a szerző kegyeletos gyöngédségből maga kívánta elhalasztását. Anna egy szerencsétlen nő és anya. Férje szigorú, komoly és egyéb ügyei-

vel igen elfoglalt férfi volt, melyek miatt mindinkább elhanyagolta nejét. Az unalom, a meg-gondolatlan-ság s kivált férje hidegsége oda vit-ték, hogy férje s más férfiak között összehason-lításokat tegyen, elfogadja az udvarlást s noha a tilos szerelem platói oldalán túl szemére mit sem vethetett: a gyanu annyira ellene szól-t, hogy férje elűzte, a törvény elválasztotta s még gyermekétől is megfosztotta. Most, tizennyolc-húsz év mulva, midőn a színmű kezdődik, időközben elhalt férjének fivére, Péter, leánya házához hozza, mint gazdasszonyt. Nincs más neve, csak Anna. Az új gazdasszony rémülve veszi észre, hogy leányát, aki nem ismeri, ugyanazon a ponton találja, mely az ő boldog-talanságának kiinduló pontja volt. Férje, Tolnai Bálint, ép annyira él dolgainak s ép oly kevésbé él nejének, mint az ő férje egykor; leánya ép úgy unatkozik, ép úgy panasz-kodik elhanyagoltatása miatt s ép oly örö-mest gondol más férfiak szeretetreméltósá-gára, mint egykor ő. Zeréndi Jenő, aki nem tartja őt gyermeknek, mint férje s akiről ta-lán ki is tudná találni, miért nem nősül, fel-költötte érdeklődését s ép az imént érkezvén meg egy kis utazásból, a világfiak ügyességé-vel meg is hivatja magát az unatkozó kis asz-szonykához teára, késő estére. E találkozást megakadályozni, ez lesz most a gyermeke jö-vőjeért aggódó anya föladata. A jelenet, melyben ezt megkísérli, mely végre azzal vég-ződik, hogy elmondván a saját esetét, az ifjú

úrnő benne anyjára ismer, mesteri s a színpadi hatás eszközeinek ritka ismeretével van írva. A találkozás természetesen elmarad. Zeréndi eljön ugyan, de ott az asszonyka helyett a nagybácsival találkozik, ki amúgy magyarárn jól lehordja s végül az ablakon ugratja ki. De megérkezik a férj is. Már a két teríték is szöget üt a fejébe, de Péter bácsi telehazudja a fejét mindenfélével s el is oszlanék már minden gyanuja, de akkor jön Anna s Tolnait Zeréndinek vélve, jelenti neki, hogy úrnője nem fogadhatja. Ezzel aztán megindul a bonyodalom, melyet végre is a nő megjelenése old meg, ki bevallja, hogy öntudatlanul mennyire közel volt a veszélyhez, ha a kellő pillanatban nem jelen mellette és föl nem világosítja a veszélyről egy mentő angyal: anyja. A férj, belátva saját hibáját is, megnyugszik e megoldásba és ő is anyjául fogadja Annát. A kis színmű, melynek előadása alig egy órát vett igénybe, gyakorlatra valló technikával írott, ügyesen bonyolított darab, mely soká fogja magát tarthatni színpadunkon. Az ablakon való kiugratási jelenet azonban sehogysen illik a mű nemes alaphangjához s olybá tűnik fel, mint a karzat ízlésének tett koncesszió. Ha a megszégyenített Zeréndi valamely ajtón távoznék el, semmit nem veszene, sőt nyerne vele a darab. A szereplők, egész a mellékszemélyekig, biztos vonásokkal vannak jellemezve, mind külön alak. Anna szerepében Prielle Kornélia mesteri alakítást

nyújtott s Márkus Emilia (Janka) egyes jeleneteibe melegséget tudott önteni. A nagybácsiról elég, ha azt mondjuk, hogy Szigeti József adta. Az előadáson látszott ugyan némi vontatottság, de ez az első előadások közös hibája. Abban a jelenetben, ahol Janka Annában anyjára ismer, általános volt a meghatottság s ezentúl több jelenetben hangzott fel a taps. Végül a szerzőt is hívták, ki Prielle Kornélia és Márkus Emilia karján meg is jelent. Az egyfelvonásos újdonság után ugyancsak Csikynek „Jóslat“ című drámáját adták. A színház, a páholyokat kivéve, eléggé látogatott volt.

1882 május 5.

Csiky: Szép leányok.

— Népszínház. —

Csiky Gergely neve a színlapon a Népszínházba is csakúgy vonzotta ma a közönséget, mint a Nemzetibe szokta, ha új darabja kerül előadásra. Csiky nem új genre-ben mutatta be itt nagy termékenységét, mint sokan gondolták; se pedig Blaháné számára nem írt Kabinetstück-szerepet, amiben sokan reménykedtek; csak fölszabadította magát a szigorúbb igények alól s a Nemzeti Színház deszkáin mindenesetre igen gyöngének bizonyuló darabbal vonult ide, amiből Blahánénak, ennek a kedélygazdag, vidám, kedves művésznőnek egy

dramatikus szerep jutott. Hanem azt is mindjárt a bevezetésben említjük meg, hogy Csiky „Szép leányok“ című „fővárosi népszínműve“ is nagy színszerúséggel, rutínnal készült darab, s míg egyfelől tarka és sokféle alakjai hatottak, másfelől a — habár erőszakolt — helyzetekből nyert előnyök praktikus kibányászása hatott, némelyeknél egész a zsebkendőig. A népszínházi újdonság hatása kétségtelen, s ha Csiky úgynevezett boulevard-drámát akart írni, hát eléggé is sikerült neki egy budapesti korszó-dráma.

A „Szép leányok“ afféle erkölcsi rajz, erős ellentétű példákkal, mint ahogy Zola Emil is megteszi, kinek nagy írói talentuma és erőteljes tolla van hozzá s ki aztán végig is viszi, amit akar és elfogadja a felelősséget is az irány részleteiért. Zola kitűnően tudhatná folytatni, több helyen, amit ebben a darabban Csiky megkezdett. Mert Csiky is az élet igazságait olykor-olykor nagyon is igazán festi, csak hogy mint elemi igazságot, ami vagy unalmas, vagy durva szokott lenni. Hát biz az nagyon durva a második felvonásban, ahol Bihari Lina mint a vén Matyók Frici maitresse-e jelenik meg s e méltóságának árnyoldalai fejtegettetnek saját testvére által. Valamint ugyanezen személynek a korszón megjelenése (esti világításnál) szintén igen hű fővárosi vonás, de megint csak sok az igazság ama fajából, mely kellemetlen. A „Szép leányok“ erkölcsi tanulsága az, hogy minden szép lány vigyáz-

zon magára, ha szegény. Mindjárt az első felvonásban mondja Bihari Lina, hogy a szegény lánynak mindene a szépség; lehet esze, becsülete, de azért mégis ellene törnek. Ez van illusztrálva a háromfelvonásos színműben két nőtestvér által, kik, szegény tanító leányai, a fővárosba vetődtek. Az egyik Terka (Blaháné), aki okos, szorgalmas és tanulja a telegrafistaságot, a másik Lina (Nagy Ibolyka), aki kacér, s a szépségét és ifjúságát tekinti tőkének, amit aztán siet is elpazarolni. És utoljára is mind a kettőt a Dunához vezeti sorsa; a becsületet a gyanúsítás és nyomor; a bűnt a végromlás és fizikai megsemmisülés. A melodramai fordulat azonban mind a kettőt megmenti az iszapsírból, s az egyik jutalmat, a másik bocsánatot talál — oly körülmények után, melyek hosszadalmasoknak is mondhatók, s ez a darabnak — technikailag — egyetlen hibája. Ezen azonban könnyen lehet segíteni.

Bihari Terkát, aki igaz, hű leány, legelőször is az a csalódás éri, hogy hitt egy fiatalembernek, aki szerelmet mutatott, de aki egy jobb parti kedvéért otthagyja és összezúzza szívét. Mikor húga, a kacér Lina ezt az életigazságot látja, akkor határozza el, hogy megszökik Cziczmányi nevű uraccsal, aki mindent ígér neki, jólétet és gyémántot, s akit Szabó Bandi ábrázolása csodálatosan rejtélyes lényé tud tenni, s elképzelhetetlen, hogy mi csábítót találhatnak benne a lányok, egyszer Lina, máskor meg Terka, aki a második felvonásban elnézi

neki, hogy hűgának csábítója s engedi, hogy pezsgővel traktálja. No ez nem egészen a szerző hibája. Terka annyira jut erényessége miatt, hogy már egy külvárosi korcsmába megy kasszirnőnek, ahol találkozik eltévedt hűgával is. Ez nagy pompában, újabb szeretőjével megy oda, mulatni. Nyers jelenet a két lány közt. Törülni jó lesz belőle. Terkát azonban az ártatlanul szenvedők fátuma tovább üldözi. Ama Cziczmányi is megjelenik cimboráival és a nekikeseredett lányt pezsgőzteti, aki felizgatva, már azon gondolkozik, hogy mégis csak igaza volt a hűgának, ami az életet és selyemruhát illeti. A harmadik felvonásban, mikor a Dunaparton bolyong s a habok hívogatásáról és mormogásáról ismétli a Dickens szegény kis Dombey Palijának kedves mondásait, vagy ahhoz hasonlót, megint körülveszik a csábok is, s a ledér zene, a tivornya szavai után készül indulni, hogy ne nyomorogjon tovább, akkor épen azon mély helyről hűga jön elébe, e már mélyen süllyedt lény, ki azután térdrehullva, keservesen elpanaszolja, hogy mily nyomorult és boldogtalan. És Terka, miután már ingadozott és kétszer elszánta magát a „szép lányok“ sorsára, itt megtalál mindent: jutalmat, elégtételt, igazságot és egy becsületes szívet, melyet előbb mellőzött.

Ez csak halovány körvonala e drámának, melyben sok a részlet, az epizód, amik hatásosabban vannak odavetve pótléknak, mint maga a dráma megalkotva. Az alakok pedig sok

színpadi életképességgel bírnak. A Népszínház személyzetét nagyon igénybevétték ezek, s többben derekasan is megfeleltek. Fogyatkozás van az előadásban; de Csiky darabjának még az is előnye, hogy a Népszínház tehetségeinek bizonyos erőgyakorlatokra nyújt alkalmat, ami nem fog kárukra válni. Blaháné nagy készséggel fogadta új szerepét s mint Terka ebben a ránézve új légkörben érdekes és kitapsolni való volt. Jeles alakok és jó kezek közt voltak: Jancsó Mátyás, egy jó, jámbor lelkű, de gomba modorú koresmáros Tihanyinál; Köcsög Muki, a jószívű, vén korhely, Horváth Vincénél, ki ma Mravcsák szerepéhez hasonló győzelemmel vitte végig új szerepét három felvonáson keresztül. Nagy Ibolyka kisasszony szép jelenség volt, mint Lina; egy kicsit kevesebb tragikai pátosz azonban stilszerűbb lenne. Vidor, Toldi két szerelmes ifjú szerepében nem nagy hatáskörrel bírnak; Rákosi Szidi szerepe is olyan. De van ellensúlyozó oly kisebb szerepekben is, minőt Kassai (zongoramester), Ujváry (egy balsorsú kereskedősegéd) és Solymosi játszottak. És van sok elevenség és burleszk a pótlékokban, epizódokban.

A zenét Aggházy Károly szerkesztette. Csinos dalok; nem mind gyújtó hatásúak, hanem gondosan kidolgozottak és zenekari kíséretük igazán kellemes mindeniknek.

A hatást a szereplők érezték először, akiket már az első felvonás után tapsolni kezdtek. Blahánénak van egy nagy jelenete a második

felvonásban, mikor pezsgőt iszik, elkábul és kétségbeesetten dalol. A „Toloncz“ Liszkájának, aki mikor mérget vesz be és kétségbeesetten dalol s táncol, méltó párja e jelenet Blaháné által. A szerzőt zajosan tapsolták minden felvonás után, s többször meg kellett jelennie.

1882 május 22.

Labiche: Vasárnap délután.

A Nemzeti Színháznak ma érdekes kis bemutatója volt: Labiche mester egyfelvonásos vígjátéka, „Vasárnap délután“ került színre. A cselekmény Párizs mellett, egy falucskában történik, „29 foknyi hőségnél, árnyékban“. Labiche ezt a szörnyű meleget szükségesnek tartja, hogy hősei, párizsi tehetős nyárspolgárok, a szokott flegmából kikelve, mulattató bohóságra vetemedjenek. A 29 foknyi melegben aztán vígan fejlődik a cselekmény, melyet Labiche látszólagos igénytelenséggel, de művészi ügyességgel, jókedvvel és itt-ott szatirikus éllel bonyolít ki. A mulattató jelenetek, jókedvű élcek egymást követik. A félénk nyárspolgár, aki párbajt szeretne vívni, de nem mer s mint „civis gloriosus“ nevetséges helyzetekbe bonyolódik, ugyan nem új alak már színpadunkon, de nem kell felednünk, hogy Labiche az elsők között volt, akiknek a hősködő nyárspolgárok új kiadását köszönhetjük. Neki egyáltalán kedves emberei ezek

a meggazdagodott, nyugalomba vonult kalaposok, kardesinálók; igazi „gyöngédséggel“ lesi ki tréfás oldalait, hogy kacagtató hőskké tehesse. A „Vasárnap délután“ vitéze Pomadour, kinek csak két szenvedélye van: a kugli és a „népnevelés emelése“. Az utób-
 biról nincs ugyan tiszta képzete, de hát minden meggazdagodott polgárnak van valami „gyöngéje“, s ő a népnevelést választotta magának, valószínűleg, mert újabban — mint Courtin barátja megjegyzi — „sokat beszélnek róla“. Pomadour, Piget és Courtin épen kuglinál vannak a darab elején. Ezalatt benn a házban egy Párizsból érkezett vendég, Adolf úr, csókolózik a háziúr nejevel. A férj húsi-
 tőért, „sörért“ szalad be a szobába s a csókolózókat tetten éri. Lelkendezve jó két barátjához, kik azalatt „more humano“ szidták a gazdát s az „örökös kuglit“. Ez is jó vonás, s csak teljesebbé teszi a nyárspolgárok képét. Pomadour elmeséli a betolakodott „Adolf úrnak“ szörnyű tettét. Következik a tréfás valla-
 tás, azután a nagy elhatározás. Pomadour, ki a katonai körökkel érintkezik, mert kardot, bojtot árul, tehát hivatásánál fogva hős, párbajra hívja Adolfot, azon föltétel mellett, hogy ez nem védi magát. Piget barátjának is volt már ilyen párbaja s az ellenfél ez esetben is tisztelte a „férj“ jogát s nem támadott, csak a ráért csapásokat fogta fel. Adolf úr azonban nem ily lovagias, ő nem kötelezi magát semmire. — Ily körülmények közt természete-

sen Pomadour sem akar vívni s új haditanácsot tart. A darab vége az, hogy miután Pomadour Adolf urat másodszor is tetten éri, pénzbírságot szab rá, kétszáz frankot egy épülő népiskola javára. Adolf úr — a mulatságosan töltött vasárnap délután emlékére — szívesen megfizeti a bírságot. Ezt Pomadour nem reménylette: Adolf úr „igazi gavallér“ lesz előtte s a társaság a darab végén ott folytatja, hol megkezdte; kettőzött hévvel kuglizva. — Csak egy csalódott van a darabban: a nyárszolgár neje. A még csinos madame nagyon örült a gondolatnak, hogy férje érte megvívni kész. Reménye füstbe ment s most azzal bosszulja meg magát, hogy Adolf urat elég csinosnak és „előkelőnek“ találja. Az pedig bizonyos, hogy Pomadour Adolfot vasárnap délutánra ezentúl is meg fogja hívni. — Ez rövid váza a darab meséjének: hanem Labiche darabjait egyáltalán nem lehet elmondani, azokat látni kell. Labiche néha egy ötlettel, egy élccel elevenséget ad alakjainak. — Szigeti József, Feleki, Szigeti Imre a három nyárszolgárt kitűnően játszotta. Bercsényi (Adolf) és Lendvayné is érvényre emelték kis szerepeiket. A vígjáték után a „Vén bakkancsos“ került színre a régebbi jeles szereposztással.

1882 május 23.

Murai Károly: Első évforduló.

A Nemzeti Színházban ma egy homo novus egyfelvonásos vígjátékát láttuk. Címe: „Az első évforduló“. Szerzője Murai Károly. A kis vígjátéknak a nemzeti színpadon erősen vidékies zamatja volt s talán ép e miatt fogadta a közönség szívesen. A darab írója még „csiszolatlan gyémánt“; van benne jókedv, találékonyság, magyaros íz, hanem a kidolgozás egészen kezdőre vall. A vígjáték témája, megoldási módja is emlékeztet boldogabb időkre, midőn még csakugyan oly szerencsétlen rézmetszetek függtek a falon, mint minők ma a színpadi díszleten voltak láthatók. Férj és feleség ma ülik meg házasságuk első évfordulóját. A boldogság még teljes, egy förgetecske sem zavarta a házi nyugalmat. A férj virágot hoz a nőnek, a nő házi sapkával, a rendes ajándékkal lepi meg a férjét. Ekkor lép be egy másik, élteőbb házaspár, szerencsét kívánni a családi ünnephez. Gombásné asszonyom egy vidéki kávénéneke, ki urát papucs alatt tartja, olyan vígjátéki alak, minőt már festve sem igen szeretünk látni. Ez a rossz szellem; míg a férjek a méhest nézik, előáll a régi recepttel: a férj önkényét csak a nő pityergése s végre az elválással való fenyegetés törheti meg. A fiatal nőnek eddig semmi oka nem volt férje ellen panaszra; cso-

dálatos, hogy a vígjáték kedvéért oly hamar és indokolatlanul fogadja el a vén sárkány tanácsát. Egy kissé darabosan indul meg a vígjáték. Alig hogy megindult, újra megszakad. A két nő valami ürügy alatt távozik s bejö a két férj: az öreg Gombás és Károly. E jelenetben egy új motívumot kezd meg az író. Azelőtt Gombásné izgatta a fiatal nőt férje ellen, most Károly „önt“ bátorságot a szegény Gombásba. Neki nem szabad se dohányozni, se inni, se tardlizni. Hogy egy vidéki „Frau von Gombás“ ennyire véthessen a hazai szokások ellen s férjétől a rendes lelki tápot ennyire megvonhassa, erre alig van példa. Itt megtörténik s a nézőnek alkalma nyílik meglátni, hogy jár Gombás a tilosban. Egy jókedvű jelenetben Gombás issza az ó-bort, dohányozik és a tardliban is győztes. Most várnók, hogy a két pár valahogy tréfásan összekerül. Hanem újra abban marad minden: Gombásék pár szóra kibékülnek s eltávoznak „auf Nimmerwiedersehen“ s csak a fiatalok maradnak együtt; a nő kezdi az akaratosságán, végzi a síráson, hanem a férj hajthatatlan marad, nem hódol meg neje szélyének. Az asszony kezdi észrevenni, hogy Gombásné elmélete hibás. Hínárba kerül, melyből a darab végén véletlenül betoppanó nagybácsi menti ki. Az öreg úr a házasfelek közt könnyűszerrel helyreállítja a békét és Vilma elismeri, mint Petrucchio Katalinja, hogy csak egy úr van a háznál: a férj. Vilma

különben kezdettől bárányszelid; ha az a rút Gombásné el nem látogat hozzája, semmi esetre nem csinál szcénát férjének. Ezért illet volna, hogy szerző Gombásnét jobban megtáncoltassa s ha ő kötötte a csomót, segélyével kellett volna azt meg is oldani. De a Gombás-családot egyszerűen az ajtón kiküldeni, miután már ösmerjük s mosolyogtunk is rajtuk s helyükbe a darab végén egy ismeretlen nagybácsit becsempészni, ez oly megoldás, mely határozottan kezdő íróra vall. A darabka mégis szíves fogadtatásra talált; a benne lehelhető jókedv, néhány ügyes fordulat s a helyes dialóg a tehetséget gyaníttatja. A legtöbb elismerést az előadás aratta: Ujházi, Vizváriné, Halmi, Szathmáryné igazi szeretettel karolták fel az ismeretlen író kis vígjátékát s úgy játszottak, mintha csupa bravurszerepük volna.

1882 augusztus 21.

Kisfaludy Sándor: Dárday-ház.

A Nemzeti Színházban tegnap a régibb magyar színművek ciklusában második darab gyanánt Kisfaludy Sándor „Dárday-ház“-a került színre. A huszas évekből való, de 1843-ig fenntartotta magát a színpadon. Nem egészen értjük, miért vette fel az igazgatóság a régibb darabok sorába. A magyar dráma-irodalomban fejlődési fokot nem jelöl s ma

legfőlebb a kuriózum hatásával bír. Szerkezetének kezdetlegessége sem a korabeli drámák színvonalát mutatja, hanem csak szerzője drámaírói kényelmességét. Az alakok egyrésze pedig Kisfaludy Károly „A kérők” című vígjátéka halvány vázolatának látszik. A darab meséje a lehető legegyszerűbb. Dárday Miklós „királyi tanácsos s volt alispán” és egy Franciaországból itt megtelepedett nyugalmazott huszártábornok gyermekei házasságáról van szó. A két öreg szívvel-lélekkel egymás jóbarátja, hanem Dárday mégsem akar a gyermekek házasságáról tudni. A tábornok és fia lehet magyar érzelmű, az emberek mintája, de vére nem magyar és nem nemes. Innen az érzékeny jelenetek a darabban a két öreg s gyermekeik között. Végre egy „staféta” minden bajt megold. A király Lamarine tábornokot visszahelyezi régi nemeségébe, ki nem is Lamarine, hanem „Tengeri” s kinek családja a Rákóczi fölkelése idejében kénytelen volt hazáját elhagyni. Hogy származását az öreg tábornok miért nem mondta el már a staféta megjelenése előtt, maradjon továbbra is az ő titka. A darabban legérdekesebb észlelni, hogy exkluzív „nemesi” irányzata mennyire útját állja annak, hogy e „magyar nemesházi rajzolat” egyáltalán dráma lehessen. Az író annyira együtt érez az öreg Dárdayval, a magyar mintanemessel, hogy észre sem veszi, hogy az mennyire a komikum mesgyéjén jár. Leányá-

nak többi kérője mind haszontalan ember; s ezt a darabban látja is mindenki, csak Dárday nem; ő csak a nemeslevelüket látja. Csökönyösségéért még az öreg huszárkáplár is amúgy katonásan megszapulja; magasan áll Dárday fölött; hanem azért az író a „stafétával“ mégis Dárdaynak ad igazat. Azután a tábornok és családja a darab összes személyei közt a legmagyarabbak; Dárday akadémikuskodásának oka tehát egyenesen csak a kutyabőr hiánya. Az író így naiv gondatlansággal, akaratlanul a saját játékát rontja meg. Csak egy kissé élesebben kellene kirajzolni az öreg Dárday félszeg helyzetét: s a magyar nemes mintaképéből egyszerre komikus alak válik. Amennyiben ezt a „Dárday-ház“-ból kiolvashatjuk, annyiban e rajzolat valóban kitűnő történeti dokumentum. A különben jó előadást tegnap, valószínűleg a népünnep miatt, csak nagyon kevesen nézték; félig-meddig titokban maradt. A darabot annyiban idomították mai ízlésünkhöz, hogy az újabb drámaíróknál megszokott díszletekkel adták.

1882 augusztus 26.

Czakó: Sz. László és kora.

A Nemzeti Színházban ma a kiszámíthatatlanságok estéje volt. Nem értjük az igazgatót, hogy a magyar dráma történeti ciklusába hogyan és miért vette fel Czakó „Szent

László és kora“ című drámáját; nem értettük a drámát; megfoghatatlanok voltak a dráma szereplői s titokzatos és megfoghatatlan annak menete és célja. A dráma tulajdonkép történeti jelenetek sora akar lenni, melyek azon király idejét tüntessék elénk, ki „kicsiny maradt, hogy nemzete nagy lehessen“. Hanem az egész a legvadabb romanticizmusból s ártatlan shakespeare-i reminiszcenciákból habart, a végtelenségig nyújtható jelenetek összege, hol Hamlet sírásója, Ofélia szelleme kísért, naiv világfájdalom, roppant bombasztok fordulnak elő s hazafias szólamok sallangja lebben. Van benne villám, zápor, csata, vitézi ruhába bujt nő, király, ki koldul, börtön, láncsörgés, a színpad minden kigondolható „slágere“, csak összefüggés és drámai gondolatnak még halvány árnyéka nincs. Ez a „história“ igazán egyetlen a maga nemében. A szereplők közt kiemeljük Jászai Mari asszonyt, ki a darab egy retorikai gyöngyét hatásosan és rendkívüli kitartással szavalta. Szavalatában az Isten trónusáig jut s ott egy nemzeti színekbe öltözött herold ruháján látja az ország jövő sorsának képeit. S mindezt egy rövid félórát tartó „allocutio“ beszéli el. Kiemeljük még Gyenes játékát, ki a leggyámoltalanabb intrikust sikerrel tette kiállhatatlanná.

1882 augusztus 27.

A Nemzeti Színház történeti ciklusáról.

A régibb darabok sorából eddig láttuk a komolyan végét: szomorú meg „érzékeny“ játékot s benyomásainkat abban foglaljuk egybe, hogy kár a színpadból irodalomtörténeti panorámát csinálni. Bizonyos tekintetben a régibb írók profanációja. Némely darab, mely irodalom- vagy kultúrtörténeti szempontból kiválóan érdekes, a nézőközönségre csak ásitó unalom tárgya. A színpadnak meg vannak törvényei, melyek néha az irodalmi kegyelettel erős ellentétbe kerülnek. Sőt az ilyen színpadi előadások egyenesen az irodalomtörténet célja ellen valók. Az utóbbi megrajzolja a viszonyokat, melyek között az író élt, fejlődött s művét az általánosabb hatásokból s az író tehetségéből magyarázza. Mesterségesen még egyszer szemünk elé állítja azon okokat, melyek következménye ilyen vagy olyan irodalmi munka. A színpad egyenesen érzeinkhez szól, egészen a közvetlen benyomásra irányul s így rendszerint a mult gyöngébb drámáiból csak „kuriozumokat“ csinál. Kinek áll ez érdekében, azt nem tudom; különösen az ilyen találomra összeszerkesztett drámai sorozatban semmi művészi célt nem tudok felfedezni. Ha nyugati szomszédaink régibb, középszerű drámákból előadásokat rendeznének, kétségtelenül rendszeresebben

járnának el. A függöny felgördülte előtt talán a lámpák elé lépne egy feketébe öltözött úr, ki az előadást történeti fejtegetésekkel kísérné. Hanem ilyenkor is jobb volna megkérnünk az illető urat, hogy a dráma jellemzőbb részeit ő maga olvassa fel s az előadás elmaradhatna. Én legalább — különösen a két utolsó történeti estén — nem bírtam szabadulni a benyomástól, hogy most a színházban valami teljesen céltalan, elhibázott dolog esik meg. Kétségkívül a legérdekesebb, legvonzóbb, legtanulságosabb tárgyak közé tartozik a huszas, harmincas évek drámairodalma, hanem a színházi panorámától, a történeti ciklustól, mely sem ciklus, sem történeti, ments meg Uram minket. Laube annakidején okosabb volt: néhány egy felvonásos vígjátékot a híres „Hanswursttal“ együtt összefoglalt s megvolt a „historisches Theater“. Ez legalább mulattatott; csak, az Istenért, ne legyünk alaposabbak az alaposságnál! A színpad teljesen megfelel feladatának, ha időnkint Kisfaludy Károly, Vörösmarty és Szigligeti (már ő is a „történetre“ tartozik?) emlékét ünnepli, különben igen szépen kérjük, az irodalomtörténet feladatát ne vegye magára. Őszintén megvalljuk, cseppet sem örülünk, hogy jövő évre ő akarja *megírni* az ötvenes évek drámairodalmát. S némely író szenved is ez összeállítás által. Vörösmarty drámái nem valók egy sorba a „Dárday-ház“-zal vagy Czakó „I. László“-jával.

Ez utóbbiak a közönségre nézve elvesztek, de Vörösmarty drámái csak a színházra nézve vesztek el. Ezek költőiségét az olvasó még mindig élénken élvezheti, hanem épen ez fogja legjobban belátni, hogy mennyire kár és nem szép dolog Vörösmartyból pusztá történeti preparátumot csinálni a színpadon. A jövő héten már a vígjátékok kerülnek színre, siessünk tehát most haragudni, nehogy elkéssünk vele.

1882 augusztus 30.

Egy régi vígjáték.¹

(Csató Pál: „A fiatal házasok“. Eredeti vígjáték. Új betanulással előadták a nemzeti színpadon 1882 augusztus 28-án.)

Ha a jókedv után ítélnénk, mely „A fiatal házasok“ előadásánál a nézőtéren szétfutott,

¹ 1882 augusztus 29. A Nemzeti Színháznak ma derült estéje volt. Csató Pálnak a harmincas évekből származó vígjátékát: „A fiatal házasok“-at adták elő. Minthogy ez érdekes vígjátékra legközelebb visszatérünk, ma csak a jeles előadást említjük. Halmi Lengey szerepében önmagát múlta felül; annyi elevenséggel, keresetlen jókedvvel játszott, mint ritka alkalmakkor. P. Márkus Emilia is kitűnt ízléses öltözékei és finoman árnyékolt játéka által. A szerepet nem lehetett volna előkelőbben és behízelgőbben adni. Mint jó harmadiknak Feleki Harmosát említjük, ki a meglágyuló agglegényt jellemzően játszotta. Sok nevetést keltett Vizvári Lévyje. A folytonos derültséggel kísért vígjátékot Fáy András egyfelvonásos „Közösház“-a előzte meg.

majdnem teljes sikerről beszélhetünk. Nagy Ignác „Tisztújítás“-ának megvolt azon előnye, hogy korteseivel egy elmúlt kor hangos politikai életét is emlékezetünkbe hozta, kiszínezve előttünk oly viszonyok képét, melyekről gyermekkorunk óta figyelemmel, érdekléssel hallgatjuk „az öregek beszédét“. Nagy Ignác különben inkább csak szerencsés érzékkel bírt az iránt, ami ma is hatásos darabjában, mint tehetséggel, azt vígjátékában érvényesíteni. Nem volt benne komolyabb, bensőbb érdek, politikai pátosz; ezért szatírája gyöngye, életlen. Majdnem azt mondhatnám, gyorskezü, találékony zsurnaliszta könnyűségével és felületességével dolgozta bele a politikát vígjátékába. S mégis! Darabjánál gyakran illúzió fogott el; mikor a nemesek hadnagya politizált; mikor az alispán ablakait betörték s a tipikus „Hajlósi“ a legközelebb várható „magas kitüntetésért“ gratulált a nagyságos, méltóságos úrnak; egy pillanatra mintha a kicsiny, realiztikus, az életből a darabban fényképezett részletek visszahelyeztek volna a multba s látni véltem a falu jegyzőjét, a geracsi szolgabírói lakot, régi politikai röpiratok halványuló sorait. Valóban, Nagy Ignác vígjátéka alkalmas „emlékeztető“; s ha esztétikai értékéről már rég nem beszélünk, tárgya miatt még soká érdekes marad.

Csató Pál vígjátékának tárgya nélkülözi ezt a történeti érdekességet; fiatal házasok tréfás perpatvara s kibékülése, nyakaskodó agglegé-

nyek meghunyászkodása s megtérése színpadon, oly únos-únottig elcsépeelt dolog, mint akár az „Angot“ melódiái. S Csató darabja mégis mulattatott. Talán mesterileg szőtt vígjáték? Távolról sem; sőt azt hiszem, Csató az első jelenetnél maga sem tudta, mi lesz a darabból. Ez a vígjáték szerkezetére nézve tulajdonkép foltozás; két-három vígjáték végéből lehetne összevarrva s az öltések is ugyan csak meglátszanak. Azután úgy indul, mint szalonvígjáték s mindig motívatlanabb, bohókásabb lesz. Az író maga a vígjáték Húbele Balázs benyomását teszi, ki vígjátékát tüskönbokron keresztül hajtja, úgyhogy csak foszlányai maradnak meg. Hanem aki azért zavarba nem jő, ki ötleteivel mindig segít magán, az Húbele Balázs. Mondjuk ki röviden: ami a darabban tetszik, az a nagy verve, a gondolatok vicces találékonysága, mely szerzőjét jellemzi. Csató felületes és könnyelmű, aminő egy napról-napra élő, orránál tovább nem gondolkodó ember lehet, maga a meggondolatlanosság: hanem azután a felületesség és könnyelműség mellett — igazi temperamentum. S ez oly ritka tulajdonság még legújabb színíróinknál is —: hogy méltán kiemelni való az „öreg“ Csatónál.

Az is érdekes a darabban, hogy főhősében Csató mintegy a saját tehetségét személyesítette. Amilyen jókedvű, hóbortos Lengey, olyan jókedvű ziláltsággal van megírva a vígjáték is. Az sem lehetetlen, hogy a köny-

nyelmű, élvezni szerető, különben tartalom nélkül való Csató akaratlanul életideálját festette Lengeyben.

Ez a hős, ki előkelő körökbe jár, szabójának „nyolcszáz forintos számlákat fizet ki“, paripát tart, nőknek udvarol; végre házasodni készül. S midőn választottja küszöbéhez ér, még tréfásan mindig azon töprenkedik: „menjek-e, ne menjek?“ Csupa mulatságos hintálódzás ez az ember a darab végéig. Ugyanekkor barátja, Harmos, egy bárócska-kérő levelét is hozza a szép Róza számára. Most már Lengey csupa tűz. Okvetlenül megnősül, térdre ereszkedik a mama előtt s leánya kezét megkéri. Harmos megcsontosodott agglegény: fenyegetődzik, hogy barátja tervét megakadályozza. Azt hihetnök, ebből fog fejlődni a további vígjáték. Azonban néhány tréfás jelenet után a játéknak ez a fonala kiesik a szerző kezéből. „Gyöngyház, ha leszakad, lesz más.“ A báró-kérőt szép szerével kiutasítják s Lengey még aznap elfut Esztergomba, megszerzi a diszpenzációt s este hét órára már megesküszik. Oly hamar cselekszik, hogy a néző alig hogy gondolatával tudja oly gyorsan követni. S ez nagy ügyessége az írónak. Személyei oly elevenen mozognak a színpadon, hogy a reflexióval rendesen elkésünk. Nem mutat ez tehetőségre?

A második felvonásban új dolog kezdődik. Csak a fő hős lengesége marad ugyanaz, a vígjáték más irányt vesz. Az új házások es-

küvő utáni napja van. S mit tesz a mi Hűbelő Balázsunk? Mindjárt első reggel oly „furscsán“ érzi magát; a hálóköntös, a reggeli kávé, az a gondolat, hogy ma nem lovagolhat ki, a tegnaptól egészen ellenkező eszmeláncolatot ébreszt elméjében; fél sóhajjal mondja: „megházasodtam“. A vígjátékból az „Új házasok iskolája“ válik, mely azt tanítja a nőnek, engedd férjedet hosszabb fonalon repülni, különben megúnja otthonát. Szörnyen meggondolatlan dolog ezt mindjárt a menyegző utáni reggelen „dramatizálni“, hanem Csató oly ügyesen s bohókásan teszi, hogy ez a fonákság sem bosszant, inkább megnevettet. Arra leszünk kíváncsiak, hogyan húzza ki magát a hínárból. Lengey tehát unatkozik s midőn neje neki Gessner Idylljeit Kazinczy fordításában olvassa, szépen elalszik. Ekkor lép be nejének nővére, a szépszemű Paulina. Kíváncsian nézi, milyen az ő új sógora. Lengey fölébred, szemébe néz s odavan. Oh! Paulina szemei szebbek, mint feleségéé. Ő csalódott férj, nem az övé a legszebb asszony, neki válnia, Paulinát bírnia kell. Alig hogy a második vígjátéki motívum kirajzolásához kezdett; Csató most egy harmadikat is behoz vígjátékába. Feledi azt is, hogy Lengeyt nejének gyámkodása tette kedvetlenné; a csapodár ember újabb indulata okául egyenesen csak Paulina „szép szemeit“ hozza fel. S itt, ilyen fontos pillanatban végződik a második felvonás. Joggal várhatnók, hogy most ennek

a szerelmi ügynek komolyabb folytatása lesz. Hanem Csató ezen új motívummal is csak bohóskodik, de oly ügyesen s majdnem epigrammatikus rövidséggel, hogy kifogásainkkal későn érkezünk. Lengey neje hamar észreveszi, hányadán van férjével. Megengedi neki, hogy kilovagoljon, elmaradjon, meddig neki tetszik. S Lengeynél beáll a pálfordulás. Paulinán szeplőt vesz észre s újra neje lovagja lesz.

Azalatt Harmos is megvallotta egy tréfás jelenetben szerelmét Paulinának s a darab végén ő is elmondhatja: „megházasodtam“. Ez volt t. i. a vígjáték eredeti címe, melyet kár volt az újabbal felcserélni. Mert a daraból egyéb úgy sem következik, mint az, hogy a két hős megházasodik.

Ilyen összefoldott elemekből, elhasznált motívumokból alakult Csató bohózatos vígjátéka. Azért a tartalom rövid kivonata épen nem mutathatja azt, mi Csatóban eredeti: a dialóg szappanbuborékszerű könnyedségét, ötleteinek rögtönszerű voltát s azt az ügyességet, mellyel gyorsan forduló elméjével annak tartalmatlanságát takarni tudja. Abban az elzüllött íróban tagadhatatlanul sok volt „a pezsgő“. A tegnapi siker mutatta, hogy még ma is van sava.

Újra ki kell emelnünk, hogy a darab sikerében az előadásnak jórésze van. Halmi nélkül alig képzelhetjük most már Lengeyt, minden szavának, minden hóbortosságának hitelt

adtunk. P. Márkus Emilia asszony pedig finom, kedves modorával első sorba állítá különben könnyen elmosódó szerepét. Annál gyöngébb kézben volt Róza anyjának szerepe; egy kisvárosi nénikét láttunk magunk előtt; soha ily anyának olyan leánya. Feleki is igen jól, bár itt-ott akadozva adta a megtért agglégény szerepét.

1882 szeptember 1.

Szigligeti: Rózsa.¹

Szigligeti is megkísértette „den Ritt ins romantische Land“. Tegnap új betanulással adott „Rózsa“-jában azon igyekezett, hogy színpadra hozza a daliás idöket; nők szerelmi udvarát, hol találós meséken gondolkodnak, kalandokra ébrednek, vidám eselt szönek, lovagok az ünnep királynéjéért lándzsát törnek s hol az öltözékek s termék pompáját csak a lélek vidámsága, a költészet fénye ragyogja túl. E kor szépségét érzi mindenki, kiben a szép formák, dús színek, gondtalan, játszó

¹ 1882. augusztus 31. A Nemzeti Színházban ma a történeti drámák sorozata befejezéseül Szigligeti 1840-ben írt „Rózsa“ című vígjátékát adták elő. A főszerepet benne Babel lovag viszi, egy jött-ment, hazátlan, nagyszavú gyáva lovag, kit Rózsa tréfásan hálójába kerít s a híres Toldi Miklós megcsúfol. Az est folyamában különösen Halmi Babelle nyerte meg a közönség tetszését. Kiválóbb szerepe volt még Helvey kisasszonynak (Rózsa) s Nagy Imrének, ki a torzonborz szakállú Toldi Miklóst játszotta.

költészet varázsa él, de még a költő is inkább régi dalokon, a mult maradványain, Shakespeare vígjátékain ébreszti fel magában e legszebb hazugság emlékét s érezni fogja, hogy az csak álmodni, de nem színpadra való. Mindenesetre a költőnek el kellene hitetnie velünk, hogy Belmontban járt, Porziával beszélt vagy Pukkal találkozott. Szigligetiről, minden szerencsés tehetsége mellett senki sem fogja azt állítani, hogy Puk szemébe freccsentette volna ama csodálatos virágnedvet, mely az elmét megbabonázza s édes bohóságokra alkalmassá teszi. Pedig e nélkül a fényes lovagi udvar képe szerelmi kalandjaival olyan, mintha eső verte volna le színeit. A szójátékok fényöket vesztek s a darab tréfás cselszövénye csak száraz színpadi mese. Mesterséges kísérlettel állunk szemben, melyben kevés az élet, mindamellett, hogy az író magyaros vonások s a magyar monda egyik hősenek behozásával teltebbé, érdeklőbbé akarta tenni. Szinte hamis művészi szempontokból indult ki darabja megírásánál. Egyszerű, könnyen tűrhető mesét vett alapul s mindig ennek szegény szálain húzgálja alakjait. Csupa józanság, számítás. A dialóg is könnyen folyó, hanem egyhangú, nem csapong, zajlik, csak itt-ott szójátékot, száraz virágot hord magával. Egyhangúsága tárgyban, egyhangúsága beszédben. Pedig a „fényes“ tárgyhoz illenek a gazdag ellentétek, kiszámíthatatlan tréfák, a shakespeare-i hahota s sze-

relmeseinek édes, halmozott képei. Ne csak ruhájuk csillogjon, hanem szellemük is. Sőt a bohócok körül is a vice rakétái röppennek: a kicsúfolt Bábel lovag nagyon is „szerkesztett“ bohóc. Hanem a darabban is mutatkozik már Szigligeti nagy rutinja: aki „a magyar daliás időkből“ ilyen jól számított, színpadilag korrekt vígjátékot tud írni, az később a bizánci császárság véres korából is fog elfogadható tragédiákat szerkeszteni. Szigligeti „Rózsá“-ja különben irodalmilag ma sokkal érdekesebb mű, mint színpadilag. Maradó nevet biztosít neki Toldi Miklós; mikor Arany ez alakot megteremtette, lehet hogy Szigligeti „Rózsá“-ja is átfutott elméjén. A darab sikerét talán valamivel emelte volna a stílszerűbb, a kissé *meiningeni* kiállítás. Helvey kisasszony „Rózsá“-ja is inkább a modern szalónhölgy finomságával beszélt s mosolygott. Talán Bábel loagnak sem ártott volna a drasztikusabb színezés.

1882 szeptember 19.

Scribe: A rágalom.

Tegnap, mint már röviden említettük, új betanulással Scribenek egy régi drámája, „A rágalom“ került színre. A darab intrigue-vígjáték; jellemei csak könnyedén vannak odavetve, majdnem oly felületeseek, mint valami tollrajz; hanem annál ügyesebben tudja

őket Scribe a játékban bonyolítani. Egy példaszerű miniszter és családja körül forog a történet. Raymond miniszter s gyámleánya: Cecile de Mornas a rágalom fő tárgyai. Oda-
vetett megjegyzésekből, félreértésekből egész „chronique scandaleuse“ támad a leány körül; a darabban a rágalom szóról-szóra azon minta szerint terjed, melyet Don Basilio a „Sevillai borbély“-ban oly szépen elénekel. A szép Cecilenek a többi közt van egy híg-
lelkű vőlegénye, ez is meghajol a „közvéle-
mény“ ítélete előtt s ártatlan menyasszonyá-
tól visszavonul. Senki sincs, aki a leányt meg-
védje, csak a miniszter, ki a rágalom ellen Horatius „aes triplex“-ét hordja kebelén. Ezalatt a darab főhősei közt nyilvánvaló
lesz, mi eddig a lélek mélyén szunnyadt. A szürkülő miniszter szereti Cecilet s Cecile
rajong a miniszterért. Így teremt a rágalom
boldog frigyét, hanem maga meg nem szünik;
csak a régi pletykák helyébe újakat szerez.
Drámailag tekintve, Scribe darabjában a „rá-
galom“ csak a bonyolítás eszköze, tulajdonkép
arra való, hogy a főszemélyek közti félszeg
viszonyokat rendezni segítse. A miniszternek
valószínűleg hús felvonáson keresztül is
akadna dolga, ha az utcai „glosszátorokat“
akarná megszegyeníteni. A darab ügyessége
abban rejlik, hogy az intrigue-et tulajdonkép a
három leggyámoltalanabb alak szövi: egy
hivatalvadászó családapa s dieppei bourgeois,
egy hegyesorrú pincér és egy üresfejű fe-

cesegő bankár. S a három személy ugyancsak megcsinálja a „közvéleményt“; elragad észrevétlenül az egész városra s még a miniszter családjában is hálás talajra akad. A színen a miniszteren kívül mindenki hisz a rágalomnak. A darabnak ez a része, hol a rágalom epidémiája terjed, nagyon ügyes technikával készült; kevésbé sikerült a kibonyolítás. Ezt félig-meddig a miniszter eszközli busásan osztott reflexióival s itt-ott elszórt értekezéseivel melyeket a rágalomról tart. Ily helyeken Scribe már nem játszik, inkább untat. S ezt az érzetet kissé az előadás is fokozta, melyet nem sorolhatunk a jobbak közé. A minisztert Náday úr adta ügyes maszkban; hanem ma beszédében kevés volt a szín, szavaiban nem volt kellő ékesség. A gyámleány szerepét Csillag Teréz kisasszony játszotta. A szerepben fődolog, kitüntetni azt a mély, lappangó vonzalmat, melyet a leány kezdettől érez Raymond iránt, hogy a nézőt készületlenül ne találja az utolsó felvonásban szerelmének rögtöni, heves kitörése. Époly finoman kimért Cecile magaviselete a gyámtól választott vőlegénye iránt. Csillag kisasszony figyelmét főleg az utolsó jelenetre, szerelmi vallomására irányzta, azt igen szépen játszotta, sok tapsot is kapott érte, egyrészt azért is, mert meglepte a nézőt, ki ilyen patetikus kitörésre épen nem volt elkészülve. S itt rejlik játéka hibája. Szerepének voltak aláhúzott részei, melyeket erősen kiemelt, de az

árnyalásokat, melyek a kiemelkedő részleteket egymáshoz közel hozzák, gondosabb figyelemre nem méltatta. Igen jó volt Vizvári „Coquenet“-je, ki csupa bölcs számításból akaratlanul magamagát rágalmazza el a miniszter előtt.

1882 szeptember 29.

A Rantzauk.¹

(*Erckmann-Chatrian* négyfelvonásos színműve. A nemzeti színpadon először adták 1882 szeptember 27-én.

A „Rantzauk“ témája amily régi, oly varázssal van időnkint némely költő képzelmére. A családok öregjei irtóháborút viselnek egymás ellen s míg köztük a harag démona pusztít: az ifjakban egy új, a szerelem világa támad. Amily megfoghatatlan előttük az öregek avasult dühe, oly megfoghatatlanul, nem kérve-keresve vonzódnak egymáshoz. Mintha a megrögzött gyűlölet ereje az apákból a szeretet ösztönét számúzte volna, mely most menedéket keres a gyermekek szívében, s itt

¹ 1882 szeptember 28. A Nemzeti Színházban ma Erckmann-Chatrian „A Rantzauk“ című darabját adták. Amily kemény, fülsértő a színmű magyar címe, oly lágy, érzelmes részben annak tartalma. Szerelemről regél, mely a gyűlölet tövén fakad. Az érdekes darabra, mely egy kitűnő regény után készült, holnap bővebben visszatérünk. Ma csak azt említjük meg, hogy a főbb szerepek a két Szigeti, Ujházi és Nagy úr kezeiben voltak. — A darabnak különösen két közező felvonása talált élénkebb tetszésre.

csakhamar olyan uralkodóvá lesz, mint amott a gyűlölet. Ennek a két hatalomnak harca érdekelte a költőt „Romeo és Júliá“-ban, ezt a témát dolgozták fel később nem egy szép „Dorfgeschichte“-ben, s csináltak belőle tragédiát vagy idillt.

Az elszászi költők, Erckmann—Chatrian, a Vogézek egy falujába tették át az idill színhelyét; s egyik gyönyörű regényükben („Les deux frères“) írták meg a Rantzau-család történetét. Florence, a nyugalomba lépett chaumesi iskolamester meséli el a megindító regét, ő a falusi Homer, ki rettegve, bámulva látja szűk láthatárán megjelenni az üstökösszerű alakokat; még évek után is tudja minden szavukat, látja minden mozdulatukat s most a lezajlott viharok után az öregség szeretetreméltóságával az elbeszélés sorába fűzi mindannyit, oly szeretettel, oly pontossággal, mint aminővel azelőtt növényeit, bogarait osztályozta Jussien természetrajzi szótára szerint. — Az elején a kényes olvasó egy kissé elfintorítja orrát: óh, ez a csinált egyszerűség! Hogy szeretne az író velem falusi levegőt szagoltatni! Florence felesége kuporgatott pénzén tehenet vásárol s íme a merész megjegyzések, melyekkel a vételről tudósít: „Elmondhatjuk, semmi sem oly hasznos, sőt szükséges egy kis háztartáshoz, mint a jó tehen; mert a tejen kívül a legjobb trágyát is adja a gazdasághoz.“ Ugyan szép dolog ilyen csinált falusiassággal végezni regényfejezeteket. De csak néhány lapot kell

még olvasnunk s az író művészete elfog; illúzióink teljessé válik s nemcsak Chaumes utcáin járunk, hanem a tanító házában is benne vagyunk s együtt fogyasztjuk vele vacsoráját, a tejbe aprított burgonyát. S Florence nem hiába természettudós, nem hiába olvasta Cuvier értekezéseit, melyeket pedig Mr. Fraysinous a tiltott könyvek sorába helyezett. — Florence azt is látja, hogyan nő a fű s mikor a Rantzau-család pörpatvarairól beszél, föl tudja bennük mutatni az alig észrevehető s mégis folytonos fejlődést. Alkalma van rá: elbeszélése majdnem egy egész emberöltőt átfog; a két Rantzaunak még nincsen gyermeke s már hozzákezd a két nyakas paraszt rajzához. Elbeszélése hatását emeli az is, hogy rajzán a változó politikai viszonyok árnyai is átfutnak; a francia forradalom emlékei, a kongregációk, Lajos Fülöp trónrajutása mind befolyással vannak a két Rantzau gyűlölködésére. Íme, a naiv Florence meséje közben akaratlanul is 20—25 év mesterileg elbeszélte történetével igazolja a regény utolsó két-három drámai jelenetét. A regény egyébiránt azért is művészebb, mert az érzelmesség a színes elbeszélés folyamában csak néha-néha jelentkezik, mint valami titokban leperdülő könnycsepp s nem hozzák tállal elénk, mint a drámában.

De ha megtörtént a fátum: a változatos detail-rajznak drámai freskó-képpé kellett válnia. Elmondhatjuk, nincs a regénynek egy

alakja sem, mely a színváltozás miatt ne szenvedett volna. S ha a regényt nem is tekintjük, oly drámát nyertünk, melynek végtelen hosszú expozíciója, rettenetesen ellapuló vége s egészben véve csak két drámai jelenete van. Ami még szép a darabban, az a regényből idekerült „*disjecti membra poetae*“.

A dráma szereti a világos expozíciót, a szenvedélyek folyton haladó, lépésről-lépésre kimutatható fejlődését, az ellentétek célt kereső s célra hajtó mérkőzését: ehelyett a mi színművünk lappangó érzelmeskedések segélyével indul s halad s nyilvánvaló érzelmeskedéssel végződik. — S ha az előadás nem a legkitűnőbb, az érzelmes jelenetek, az egyes érdekes színházi tablók is elvesztik minden művészi fényüket. — Lássuk röviden a darab tartalmát. Szegény Florence, aki különben szeret a háttérben maradni, az erősebb embereknek csak árnyéka s a zaj elől inkább a hegyekbe szökik bogarászni: kénytelen a darabban drámai összekötőkapocsul szolgálni a szereplők számára. A két Rantzau s gyermekeik t. i. sohasem érintkeznek egymással; a családi gyűlölet távoltartja s ha a jó Florence, e közös házibarát, a gyermekek régi tanítója nem volna, a Rantzaukat soha egy színen nem kaphatnók. Florence tehát a drámai közvetítő. Most jobbról kapja a villanyos ütet, azután balra fut, onnan újra vissza s így tovább. Lehet, hogy ez a fárasztó drámai hivatal viselte meg annyira Florence-ot, s hogy Ujházi

azért játszotta úgy, mint valami második Knabe Farkas Jeremiást. A darab elején névnapját üli, először Rantzau Jacques és fia, Georges köszöntik fel s hozzák neki ajándéku­ l Jussien művét, melyről oly régen álmodott; azután az ellenpárt jó, Jean és leánya; ezek a parallelizmus kedvéért egy szép üszövel kedveskednek a régi jóbarátnak. A leány egy ideig még Florence-nál marad. Meglátja Jussien könyvét. Ki hozta ezt? — kér­ di. — Georges! — Ezt hallva, eltaszítja a könyvet s távozni akar. S ti örökre gyűlölitek egymást? — kiált fel Florence. „Örökre, mert ő a Jacques fia, és én a Jean lánya vagyok.“ — Így végződik az első felvonás. Mi köti le benne a néző érdekét? Azt hiszem, elsősorban az öreg Florence házi boldogsága, névnap­ i öröme, jólelkű csacsogása, szeretetreméltó gyöngesége. A Rantzauk beszéde tulajdonkép a nézőre előleges figyelmeztetés, hol keresse majd a drámát; mellékes útravaló a következő felvonások számára. De már az első felvonásban van valami megjegyezni való. Midőn a két Rantzau Florence-hoz, mint szerencsekívánó, ajándékhozó, kölcsönös gyűlölségüket elfecsegő belép, szinte érezni, hogy ezek a dráma folytán soha oly magaslatra nem emelkednek, mint a regényben. Sok függ a drámában az első megjelenéstől. Félek, hogy ez a két Rantzau a „bonhomme caché“ osztályába tartozik; hogy ezeknek a kölcsönös haragja majd a drámaíró egy intésére enyésznyi fog. Olyan szépen felsétálnak

egymás után, olyan büszkeségnélküli fecsegők; ezeknek a parasztgóg aligha vérükben van. A regényben igazán félelmes emberek, családjukra annyira büszkék, hogy mások előtt haragjukat mindig elfojtják, jaj annak, ki előtt egyszer bizalommal megnyíltak. Titokban, tettel gyűlölnék, azonban a szóval oly fukarok, mint a pénzzel. Ez a két Rantzau-természet; a színpadon persze Florence-nak el kell mesélni mindent, de ép ezért a két Rantzau nem színpadra való. A szépen rajzolt két karakterből elkerülhetetlen drámai figura lesz, melyekkel csak nagyjában ismételhetni, belső igazság nélkül a regény történetét. S itt egy megjegyzésünk is van a tegnapi előadásra. Midőn Louise, a Jean leánya, a főntebb idézett szavakat mondja, a nézőtären mindenki azt hitte, hogy Louise-ból a hideg gyűlölet beszél. Hanem már itt üti fel magát a darab fermentuma, a lappangó érzelgősség. Louise még nem tudja, hogy Georges-ot szereti, hanem a nézővel azt mégis éreztetni kell. Ha ezt nem teszi, az első és második felvonás közt nincs kapcsolat. Louise tegnap e szavaknál nagyon merev, kiszámítottan hideg volt. Georges nevének hallatára nagyobb, fájdalmasabb megdöbbenés, erősebb s zavartabb kitörés lélekállapotát jellemzőbben feltüntette volna.

A második felvonás hozza a gyors katasztrófát. Jeant testvére újra felbőszítette; azonkívül nem mondja, de később megtudjuk, gyanúba fogja leányát, hogy titokban Georges-ot

szereti. Véget akar vetni a dolognak s leánya kezét egy uracsnak, az erdőmesternek ígéri oda. Ez aztán Jacques-ot, a fakereskedőt, pörökkel vérig üldözheti. Itt következik a hatá-
 sos jelenet az atya és leánya, a két „Rantzau-
 vér“ között. A leány kolostorba akar menni s
 nem az erdőmesterhez. Szenvedélyes párbeszéd
 fejlődik ki Jean és Louise között. Végül Jean
 karján fogja leányát, kitárja az ablakot s
 „fogcsikorgatva“ mutat testvére házára. „Ko-
 lostorba akarsz menni, hazudsz. Ott a te kolos-
 torod, a te jó istened. Te annak a koldusnak,
 annak a rablónak a fiát szereted... Az a te
 jó istened... Hazudj... hazudj — mondd,
 nem igaz.“ Leányát a földre csapja s a föl-
 lázadt harag, megbántott büszkeség, a meg-
 csalódott atyai érzet egész dühével tör ki har-
 minc év óta elfojtott szenvedélye. Kétségkívül
 hatásos jelenet, melynek drámai következmé-
 nyei közé tartozik a többi közt az is, hogy
 Jean leánya halálos beteg lesz. Hanem a re-
 gényben e jelenet is drámaibb, s jellemzőbben
 okadatolt. Először Jean szavaiban foltozás
 van, mely rontja az illúziót az előtt, ki a re-
 gényt ismeri. A drámában Jean többet beszél s
 nem oly jól, mint amott. A regényben már ki
 volt rajzolva, hogy közeledik a két ifjú érzelme
 egymás felé. A drámában ezt most Jeantól,
 szenvedélyes beszéde közben kell megtudnunk.
 A szenvedély szavaiba sok elbeszélés kerül,
 mi azután gyöngíti a hatást. Elmondja, hogy
 gyanakodott régen leányára, hogyan kísérte

figyelemmel, hogyan látta elájulni, midőn próbából egy ízben Georges halála hírért költötte. S mindez a sok körülmény a néző felvilágosítására lett a regény dialógjába beszúrva; a drámai technika műve, igazi „pis aller“. A regényben Jean még leánya iránt is büszkébb, semhogy a lassú kémet játszaná.

A harmadik felvonásban ismétlődik a Rantzauk jelenete, csakhogy most Jacques és Georges közt s kevesebb heveséggel. Amott a leány betegsége s halálvágya lassankint megtöri Jean büszkeségét; itt pedig Georges határozottsága, szerelmének nyílt bevallása ingatja meg Jacques-ot. Érezzük, hogy a fiatalok régen sejtett, rögtön kitört szerelme fog győzni. S ez, melodramatikus hatások közepette, meg is történik a harmadik felvonás végén. „Esteledik a faluban“, megkondul a kápolna harangja, feketekabátos orvosok járnak-kelnek s kijelentik Jeannak, hogy Louise baja gyógyíthatatlan, mert a beteg maga keresi a halált. Csak egy menekvés volna, egy; a derék Florence a megtört oroszlának szemébe is prüszköli a módját. Jean, ki most csak romja önmagának, végre a keserű módhoz is hozzányúl. Kopogtat testvére ajtaján, kit harminc éve üldöz, bebocsátást kér s leányát odakínálja legkegyetlenebb ellensége fiának. A regényben ez a jelenet röviden s megint drámaiabban van rajzolva. Jean megalázása ott titkos, pillanatnyi. Csak merné valaki nyílt téren úgy leckéztetni, mint azt Florence a drámában teszi! S képe-

sebb volna gyilkolni, mint meghajolni. A regény jellemei mindenütt acélosabbak, drámaiabbak; a drámában ellapulnak, elerőtlenednek. Jean, midőn a drámában testvére ajtajához suhan, már olyannyira agyonütött, hogy nem igen félünk a találkozástól. S a következők mutatja, hogy helyesen gondolkodtunk. A regényben az éj csendjében, lapangva, körülnézve közeledik Jean a testvére házához. Amit ott beszéltek, nem tudja senki, csak az eredményt írják meg egy rokonuknak; mindketten átadják a tért a fiataloknak; ők a faluból egy időre távoznak, külön-külön s egymást szabadon gyűlölik a sírig. Agyarkodnak egymásra mindvégig, mert amihez hatvanéves korunkig hozzászoktunk, azt hatvanegyedik évünkben semmi morál kedvéért többé abba nem hagyjuk. Így aztán értjük, mit Florence a két öregről mond: „Mindig úgy rémlik, mintha trónjavesztett királyok volnának. Körülbelül ilyennek képzeltem Clovist, Childericet, midőn történetükről gyermekeimnek meséltem.“ A drámaírónak azonban a rongyolt királyi ruhát le kellett róluk húzni. A negyedik felvonás végén a két nagy haragvóból a szeretet nevében elszontyolodó öregúr lesz. Részükről a dráma, pedig tulajdonkép ők a főhősei, végelgyengülésben végződik.

A harmadik felvonásban van azonkívül még Georges-nak egy jelenete, mely amily szükségtelen, olyannyira rontja a darab eredeti benyomását. Georges, midőn megtudja, hogy

Louise is szereti őt, de még az öregek ellenállásától tart: találkozik az erdőmesterrel. Mint valami városi uracs, kötekedni kezd vele, s párbajra kényszeríti „másnap hét órára“. A dráma szerkesztői azt gondolták, ezzel a Georges-zsal mégis kellene valamit „cselekedtetni“ s számára úrfimódra párbajt rögtönöztek, melynek a regényben híre-hamva nincs. Valóban Georges-nak ily módon nem is való hegyi bot a kezébe; frakkot kellene öltenie s valami szerkesztőségben jelentenie, hogy „a becsületbeli ügy annak rendje szerint lovagiasan elintéztetett“. Az originál-Georges egészen más gyerek; hogy bunkóval leüti a cifra uracsot, vagy egyszerűen útjából félrelöki... erre gondol, de elegáns párbaj képzetére csak a drámaírók nevelik. Kezdtém erre a harmadik felvonást nem szeretni. Gyanúsnak tűnt fel előttem az is, hogy ebben a felvonásban Florence úgy suttyomban, de ismételten arról a „szent szeretetről“ beszélt, mellyel Jacques meghalt anyja iránt viseltetett. Erről sincs a regényben egy árva szó. Vajjon miféle drámai fogócska lesz ez? A feleletet meghozta az utolsó felvonás, mely már egészen szabad kompozíció. Címe: a szeretet diadala a gyűlölség fölött, az engedő jóság hatalma az önöség fölött. — Jean, már láttuk, meg lett lapítva; az utolsó felvonásban Jacques kerül a prés alá. — Jacques egy csúnya szerződést irat alá bátyjával; csak ily föltétel alatt egyezik a házasságba. A regényben a szerződés végre-

hajtatik; ez, úgy látszik, megfelel az igazságnak. A drámában a szerződést a nemesszívűség egy rohamában maga Jacques semmisíti meg; ez kevésbbé felel meg az igazságnak, hanem a színmű szerkesztői drámailag hatásosabbnak tartották. A dolog így esik meg: Jacques a szerződést aláírni abba a szobába jó, hol anyja képe függ a falon. Harminc év óta nem látta e szobát s e végzetes képet, mert a gonosz Jean birtokában volt mindkettő. Bárdatlanul, durva büszkeséggel lép a szobába, de egy pillantást vet a végzetes képre, s már inogni kezd. S mit a kép kezdett, azt a szerető Georges beszéde régi gyűlölségről, új szeretetről, a lefestett nagyanya emlékéről — szerencsésen be is végzi. Jacques ledobja önösségét, szétszakítja az előnyös szerződést s fiának jeles szónoklata után még kezét is nyújtja bátyjának. „Und das hat mit ihrem Bilde die Grossmutter getan.“ Az egész soron győz a szeretet s oda a gyűlölség. Mikor ezt a felvonást végignéztam, már egészen elfelejtettem a regényt, s torkig úsztam a nemes gyönyörben, melyet a drámában indokolatlan érzelmességek támasztanak. Chaumes falu csak maradjon a Vogézek közt, színpadra nem való.

Vagy csak mintaszerű előadásban. Az ily meleghangú, lassú drámai menetű, tablókká szélesedő darabnál minden szót latra kell vetni; a színésznek minden mozdulatába életet, karaktert kell öntenie. Ha nem nő be szerepébe, hanem azt megszokott modora szerint

szabja magára, a darabot életétől fosztja meg. Szigeti József a „Jean“-ban sok szépet nyujtott; hanem e szerepet egy kissé természetéből kiforgatta. Mindig azon gyanakodtunk, hogy tulajdonkép a művész előtt egy vígjátéki poltron képe lebegett s csak pillanatokra vette észre, hogy neki egy kérgesszívű, szívós, keménynyakú, kevésszavú parasztot kell játszania. S ilyenkor a Rantzau élességét, fojtott haragját kitörése durvaságával helyettesíté. Nagyon hangos, nyitott kabátú, sokat mozgó Rantzau volt.

A második felvonásbeli jelenete után sok tapsot kapott, de nem hiszem, hogy a jelenetet kellően kidolgozta. Gyakran akadozott szerepében s ilyenkor a hézagokat gazdagon ontott színpadi fogásokkal takargatá. Leányához beszélt, hol magában évdnie kellene; beszédében a szenvedély nem nőtt, amint a képzetek torlódtak s így történt, hogy majdnem sértő hatást tett, midőn leányát magától el, a földre taszítja. Láttuk a szenvedély durvaságát, annak ereje nélkül. Szigeti Imre adta Jacques-ot. Az utolsó felvonásban nem igen volt kedve játszani. Pedig az egész felvonás hatása odavész, ha itt Jacques személyesítője ki nem fejté játéka minden erejét. Szigeti Imre nem fog haragudni, ha tegnapi játéka benyomását kissé nagyolva előadom. Az utolsó felvonásban, midőn Mr. le Maire a szobába lépett, úgy nézett ki magastetejű kalapjában, mintha csapszékbe belépő testes urasági inast

akarna játszani. Hetykén s méltóság nélkül lépett be, ezerfelé vágott a szemével, ajkát lebiggyesztette, majdnem kihullott belőle a szó: „canaille“.

Azután anyja képeré néz, arca kissé elfintorul s kalapját nyugodtan leveszi fejéről, mintha csak hálósipkával akarná kicserélni. Ez az első stádium. Jön most a „megolvasztás“ pillanata. Fia, Georges megkezdí a lágyító beszédet. Mire a beszédnek vége van, Jacques-nak az asztalhoz kell indulnia, hogy a szerződést eltépje. A beszéd alatt folyton lágyul. Valóban, tegnap Jacques oly szomorú arcfintorításokat vitt végbe néhány perc alatt, hogy teljesen megbizonyosodtunk róla: nincs kellemetlenebb, mintha tormát reszelnek az ember orra alá. Ily magasztos benyomást tett rám a chaumesi polgármester.

1882 november 19.

Marianne.¹

(Ifj. *Abrányi Kornél* négyfelvonásos drámája. Először adták a nemzeti színpadon 1882 november 17-én.)

Tagadhatatlanul érdekes volt a tegnapi színházi este. Nem is annyira a darabot te-

¹ 1882 november 18. A Nemzeti Színházban ma ifj. *Abrányi Kornél* négyfelvonásos drámája, „Marianne“ került színpadra, mely rendkívül bő drámai anyagot ölel magába; iparvállalatok bukását, egy Dumas-i theoriát a tiszta s vegyített aranyról, főrangú hölgy szerelmét, párbajt, követválasz-

kintve, mint szerzőjét. Ábrányi Kornél a mi ezermesterünk. Amit Szigeti népszínművében a vén bakancsos mond magáról, ki a faluban minden lehet, azt ismétli magasabb nívón Ábrányi. Úgyes tárcaíró, gyorskezü portrérészlő, novellista, balladaénekes, ódaszerző, politikus, szellemes, sokat forgó ember. Szóval amihez rövid úton elégséges a tehetség, vagy amint nálunk magyarosan mondják: a zseni, ott Ábrányinak lehetne szerepe. Ha ambícióját ilyesmire föl lehetne kelteni, rövid időn époly könnyen megírná a politikai tudományok kézikönyvét, mint egy regényt. Szóval Ábrányinak mindenhez vannak eszméi, hasonlatai, hangulata, hozzávetései. S ezen hangulatoknak, eszméknek megvan a sajátos ízü, családi rokonságuk: a *dantesk* módjára merész szóképzéssel *ábrányesk* hangulatok és eszmék. Íróinkban az „anima di bollore“ pezseg, nyugtalanodik, melynek sajátos ízt adnak az író fel-feltünedező konzervatív veleitársai, nemcsak a politikában, újabban az irodalomban is: szeret az öregekhez szegődni; elismer, hogy elismertessék; ő maga is „egy

tást. Talán legkevesebb benne a következetes drámai gondolat. Egy kissé hasonlít azon érdekes regényekhez, melyeket a darabban Várkonyi megír. Hanem azért a darab nem egy helyén mutatkozik az író tehetsége is. Különösen a két középső felvonás nyert tetszést; utánuk a szerző több ízben meg is jelent a függöny előtt. Az előadás a lehető legjobb volt. Helvey kisasszony, Halmi, Nagy Imre, Ujházi kezében voltak a főszerepek.

leláncolt Prometheus“, ki többé nem szégyenlené, ha akadémikusnak megválasztanák. Mert Ábrányi ma már azon írókhoz tartozik, kik — Omode gróf klasszikus szavaival élve — nemcsak az embereket, hanem az életet is ismerik.

S Istenem, mennyi pszichológiai elemzést nem pazarlott írónk regényeiben az életismetre! Rossz nyelvek azt mondhatnák, többet, mint saját tehetsége kiismerésére. Problémáiban mindig van valami dilettánszerű, felületesen átgondolt, megoldásukban pedig fontoskodó mesterkélttség. Néhol-néhol bukkanunk csillogó, izgatott rajzra, melyet aztán pszichológiai megjegyzések árja elmos, elmos a legszínezetlenebb színtelenségig. Ábrányi elvitázhatatlan könnyed tehetsége csupa törtszámszerű elemekből áll, melyek együttvéve mégsem tesznek ki amolyan vaskos egészet.

Ennek részben tehetsége könnyűsége az oka. Könnyen magához rántja a benyomásokat, könnyen asszimilálja, amit lát és hall. Hanem ahol rajzolni, feldolgozni kell a benyomásokat, ott már csak a tárcaíró ügyességét, probléma-sportot űzők fontoskodását találjuk. Pedig itt kezdődnek a „művészet“, melyre nálunk oly keveset adnak a „tehetséggel“ szemben. „Est Deus in nobis“ — s ezzel vége a katekizmusnak. A könnyen felkapott, amúgy futtában felszedett benyomásokat írónk nem engedi nőni, fejlődni lelkében, összehabarja s félgondolatok, képek se-

gélyével, melyek nem gondolatok, tálalja az olvasó elé. Nagy segélyére van ebben az antitézis; ő mindent antitézisekben lát; antitézisekben gondolkodik és ír is. Ott van mindig a dolog körül, hanem a végletek közt ugrál fölötté. Stílusában, mint rajzolásában. Regényeiben van három, négy jelenet, hol az ellentétes szenvedélyek egymásra csapódnak; azután vannak benne hosszú lapok, hol csak a „habár“-ral kezdődő körmondatok, ellentétbe állított szóvirágok, jó megjegyzésekkel gyakran gondolatok csapnak össze, melyeknek nincsen tartalma.

Nem hiába időztem Ábrányi regényeinek árnyoldalainál. „Marianne“ drámája színpadra vitt egyik regénye lehetne. Mint itt, drámájában is van két-három csattanós jelenés; csak hiányoznak a hosszú fejtegetések, melyek azokat egybekapcsolnák; helyükben csupa hézagpótló tölteléket, mellékdolgokat találunk, melyek azonban minden drámai perspektíva híjával nagyon az előtérbe nyomulnak. Regényei stílusából is átment valami drámáiba; mindenki emlékezni fog azon kapitális jelenetre a második felvonásban, hol Várkonyi egy perirat szabatosságával előadja azon pszichológiai s egyéb okokat, melyeknél fogva közte és Marianne közt, minden viszonynak meg kell szakadnia. Olyan léleknyugalommal beszél, hogy szinte kedvünk volna porzót hinteni szavaira. Itt nem is Várkonyi, hanem Ábrányi, a regényíró adja

summáját a helyzetnek. Az ilyen drámai hős, nemes és pszichológ, de menjen filozófusnak, nem pedig álarcos bálba. Az antitézisek rudimentumaira is ráakadunk: az egyik akkor legboldogabb, midőn a második legboldogtalanabb; mint ahogy írónk vannak, kik az embert ismerik s az életet nem s ismét olyanok, kik az életet ismerik, de nem az embert. S maga a dráma nem lehetetlen két tagja-e egy rossz antitézisnek? Csakugyan, a bonyodalom, a dráma első része egészen máshová üt, mint amerre a megoldás néz. A három első felvonás gonosz Adorján grófja és az utolsónak „Menschenhass und Reue“-be való bűnbánó Adorjánja egy drámailag megoldhatatlan antitézist képez. Egyenesen a dráma derekát metszi keresztül. A drámában is, mint a regényben megtaláljuk az élet benyomásait; de ezek csak félbenyomások, az író nem tudja drámailag értékesíteni. Innen a dráma zavarva, hosszas töltelékei. S ép ezért nem tudom elhinni, mint valahol említették, hogy mélyen és világosan gondolkodó író műve, kinek csak a drámai technikája hiányos. Mintha bizony a mély és világos drámai gondolat nem teremtené meg annyira-mennyire a neki megfelelő drámai kifejezést, ha ilyen gondolat t. i. létezik és a dráma megírása alatt ki nem fogy. De van arra „históriai“ bizonyíték is, hogy maga az író sem volt egészen tisztában drámájával. Először az volt címe: „A követjelölt“, lett belőle „Marianne“ s valójában

sem a követjelölt, sem Marianne nem a főszemély, hanem Adorján gróf. Világos dolog, az író egy regényes eseményt szedett felvonásokba; gondolta, a dráma azután magától jó; támadt is három főszemélye s hamarjában nem is tudta világosan, melyikre címezze drámáját. Ha dícsérni valót keresünk szerző darabjában, néhány jelenetere kell szorítkoznunk, hol elvitázhatatlanul nyilatkozik tehetsége. Nem mondhatjuk azt: Úram, te mélyen és világosan kieszelted a drámai gondolatot, jövőre csak technikádat foltozgasd. Azt kell mondanunk: Gondold át szigorúan, mire fekteted drámádat s akkor majd technikád is megjavul. Akkor majd a mellékes személyek nem fogják drámád érdekét eltemetni s Dumas technikáját sem abban fogod utánozni, hogy egy „figyelő“ személlyel hasonlatot mondatasz el, nem ugyan a férges barackról, hanem a tiszta és vegyített aranyról. A technika kérdése mélyebben fekszik, mint pusztá színpadi külsőségeken.

Mert azt nem lehet mondani, hogy szerzőnk ne tudná, hogy mi hatásos a színpadról. Fölvonásai végére mindig csattanó jut; az első felvonásbeli csak nem sült el, nedves volt a puskapor. Várkonyit, Omode gróf kedvencét, a jeles politikust és író, képviselőjelöltnek kiáltják ki. Adorján gróf, az öreg Omode fia, azonban gyűlöli Várkonyit. Azt hiszi, azért lép fel követjelöltnek, hogy így könnyebben találkozhasék Mariannéval, a gróf nejevel,

kivel egy ízben egy főúri álarcos bálon édes estét töltött. Várkonyi nem tudta meg, ki volt az álarcos hölgy, kinek lelke az övével egybeforrott. Adorján gróf gyanuja tehát alaptalan. A felvonás Adorján és Várkonyi első összekoccanásával végződik. A hiba ott rejlik, hogy ez az összekoccanás alig ad hangot, pedig az előzmények után valami szörnyűbb dolgot vártunk. Legalább is párbajnak kellene megesnie. A színen megjelenik Abellino, ki az első felvonásban majdnem úgy néz ki, mint valami nagyúri spadassin, a legfélelmesebb lövő, kit a vér mindjárt elfut s azonnal harap, ha uszítják. Az első pillanatban arra gondolt mindenki, ezt ugyan majd neki ugrasztja Adorján. Azonban az egész dolog az író részéről csak hamis utasítás volt. Abellinóból nem válik drámai „sláger“. Így az írónak csak kétes hatású eszköze marad a nehézkes felvonás befejezésére. Épen képviselőjelöltnek akarja kikiáltani az öreg Omode Várkonyit, midőn Adorján egy „telegrammal“ kezében odalép atyjához. Az öreg elsápad a fontos híren s magyarázat nélkül elhagyja a termet. S most Adorján lép helyébe s sértő szóval támad Várkonyira, részéről Abellinót ajánlja követnek. „Ez a telegramm ugyan jókor jött“, csak ennyi az egész megjegyzésünk, midőn a függöny legördül. Kis összezörrenést vártunk s gyöngé tablót kaptunk. Adorjánnak sokkal egyszerűbb módon s hatásosabban lehetett volna „inzultálni“

Várkonyit s nem tette. E helyett a legkülönösebb, legvéletlenebb, legkeresettebb módot választja. Szerettem volna, ha az a telegramm valamivel később érkezik. Így hatástalan „deus ex machina“. De másrészt érthető az író szándéka. Ha a sértés nagyon nyilvánvaló, úgy párbajnak kellett volna megesni azonnal, arra pedig ráérünk a harmadik felvonásig. Így most csak azon töprenkedünk, ugyan miért is olyan jó lövő az az Abellino? No, az bizony még furesa dolgot fog csinálni; amilyen kiszámíthatatlan ember, Várkonyi helyett még Adorjánt fogja agyonlőni. Most meg képviselőjelölt is! Szép galibát fog az majd csinálni! Azután Várkonyi! Nagyon hidegvérű ember, nem akarta Adorján sértését megérteni! Íme, a megjegyzések az első felvonás után. Marianne alakja egészen a háttérben marad s egészen mellékes dolgokon évődünk. Az első felvonás csupa expozíció, hanem a néző a jövő cselekmény szálait mégsem tartja biztosan kezében. Százféle folytatást képzelhet magának, talán csak azt nem, melyet az író akar. S ez hiba.

A második felvonásban húzódik az expozíció tovább. Várkonyi az Adorjánékkal szomszédos Verőczey gróf kastélyában lakik s látogatásokra készülődik választóihoz. Itt fejtegeti Verőczeynek, hogy közte és Marianne között ezer és egy okból lehetetlen a közeledés. Legjobb, ha egymásról lemondanak s ő képviselőnek megy fel Pestre. Érzelmek vilá-

gos analízise előtt meghajol Verőczey, meghajol a néző is. Akkor talán mehetünk is. Mit érdekel bennünket az, hogy követté választják, ha Mariannéről oly gyönyörű nyugalommal lemond? Óh, Várkonyi kitünő parlamenti hős lesz, de nem drámai. A szerzőnek igaza volt, midőn a darabnak nem adta „A követjelölt“ címet. Mégis várjunk, lessük más helyről a drámát, mint a színen maradó öreg Kluger a vendéget. S Klugernek megjő a vendége, nekünk a drámai hősnő, Marianne rohan be, menedéket keres férje elől Verőczeynél. A rideg Adorján gyanujával, lealázó megjegyzésekkel illetve nejét, sőt lovaglóostorát emelte rá. Ezért futott Marianne Verőczeyhez, bizalmas barátjához oltalomért. Nem egészen jó hatású, hogy a büszke Marianne egy idegen öreg úrnak, habár Várkonyi nagyatya is, töviről-hegyire elmeséli házi baját; a dolog nagyon a nézőnek szól, de mentse a nőt első felindulása. Mi lesz ebből? Jön a férj, benyit Várkonyi és Verőczey. A férj gyanuját igazoltnak találja s kész a párbaj. A külső összetűzés nagy; hanem a szereplők szívében nincs kétség arról, mit tegyenek. Várkonyi továbbra is lemond s örömmel adja életét Marianneért; Marianne is lemond, sőt visszatér férjéhez, mert a párbajt meg akarja akadályozni. „Sohasem voltam ily boldog“ — mondja Várkonyi, szenvedélyesen kezét csókolva a grófnénak; „sohasem voltam ily boldogtalan“ — felelé a grófné és elrohan. Ezen,

az előzmények után, hatásos epigramma kimeríti a két szerető lelkének rajzát egészen. Természetes dolog, hogy a párbajt Marianne hazatérése nem akadályozza meg; hanem ez a hazatérés megakadályozza, hogy Marianne drámailag érdekes alak legyen. Regényepizód hősnője, kivel a drámának nincs köze. Tisztán belső marad élete, sorsa, melyet nem drámában, hanem a kolostorban végezhetne.

A harmadik felvonás az elején megint lelohad. Várkonyi örökös néma; a személyek viszonya ugyanaz, mi az első felvonásban; a dráma csak egy külső cselekménnyel, egy párbajtörténettel lesz gazdagabb. A drámára nézve semmi fejlesztő dolog különben nem történik. Be kell tölteni tehát mással a felvonást. Jön a „kisbirtokosok hitelintézetének“ ügye; megtudjuk, hogy Omode gróf egész vagyonát leköti, hogy jóvá tegye a mások által okozott kárt. Az Omodék tönkretelése különben most kevésbé érdekel; ezt a financiális drámát s benne Adorján gróf szerepét, mint szükséges rosszat fogadjuk, Adorján annyira rokonszenvünket vesztett alak, hogy eggyel több, kevesebb csúnya tettére már nem is ügyelünk. Pedig észrevétlenül Adorján lesz az események hőse, tőle függ a dráma sorsa egészen. Ellenfelei annyira gyöngék, hogy valójában ő közöttük élet-halál ura. A harmadik felvonás végén Várkonyit keresztül is lövi. Marianne ezután is Marianne marad; elhatározza, hogy kolostorba vo-

nul. Ez újra érzékeny történet, de nem dráma. Csakugyan zavarban vagyunk, mit gondoljunk. Halljuk, hogy követválasztás lesz, hogy Várkonyi sebéből kigyógyult, azután mind összejönnek a szereplők egy terembe, Marianne is, Várkonyi is és — és — bizony ezek a negyedik felvonásban is csak egymást nézhetik; eddig nem volt köztük dráma, most se lesz. Ennyi beszéd, ennyi sok történet után is mindig csak üres diót hámozunk. Mi fog itt történni? Várkonyi majd Pestre megy. Marianne magányba vonul, Adorján gróf meg adóssággal majd csak eltengődik. — Roszszul számoltunk. Mint Tartuffeban a nagy király mindentudósága rendbe zökkent mindent, itt is csodát művel egy drámán kívüli ágens: az Omodék hirtelen elszegényedése. Mikor a gazdag elszegényedik, lehull szeméről a hályog: tehát Adorján gróf szeméről is lehull a hályog s a negyedik felvonás kezdete előtt elmondja magának Hamlettel: „Milyen hitvány gazember voltam én“. És most közeledik... igen, „csukott batáron“ közeledik. Általános rémület fogja el a jelenlevőket, a sebéből kigyógyult Várkonyi is oldalt vonul. De megnyílik az ajtó s könnyes szemekkel megjelenik egy énekes koldus, ki arcképét osztogatja, kapucinus módra érzeleg, megveti a világ hiúságait, elkérdi, fáj-e a golyó és — miután Várkonyira szavazott, az urna mellett agyonlövi magát.

Ily megtérés, ily ünnepiesség, ennyi érzé-

kenység, ilyen Delobelle-i pose, — ez már nagyszabású Kotzebue. Annyi bizonyos, azt az alkalmatlan Adorjánt az írónak el kellett láb alól tennie. De mert az egész drámában nincs egységesen fejlődő cselekmény, zavarban volt, hogy miként tegye. Miként? Egy tégladarabot hullasson fejére vagy Abellinóval lövesse agyon véletlenül, — csak öngyilkos szentet ne csináljon belőle. Ez teljesen váratlan, az eddigiből nem következő dolog.

Megint egész regényfejezetekre volna szükség, ezt a fordulatot indokolni. Így azonban csak meglepő marad s a figyelmes néző legjobban teszi, ha nem nagyon töri magát rajta. Végre is jobb, hogy Adorján agyonlövi magát; újra kezdhetne volna a botrányt; bekövetkezhetett volna az, mitől a színpad személyei *még az utolsó pillanatban is remegtek*. Szerencsére Adorján túljárt az eszükön.

A darabot nagy hibái, vontatott részei dacára érdekléssel fogadta a közönség. Ha nem talált drámát, mulatott a regény némely részletén s tapsolt a jó előadásnak. Helvey Laura kisasszony a második felvonás végső jelenetét játékaival nagyon kiemelte; Halmi kitűnő Adorján volt: s hogy Abellinótól az első felvonás végén többet vártunk, arról nem Náday tehet. Még meg kell említenünk Adorján B. kisasszonyt, ki egy sebtiben átvett szerepet csinosan játszott végig.

Függelék.

A kötetben tárgyalt darabok, szerzőik szerint:

- Abrányi Emil: Az első 48.
Ifj. Abrányi Kornél: Marianne 120.
Balázs Sándor: Amerikai párbaj 16.
Bessenyei „Filozófus“-a 7.
Csató Pál: A fiatal házasok 97.
Csiky Gergely: Cifra nyomorúság 28.
— A kaviár 57.
— Anna 78.
— Szép leányok 81.
Czakó: Szent László és kora 93.
Dumas: A bagdadi hercegnő 72.
Ereckmann—Chatrian: A Rantzauk 108.
Gondinet: Kéjutazás 45.
— A pacsirta 72.
Kisfaludy Károly: Iréne 10.
Kisfaludy Sándor: Dárday-ház 91.
Labiche: Vasárnap délután 86.
Murai Károly: Első évforduló 89.
Pulszky Ferenc: Felsülés 39.
Scribe: A rágalom 105.
Shakespeare: A velencei kalmár 70.
Szász Károly: Heródes 61.
Szigligeti: Rózsa 103.
Trifkovics: A szerelmes levél 53.

A kötetben megemlített színészek
névsora:

- Adorján Berta 131.
Bercsényi Béla 78, 88.
Blaháné 81, 83, 85, 86.
Csillag Teréz 107.
Fáy Szeréna 61.
Feleki Miklós 88, 97, 103.
Földényi Béla 61.
Gyenes László 70, 71, 94.
Halmi Ferenc 72, 75, 91, 97, 102, 103, 121, 131
Helvey Laura 72, 77, 78, 103, 105, 121, 131.
Hetényi Béla 78.
Horváth Vince 85.
Jászai Mari 94.
Kassai Vidor 85.
Lendvayné, Fánecs Ilka 88.
Márkus Emilia 16, 72, 75, 81, 97, 103.
Mihályfi Károly 72, 75.
Molnárné, Kocsisovszky Borcsa 61.
Nagy Ibolyka 83, 85.
Nagy Imre 72, 78, 103, 108, 121.
Náday Ferenc 72, 78, 107, 131.
Paulayné, Gvozdanovics Júlia 78.
Prielle Kornélia 72, 74, 80, 81.

- Solymosi Elek 85.
Szabó András (Ruttkai Antal) 83.
Szathmáryné, Farkas Lujza 91.
Szigeti Imre 88, 108, 119.
Szigeti József 81, 88, 108, 119.
Tihanyi Miklós 85.
Toldi (Nándori) Ferenc 85.
Ujházi Ede 91, 108, 111, 121.
Ujváry Károly 85.
Vidor Pál 85.
Vízvári Gyula 72, 78, 97, 108.
Vízváriné, Szigeti Jolán 91.

Tartalomjegyzék.

	Lap
Bessenyei „Filozófus“-a. Szentjóni Szabó László „Mátyás király“-a	7
Kisfaludy „Iréne“-je	10
Amerikai párbaj	16
Cifra nyomorúság	28
Pulszky Ferenc: Felsülés	39
Gondinet: Kéjntazás	45
Abrányi Emil: Az első	48
Trifkovics: A szerelmes levél	53
Csiky Gergely: A kaviár	57
Szász Károly: Heródes	61
Gyenes „Shylock“-ban	70
Gondinet: A pacsirta. Dumas: A bagdadi hercegnő	72
Csiky Gergely: Anna	78
Csiky Gergely: Szép leányok	81
Labiche: Vasárnap délután	86
Murai Károly: Első évforduló	89
Kisfaludy Sándor: Dárday-ház	91
Czakó: Szent László és kora	93
A Nemzeti Színház történeti ciklusáról	95
Egy régi vígjáték	97

	Lap
Szigligeti: Rózsa	103
Scribe: A rágalom	105
A Rantzauk	108
Marianne	120

Függelék.

A kötetben tárgyalt darabok, szerzőik szerint 132

A kötetben megemlített színészek névsora .. 133

8. **Édes Gergely:** Eredeti oktató mesék. Dr. *Zsigmond Ferenc* tanár vezetésével sajtó alá rendezte és kiadta a *debreceni ref. kollégium gimnáziumának 1931—32. évi VIII. A. osztálya*.
9. **Dugonics András Magyar példabeszédek és jeles közmondások c. gyűjteményéből.** Sajtó alá rendezte és kiadta *Szabó Béla* polgári iskolai igazgató.
10. **Kazinczy világa.** Szerkesztette *Vajthó László*. A Kazinczy-centenáriumra kiadta a *Kir. Magyar Egyetemi Nyomda*.
11. **Szent Erzsébet legendája. Szent Elek legendája. Halál himnusza.** Sajtó alá rendezte dr. *Tordai Anyos* igazgató. Kiadta a *Ciszterci Rend bajai III. Béla-reálgimnáziuma*.
12. **Siralmas Panasz.** Tanítványaival sajtó alá rendezte dr. *Ollé István* tanár. Kiadta a *budapesti Zrínyi Miklós-reálgimnázium*.
13. **Péterfy Jenő dramaturgiai dolgozatai** (második sorozat.) Tanítványaival sajtó alá rendezte dr. *Juhász Géza* tanár. Kiadta a *debreceni fiú felső kereskedelmi iskola önképzőköre*.
14. **Vedres István: A Tiszát a Dunával összekapcsoló új hajókázható csatorna. (1805.)** Tanítványaival sajtó alá rendezte dr. *Farkas László* tanár. Kiadta a *Budapest-Székesfővárosi „Gróf Széchenyi István“ felső kereskedelmi iskola*.
15. **Bessenyei György: Anyai Oktatás.** Tanítványaival sajtó alá rendezte *Sebestyén Erzsébet* tanár. Kiadta a *budapesti II. ker. áll. tanítónőképző-intézet*.

16. **Bessenyei György: Magyarság.** A magyar néző. Tanítványaikkal sajtó alá rendezték *Gazdag Lajos, Horváth L. László, Kovács Miklós*, dr. vitéz *Polgáry István* tanárok. Kiadta a *budapesti Mátyás király-reálgimnázium* „*Mátyás király*“ önképzőköre.
17. **Hajnal Mátyás: Az Jesus szívét szerető szíveknek ájtatosságára szíves képekkel kiformáltatott és azokrul való elmélkedésekkel és imádságokkal megmagyarázott könyvecske.** (1629.) Kiadta a *budapesti Szent Margit-leánygimnázium*.
18. **Péterfy Jenő dramaturgiai dolgozatai** (harmadik sorozat). Tanítványaival sajtó alá rendezte dr. *Lányi Ernő* tanár. Kiadta a *budapesti Bolyai-reáliskola önképzőköre*.
19. **Péterfy Jenő dramaturgiai dolgozatai** (negyedik sorozat). Tanítványaival sajtó alá rendezte dr. *Halász László* tanár. Kiadta a *budapesti Berzsényi Dániel-reálgimnázium*.